

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Historický ústav

Diplomová práce

2023

Štěpánka Dubská

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Historický ústav

**Praktikování vybraných židovských tradic a
zvyků během druhé světové války v továrnách
Oskara Schindlera**

Diplomová práce

Autor:	Štěpánka Dubská
Studijní Program:	Učitelství pro 2. stupeň ZŠ
Studijní obor:	Učitelství pro 2. stupeň ZŠ – český jazyk a literatura – Učitelství pro 2. stupeň ZŠ – dějepis
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Veronika Středová, Ph.D.
Oponent práce:	prof. PhDr. Dana Musilová, CSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a s použitím uvedené literatury a pramenů.

V Hradci Králové dne

.....

Štěpánka Dubská

Poděkování

Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Veronice Středové, Ph.D., za metodické vedení práce, cenné rady a připomínky. Dále bych chtěla poděkovat své rodině za neustálou podporu a trpělivost.

Zadání diplomové práce

Autor: Štěpánka Dubská

Studium: P18P0447

Studijní program: M7503 Učitelství pro základní školy

Studijní obor: Učitelství pro 2. stupeň ZŠ - dějepis, Učitelství pro 2. stupeň ZŠ - český jazyk

Název diplomové práce: **Praktikování vybraných židovských tradic a zvyků během druhé světové války v továrnách Oskara Schindlera**

Název diplomové práce AJ: Practicing chosen Jewish traditions and customs during World War II in Oskar Schindler's factories

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce se zaměřuje především na výzkum výpovědí svědků, Židů, kteří pracovali v továrnách Oskara Schindlera. Cílem je zjistit, jakým způsobem zde židovství pojímali a zda jej pojímali stejně či různorodě. Pozornost bude věnována židovským tradicím a zvykům, které zde byly v alternativní formě praktikovány. Dalším cílem bude objasnit, jaký vliv měl na jejich praktikování sám Oskar Schindler. Primárními prameny, ze kterých bude práce vycházet, jsou výpovědi přeživších, jež jsou uloženy v archivu USC Shoah Foundation. Dalšími prameny jsou deníky a dobové fotografie (Yad Vashem, Městské muzeum a galerie ve Svitavách), zprávy z výzkumu pohřbených (Archiv bezpečnostních složek), či dobové dokumenty (Národní archiv, ABS). Mezi základní metody práce budou patřit analýza a syntéza, dále metody komparativní a typologická.

BORÁK, Mečislav, Oskar Schindler ve službách abwehru na Ostravsku, in: Ostrava, Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, sv. 21, Ostrava 2003, s. 246-262. CROWE, David M., Oskar Schindler: The Untold Account of His Life, Wartime Activities, and the True Story Behind the List, Cambridge 2004. FIKEJZ, Radoslav- VELEŠÍK, Vladimír, Kronika města Svitavy, Svitavy 2006. FIKEJZ, Radoslav, Oskar Schindler (1908-1974), Svitavy 1998. GRUNTOVÁ, Jitka, Oskar Schindler: legenda a fakta, Praha 2014. KOBIELEC, Aleksandra, Filia Obozu Koncentracijnego Gross-Rosen Arbeitslager Brännlitz, Walbrzych 1991. O'NEILL, Robin, An analysis of the action of Oskar Schindler within the context of the Holocaust in German occupied Poland and Czechoslovakia, Londýn 1996. O'NEILL, Robin, The man from Svitavy. Londýn 1994. STERN, Marc, Svátky v životě židů, Praha 2002.

Zadávací pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: doc. PhDr. Veronika Středová, Ph.D.

Oponent: prof. PhDr. Dana Musilová, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 24.2.2022

Anotace

Práce se soustředí na výzkum náboženské a zvykové praxe židů, kteří pracovali za druhé světové války v továrnách Oskara Schindlera. Na základě zjištěných informací získaných z audiovizuálních svědectví přeživších z virtuálního archivu USC Shoah Foundation, bude uvedena komparace válečné podoby s běžnou podobou tradic a zvyků. Práce dále předloží kontextuálně zpracovanou legendu týkající se Oskara Schindlera, způsob práce v uvedeném archivu a způsob využití tématu i práce v archivu ve výuce dějepisu.

Klíčová slova

Židovské tradice a zvyky, holocaust, Oskar Schindler, Brněnec, Krakow, Schindlerjuden, oral history, USC Shoah Foundation VHA.

Annotation

The thesis focuses on research into the religious and customary practices of Jews who worked in Oskar Schindler's factories during World War II. Based on the information gathered from audiovisual testimonies of survivors from the USC Shoah Foundation's virtual archive, a comparison of the wartime form with the normal form of traditions and customs will be presented. The thesis will also present a contextualized legend concerning Oskar Schindler, the method of working in that archive, and how the topic and the work in the archive can be used in history education.

Title:

Practicing chosen Jewish traditions and customs during World War II in Oskar Schindler's factories

Keywords

Jewish traditions and customs, Holocaust, Oskar Schindler, Brno, Krakow, Schindlerjuden, oral history, USC Shoah Foundation VHA.

Obsah

Úvod	8
1. Paměť Schindlerových židů – prameny a teoretická východiska jejich zpracování	12
2. Přístup a možnosti zpracování pamětí Schindlerjuden	20
3. Vyznávané židovské směry Schindlerovými přeživšími	46
4. Praktikování židovských tradic a zvyků v továrnách Oskara Schindlera.....	52
4.1. Židovské tradice a zvyky běhu života neboli životního cyklu praktikované v továrnách Oskara Schindlera.....	52
4.2. Židovské tradice a zvyky každodenní praxe	65
4.3. Snaha o dodržování židovských svátků.....	72
5. Legendární příběh Oskara Schindlera.....	83
5.1. Schindlerovy počátky 1908–1935	83
5.2. Schindler – krakowský podnikatel	88
5.3. Stěhování do Brněnce.....	95
5.4. Konec druhé světové války – konec Schindlerova blahobytu.....	103
6. Didaktické okénko	105
Závěr	110
Seznam pramenů a literatury	112
I. Prameny	112
Archivní prameny.....	112
Prameny oral history	112
Tištěné prameny:	118
Audiovizuální prameny	119
II. Literatura	119

Úvod

Pro svoji diplomovou práci jsem si vybrala téma *Praktikování vybraných židovských tradic a zvyků během druhé světové války v továrnách Oskara Schindlera*. Setká-li se badatel či zájemce s čímkoli, co souvisí s legendárním příběhem Oskara Schindlera, dozvídá se, že se jednalo o nacistu, který za druhé světové války zachránil 1200 židů před jistou smrtí. Tato velmi stručná charakteristika naznačuje určitou kontroverzi a povrchní informace, které se stávají častým námětem odborných či uměleckých zpracování. Jedním z takových počínů je film *Schindlerův seznam* natočený americkým režisérem Stevenem Spielbergem roku 1993. Místo schindlerovské legendy mě zde však zaujaly momenty zachycující zachráněné židovské vězně, jak se věnovali náboženským a kulturním tradicím v Schindlerových firmách nebo koncentračním tábore. Motivovaly mě k hledání odpovědi na otázku, zda tomu tak skutečně bylo.

Téma diplomové práce jsem strukturovala do šesti kapitol. První kapitola naznačuje určitá teoretická východiska, představuje problematiku historické a individuální paměti a charakterizuje paměťové prameny, přičemž obojí vztahuje k paměti Schindlerových židů. Druhá kapitola se věnuje konkrétnímu zpracování svědeckých výpovědí pamětníků, objasňuje způsob získávání informací a zároveň specifikuje vybranou skupinu přeživších židů, kterou jsem zachytila v přehledové tabulce. Ve třetí kapitole se zabývám obecnou charakteristikou židovství s důrazem na typologii židovských vyznání a dělení náboženských a kulturních tradic a zvyků. Tyto kapitoly jsou kontextovými texty vedoucími k pochopení výsledků bádání ve čtvrté kapitole diplomové práce, kterou považují za hlavní přínos svého výzkumu. V ní jsou zachyceny způsoby a podoby praktikování židovských festivit v továrnách Oskara Schindlera. Válečná podoba tradic bude komparována s běžnou praxí. V páté kapitole budou představeny příběh Oskara Schindlera a legenda s ním spojená. Na konec diplomové práce byly zařazeny z důvodu, že Schindlerův příběh a jeho interpretace a dezinterpretace nejsou předmětem výzkumu. Tato část uzavírá celý výklad. Poslední šestá kapitola je didaktickou vsuvkou, jež představí využitelnost řešené problematiky ve výuce dějepisu.

Pro komplexní výklad problematiky paměti a paměťových studií jsem především vycházela z odborných studií teoretiků s rozdílnými přístupy v pojetí dané tematiky, jejichž informace zároveň korespondovaly s paměti Schindlerových židů. Jedná se primárně o publikace *Kolektivní paměť* Maurice Halbwachse, *Kolektivní paměť: K teoretickým otázkám* Nicolase Maslowského a Jiřího Šubrta, *Kultura a paměť: Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku* Jana Assmanna a *Prostory vzpomínání: Podoby a proměny*

kulturní paměti Aleidy Assmannové.¹ Pro získání orientace v oblasti oral history jsem pracovala především se studii Pavla Mücka, jednoho z předních teoretiků zabývajících se u nás touto metodou.²

Další okruh odborné literatury zahrnuje problematiku týkající se Oskara Schindlera. Vybrané studie nabízejí více perspektiv vnímání jeho činů a osobnosti. Jedná se o publikace *Oskar Schindler: legendy a fakta* Jitky Gruntové, *Oskar Schindler (1908–1974)* Radoslava Fikejze, *Oskar Schindler: The Untold Account of His Life, Wartime Activities, and the True Story Behind the List* od amerického historika Davida M. Crowa a publikace badatele Robina O’Neilla.³

Další odborné tituly byly vybrány tak, aby pokryly oblast politických dějin a dobového kontextu, didaktickou oblast a tematiku židovství a jeho tradic. Poznatky o židovském náboženství a tradicích jsem čerpala z prací *Židovské tradice a zvyky* Pavly Damohorské a Bedřicha Noska, *Kdo jsou Židé?* Paula Spiegla, *Židovské obřady a symboly* Simona Philipa de Vries a *Svátky v životě Židů* Marca Sterna.⁴ Ve všech případech se jedná o texty, které se nezabývají historickým vývojem židovského národa, ale jsou zaměřeny na jejich kulturní projevy v oblasti náboženských obřadů a zvyků. Na jejich základě jsem si utvořila představu o jejich obvyklém praktikování, což mi posloužilo jako výchozí materiál pro srovnání s praxí realizovanou v Schindlerových továrnách a v přilehlých táborech. Pouze Spieglova kniha blíže objasňuje rozdíly mezi jednotlivými židovskými vyznáními. Sekundárně byla využita i umělecká literatura v podobě románu Thomase Keneallyho *Schindlerův seznam*.

Hlavním pramenem pro zpracování diplomové práce se staly svědecké výpovědi přeživších Schindlerových židů nacházející se archivu USC Shoah Foundation. Většina rozhovorů byla natočena v 90. letech 20. století, některé byly pořízeny ještě na počátku 21. století, tj. po uvedení snímku *Schindlerův seznam*. Dále jsem pracovala memoárovými

¹ Srov. Maurice HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, Praha 2010. - Jan ASSMANN, *Kultura a paměť: Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha 2001. - Nicolas MASLOWSKI – Jiří ŠUBRT, *Kolektivní paměť: K teoretickým otázkám*, Praha 2014. - Aleida ASSMANN, *Prostory vzpomínání: Podoby a proměny kulturní paměti*, Praha 2018.

² Pavel MÜCKE, *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Praha 2004. - Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE, *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, Praha 2011.

³ Srov. Jitka GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler: legenda a fakta*, Praha 2014. - Radoslav FIKEJZ, *Oskar Schindler (1908–1974)*, Svitavy 1998. - David M. CROWE., *Oskar Schindler: The Untold Account of His Life, Wartime Activities, and the True Story Behind the List*, Cambridge 2004. - Robin O’NEILL, *An analysis of the action of Oskar Schindler within the context of the Holocaust in German occupied Poland and Czechoslovakia*, Londýn 1996. - Robin O’NEILL, *The man from Svitavy*. Londýn 1994.

⁴ Srov. Bedřich NOSEK – Pavla DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice a zvyky*, Praha 2011. – Paul SPIEGEL, *Kdo jsou Židé?*, Brno 2007. – Simon Philip de VRIES, *Židovské obřady a symboly*, Praha 2009. – Marc STERN, *Svátky v životě židů*, Praha 2002.

publikacemi Schindlerovy manželky Emílie nebo přeživších židů Josepha Baua⁵, Aleksandra Biebersteina⁶, Moshe Bejského⁷ a Herberta Steinhouse⁸. Poskytly mi materiál pro samotný výzkum zvoleného tématu i poznání způsobů, jakými byl Oskar Schindler vnímán svými současníky, především aktéry zkoumaného dění.

Dále jsem využívala i písemné archivní prameny, které doplnily odbornou literaturu uvádějící kontext k Oskaru Schindlerovi a brněneckému táboru. Jedná se o písemnosti z fondu Národního archivu Československá vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinců, který obsahoval složku Oskara Schindlera, obviněného z válečných zločinů.⁹ Problematikou Schindlerových činů se zabývá dále spis Z-705 z fondu Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem Ministerstva vnitra uložený v Archivu bezpečnostních složek.¹⁰ Tento fond dokumentuje především špionážní aktivity na území Československa v 60. a 70. letech 20. století, ale jeho součástí jsou i spisy příslušníků nebo spolupracovníků abwehru či wehrmachtu, kteří byli s naším územím spojeni. Prameny pro poznání fungování brněneckého tábora byly čerpány z fondu MNV Brněnec, který je uložen ve Státním okresním archivu Litomyšl.¹¹ Druhotně byly využity i novinové články o Oskaru Schindlerovi (z periodik Yad Vashem Studies, Lidová demokracie, Mladá fronta Dnes, Gazeta Krakowska a PastForward).

Využila jsem rovněž filmové zpracování, včetně dokumentárních filmů, která ale spíše doplňovala legendu o Oskaru Schindlerovi. Jedná se o dokumenty *Schindlerova volba* (1994), *Oskar Schindler: zachránce a světák* (1994) a *Zatykač na Oskara Schindlera* (1999).¹² Naopak Spielbergův film poskytl podněty k bádání a ověřování informací, které divákům předkládá.

Cílem diplomové práce je zjistit, zda v továrnách Oskara Schindlera skutečně docházelo k praktikování židovských tradic a zvyků. Jaké tradice a zvyky zde byly dodržovány a jakým způsobem byly realizovány. Vycházím z předpokladu, že tyto praktiky byly zakázané a židé je případně museli provozovat ve velmi omezené formě. Druhotným cílem je objasnit, zda měl Schindler na dodržování židovských tradic nějakou zásluhu.

⁵ Yoseph BAU, *Dear God, have you ever gone hungry?*, New York 1998.

⁶ Aleksander BIEBERSTEIN, *Zagłada Żydów w Krakowie*, Kraków 1985.

⁷ Moshe BEJSKI, *Oskar Schindler and „Schindler’s List“*, in: *Yad Vashem studies XXIV*, ed. Dr. Shanon Kangisser COHEN, Jerusalem 1994, s. 317–348.

⁸ Herbert STEINHOUSE, *Oskar Schindler, jak jsem ho poznal*, in: *Readers Digest*, české vydání, únor 1995, s. 19–26.

⁹ Národní archiv, fond Československá vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinců.

¹⁰ Archiv bezpečnostních složek, fond Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem Ministerstva vnitra (Z), sign. Z-10-705.

¹¹ Státní okresní archiv Litomyšl, fond Místní národní výbor Brněnec.

¹² Srov. *Schindlerova volba*, dokumentární film studentů II. ročníku FAMU Praha, 1994. - *Oskar Schindler, zachránce a světák*, polský dokumentární film z roku 1994, české znění skupina Petra Zvonička 1994. - *Zatykač na Oskara Schindlera*. Dokumentární film České televize Ostrava, 1999.

Pro dosažení cílů byla předně využita metoda oral history, díky níž bylo možné získat potřebná svědectví z natočených výpovědí týkajících se židovských festivit v Schindlerových továrnách. Tuto metodu a její využití pro zpracování tématu diplomové práce jsem se snažila objasnit v kapitole *Paměť Schindlerových židů – prameny a teoretická východiska jejich zpracování*. Výzkum měl kvalitativní charakter, protože zkoumaný počet rozhovorů s pamětníky nebyl vysoký. Pro dosažení odpovědí na otázky vztahujících se k vymezeným cílům byla využita komparativní metoda, která mě, předpokládám, dovede k poznání běžné praxe naplňování židovských tradic Schindlerovými židy. Zásadní význam má potom i metoda interpretace, kterou aplikuji na výpovědi, ale i umělecká díla.

Domnívám se, že diplomová práce se dotýká také mikrohistorie, protože se zaměřuje na analýzu determinované sociální skupiny Schindlerjuden a její kulturní a každodenní život v době druhé světové války. Zároveň je interdisciplinární, protože zasahuje do oblasti religionistiky a pedagogiky, respektive didaktiky dějepisu.

V textu se objevuje substantivum žid, které je psáno s malým počátečním písmenem, protože jej užívám pro označení osoby židovského náboženského vyznání. V případě, že by se jednalo o národnost, běžně se užívá velké počáteční písmeno. U výpovědí je však uváděno pouze náboženské vyznání, nikoli národnost, mj. z toho důvodu, že u mnoha přeživších bylo případné uvedení národnosti velmi stresující a bolestné. V případě citací přeložených z cizích jazyků, v nichž se pojem žid bude vyskytovat, budu respektovat pravidla, s nimiž je psán v daném jazyce. V překladech z anglického a německého jazyka se proto bude tento termín vyskytovat s velkým počátečním písmenem.¹³ Zároveň se velké počáteční písmeno týká i výskytu slova v názvu odborných publikací.

¹³ *Pravidla českého pravopisu*, Praha 2013, s. 475.

1. Paměť Schindlerových židů – prameny a teoretická východiska jejich zpracování

Před vyložением podstaty bádání je potřebné teoreticky objasnit východiska a práci s prameny, díky nimž bylo možné výzkum uskutečnit. Primárním badatelským zaměřením není osobnost Oskara Schindlera, ale jsou to jím zachránění židovští vězni přezdívaní *Schindlerjuden* a jejich vzpomínky na dobu, kdy nuceně pracovali v jeho továrnách a pobočných koncentračních táborech.¹⁴ Jejich paměť se stala významným pramenem získaným metodou oral history, a to ve formě vyhotovených nahrávek, přístupných v americkém archivu USC Shoah Foundation.

Metodu oral history uplatňuje především badatel/výzkumník ve společenských a humanitních vědách¹⁵, přičemž informace získává nejčastěji za pomoci rozhovoru s osobami, které byly svědky či účastníky jisté doby, procesu nebo události. Badatel tak může zkoumat jejich osobní prožitky, názory a vymezení se vůči prožívané situaci. „*Orální prameny nám řeknou nejen, co lidé dělali, ale i co chtěli, co mysleli, že dělali a co teď myslí, že dělali.*“¹⁶ Jedná se tak o metodu kvalitativní, kdy výpovědi jako takové mohou sloužit k obohacování našeho historického poznání a vědomí.¹⁷

Cílem orální historie je dát hlas obyčejným lidem a „*podat obraz lidské minulosti popsané vlastními slovy.*“¹⁸ Snaží se přenechat prostor takovým vrstvám společnosti, které bývají v rámci oficiální historie (politické, vojenské, ... založené na písemných a verifikovatelných pramenech) opomíjené.

Metoda spočívá v pořízení audiozáznamu či videozáznamu rozhovoru mezi kvalitně připraveným tazatelem a dotazovaným (neboli narátorem). Nejedná se o náhodný rozhovor, tajně pořízený záznam nebo odposlech. Jde o oboustranně vědomou akci. Záznam rozhovoru je následně uložen v archivu či v knihovně, je dekodován a přepsán, aby mohl být dále zpracováván. Výsledkem je vznik specifického druhu pramene, nesoucí stejný název jako metoda – oral history.¹⁹

¹⁴ Výrok je sám o sobě velmi zobecněný a až v průběhu následujících kapitol a v Schindlerově medailonku bude jeho problémovost vysvětlena.

¹⁵ Důležité je si uvědomit, že se jedná o interdisciplinární záležitost, která prochází napříč několika obory, mezi které patří psychologie, sociologie, literární věda, politologie, antropologie, lingvistika, právo, umění atp. Miroslav VANĚK – Pavel MÜCKE, *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, Praha 2011, s. 8.

¹⁶ Alessandro PORTELLI, *What makes oral history different?*, in: *The Oral History Reader*, ed. Robert Perks – Alistair Thompson, London 1998, s. 63–74.

¹⁷ M. VANĚK – P. MÜCKE, *Třetí strana...*, s. 8.

¹⁸ *Tamtéž*, s. 8.

¹⁹ Pavel MÜCKE, *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Praha 2004, s. 7.

Základním stavebním kamenem orální historie je paměť (contre-mémoire), s jejíž pomocí rekonstruuje události.²⁰ Současně je i jejím hlavním problémem, díky kterému je tato metoda kritizována a přijímána s výhradami. Paměť lze charakterizovat jako subjektivní, proměnlivou, nestabilní, nejasnou a nespolehlivou. A proto bývá považován pramen v podobě ústního sdělení, který je založen na lidské paměti, za nestabilní.²¹

V současnosti existuje řada studií zabývajících se pamětí ať už v historickém, historiografickém, sociologickém, lingvistickém nebo psychologickém kontextu. Odborným termínem je nazýváme paměťové studie.²² Jednotné definování pojmu paměť je kvůli jeho interdisciplinárnímu využití nemožné. Pro jeho teoretické vymezení bylo vybráno několik koncepcí, které zároveň s problematikou *Schindlerjuden* a metodou oral history přímo korespondují a nabízejí možný způsob uchopení problematiky.

V nejobecnějším pojetí se v rámci analýzy výpovědních materiálů pohybujeme na pomezí kolektivní paměti vymezenou francouzským sociologem Mauricem Halbwachsem, který její vytváření přisuzuje lidem, kteří pařili nebo patří do stejné skupiny. Svými vzpomínkami se na tvorbu a rekonstrukci paměti dané skupiny podílejí. Dochází zde však k jisté interakci a lavírování mezi kolektivní a individuální pamětí. Pojetí individuální paměti totiž spočívá v individuálních interpretacích událostí a postojů k tomu, co bylo pro vypovídající v daný moment nejdůležitější. S ohledem k výzkumu *Schindlerjuden* se o absolutní individuální paměti hovořit nedá, protože byla ovlivněna především řízeností interview, tj. na co se tazatel ptal, co jej zajímalo. Pokud by měli přeživší možnost vypovídat pouze sami bez vnějšího zásahu, míra individuality by se zde zvýšila, protože by bylo čistě na pamětnících, jaké vzpomínky by předložili a čemu by i po časovém odstupu věnovali pozornost a co by pro ně bylo zkrátka stěžejní.²³

Značnou dobu byla, až do předložení koncepce kolektivní paměti Mauricem Halbwachsem, paměť určité společnosti vnímána jako soubor mnoha naprosto jedinečných vzpomínek. Takové pojmání paměti bylo preferováno v závislosti na předpokladu různě zaměřované pozornosti na odlišné detaily. Odlišnost, byť jen patrná, byla klíčová. Proměna a diferenciací vnímání přichází s Halbwachsem a jeho koncepcí kolektivní paměti. Pomocí výpovědi začala vznikat určitá podoba výpovědi fungující jako celek, který charakterizoval společně prožitou dobu nebo událost. Fungování takového celku bylo podmíněno shodou

²⁰ Radmila ŠEFČÍKOVÁ–SLABÁKOVÁ, *O paměti, historii, vědomí a nevědomí, Současná bádání v paměťových studiích*, in: *Dějiny-teorie-kritika*, 2/2007, s. 252.

²¹ R. ŠEFČÍKOVÁ–SLABÁKOVÁ, *O paměti...*, s. 252.

²² Lucie STORCHOVÁ a kol., *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha 2014, s. 244.

²³ Maurice HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, Praha 2010, s. 113.

dotazovaných. Jakmile shodná verze vznikla, další svědci se jí drželi a vesměs odpovídali podobně, co se sledu klíčových bodů týče.²⁴ Tematika spojená se Schindlerem je však natolik kontroverzní a protknutá řadou morálních dilemat, různými cestami přeživších, než byli transportováni do společného tábora, že je zde možné sledovat pouze několik projevů kolektivní paměti a spíše převažuje paměť individuální. O kolektivní paměti je možné hovořit v jistém slova smyslu pouze u vězňů, kteří pobývali v krakowském ghettu, následně v KT Krakow-Plaszów a nakonec v Brněnci. Dalším příkladem mohou být oddělené transporty mužů a žen z Krakova do Brněnce, nebo paměti Schindlerova nejbližšího okruhu.

Vzpomínky svědků, kteří *prošli* trasou krakowské ghetto – Krakow-Plaszów – Brněnec, měly rámeček kolektivní verze paměti před jejich vlastními výpověďmi daný. Onen rámeček byl vytvořen Keneallyho románem a Spielbergovým filmem. Dotazování se pak ve svých vzpomínkách na plaszóvský tábor v mnohém shodovali s obojím zpracováním. Uvažování nad využitím kolektivní verze vzpomínek bylo možné v okamžiku, kdy sami svědci přiznali, že již film viděli nebo četli knihu. Nejčastěji se shodovali v označení brněneckého tábora za *Ráj na zemi* a v použití přízviska pro velitele plaszóvského tábora Amona Götha *d'ábel v lidské podobě*.²⁵ Navzdory tomu, nakonec i v jejich vyprávění se nalézaly odlišnosti.

Halbwachs uvádí i jistou skutečnost, která hraje významnou roli ve způsobu vyprávění pamětníků a je přítomna i ve výpovědích, které jsem ke svému výzkumu využila. Upozorňuje na to, že není nutné, aby se osoba fyzicky účastnila dané události, ale informace o ní může získat na základě zkušenosti jiného člověka, který již účastníkem byl. Pamětník předkládá takové informace, které získal z doslechu a nejsou jeho vlastní.²⁶

Rovina individuální a kolektivní paměti není jedinou, kterou můžeme u Schindlerových židů zaznamenat. S ohledem na jejich náboženskou a kulturní příslušnost k židovství můžeme sledovat i kulturní paměť, kterou vymezil německý religionista Jan Assmann spolu se svou manželkou Aleidou Assmannovou. Tento druh paměti se dotýká konkrétních kolektivů, národů a nositelů, kteří jsou schopni určitou kulturu zachovat v delším časovém úseku (i po staletí). Poskytuje větší rozměr užitých pozůstatků pro její uchování – ne pouze hmotné nebo národní symboly, které se k paměti odkazují, ale dávají větší prostor pro užití oral history, skrze níž

²⁴ M. HALBWACHS, *Kolektivní paměť...*, s. 51, 113.

²⁵ VHA USC SFI, *Svědecká výpověď Mosheho Tauba*, ID: 13063, vedoucí interview: David Brotsky, jazyk: anglický, místo interview: Pittsburgh – Pensylvánie, USA, datum interview: 7. 3. 1996, délka: 3:24:41.

²⁶ „Vždy v sobě a s sebou neseme určitý počet různých lidí, a není proto bezpodmínečně nutné, abychom u vzpomínaných událostí byli fyzicky přítomni jako samostatné osoby.“ M. HALBWACHS, *Kolektivní paměť...*, s. 113.

pamětníci sdílejí své zkušenosti a postoje.²⁷ Židovská kultura vede své stoupence k udržení kolektivní paměti prostřednictvím náboženského a kulturního vzdělávání a náboženské rituály. Židé se učí sváteční, obřadní, modlitební a další úkony nazpaměť, aby je mohli provozovat. Díky existující kulturní paměti pak mohly být jisté kulturní a náboženské úkony praktikovány i v továrnách Oskara Schindlera. V souvislosti s dodržováním tradic pak můžeme kulturní paměť vnímat jako vzpomínání na společně prožitou událost v rámci nějaké oslavy či výročí.²⁸

Jan Assmann zařadil kulturní paměť do své čtyřbodové typologie, která nabízí snazší a konkrétnější možnost přístupu k hledaným odpovědím na výzkumné otázky této diplomové práce. Vyjma kulturní paměti, která je pojetím zbylých druhů a z lexikologického hlediska plní funkci hyperonyma, pracuje Assmann s pamětí mimetickou, komunikativní a pamětí věcí. Mimetická paměť funguje na základě opakování určitých činností, které si lidé postupem času osvojí.²⁹ *Schindlerjuden* byli díky této paměti schopni provádět v táborech náboženské obřady a rituály, modlili se, věděli, kdy a jak slavit (alespoň někteří).

Paměť věcí odkazuje na hmotné předměty od mincí po konkrétní místa. Jejím prostřednictvím můžeme přímo nahlédnout do problematiky kulturně tradiční a náboženské praxe Schindlerových židů. Důležitý je v rámci paměti věcí vztah mezi konkrétním předmětem a jeho vlastníkem (či tím, kdo jej vytvořil). Předmět sám o sobě paměť nemá a hodnotu mu předává právě člověk. Předměty nebo místa se prolínají se zbylými druhy Assmannovy typologie paměti, protože sem ve spojitosti se Schindlerovými židy zařazujeme takové objekty, jež bývají v běžném režimu užívané pro každodenní modlitební praxi. Jsou jimi především modlitební pomůcky jako tfilin, talit, knihy ad. Používají se specifickým způsobem. Židé jsou vzdělávání v tom, jak je používat a činnosti s nimi si opakováním osvojují. Jedná se již o konkrétní příklad mimetické paměti. Předměty dále souvisejí s modlitbami, protože základní modlitby by měli mít židé také naučené a odříkat bez užití podpůrného textu. Modlitební texty jsou zároveň určitým druhem jazyka, sbírkou úkonů, symbolů a gest, které jsou bezprostřední součástí modlení a patří tak částečně k paměti komunikativní, jejímž cílem je dosažení schopnosti komunikovat, interagovat, pochopit daný jazyk a předané informace.³⁰

Exkurz do problematiky metody orální historie a různých náhledů na kategorii paměti má pro tuto práci zásadní význam, protože většina užívaných paměťových materiálů je zpracována právě skrze oba body. Když bylo roku 1993 uvedeno válečné drama *Schindlerův seznam*,

²⁷ Jan ASSMANN, *Kultura a paměť: Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha 2001, s. 19–22.

²⁸ Nicolas MASLOWSKI – Jiří ŠUBRT, *Kolektivní paměť: K teoretickým otázkám*, Praha 2014, s. 35.

²⁹ J. ASSMANN, *Kultura...*, s. 23–26.

³⁰ *Tamtéž*, s. 23–26.

vědělo se, že jej režisér Steven Spielberg natočil na motivy románu australského spisovatele Thomase Keneallyho. Spielberg při tvorbě nepracoval pouze s románem, ale nechával vyhledávat přeživší oněch událostí a v omezené míře zachytil a přenesl na filmové plátno jejich individuální příběhy.³¹

Realizací filmu S. Spielberg židovskou tematiku neopustil. O rok později, tedy roku 1994, podnítl založení archivu nesoucí název USC Shoah Foundation, kam nechal nahrané výpovědi svědků uložit.³² Motivován byl především myšlenkou, aby se o holocaustu nadále hovořilo, učilo se o něm a nezapomnělo se na něj. Cílem bylo sbírání a zpracovávání svědectví co největšího počtu přeživších šoa formou videozáznamu a zpřístupnění těchto materiálů veřejnosti. Od té doby se množství vědeckých výpovědí značně rozrostlo a dnes je možné v archivu dohledat kolem 55 000 různých výpovědí. Není zde zachována jen paměť přeživších židů, ale i přeživších různých genocid a válečných událostí v průběhu 20. století.³³ Těmito počiny bylo umožněno zachovat paměť (ať už individuální, kolektivní nebo kulturní) za pomoci vnějšího faktoru, kterým je instituce USC Shoah Foundation.

Na Spielbergovu iniciativu a funkci daného archivu lze nahlížet skrze politiku paměti polského historika Rafala Stobieckeho, který onu politiku dělí dvojím způsobem v závislosti na tom, v jakém prostředí byla paměť rozvíjena. Prostředím je myšleno státní zřízení konkrétní země – totalitní a demokratické. Spielbergovy počiny jsou rozvíjeny v demokratickém prostředí Spojených států amerických. Pro tento směr je charakteristické, že se zájemci (jednotlivci či skupiny) snaží svými argumenty přesvědčit o své interpretaci minulosti jako té správné. Oproti tomu totalitní prostředí naopak propaguje jeden určující výklad minulosti. Spielberg přišel s vizí, že je třeba provést osvětu v oblasti holocaustu a je třeba jej připomínat. Společnosti tak představil snímek působící především na emoce diváků s faktografickými chybami a nepřesnostmi. Schindlera představil jako zachránce židů. I v souvislosti s Keneallyho románem tak zkoumání Schindlerových záměrů a jeho role v celé legendě zaujalo několik historiků, kteří se snažili rozklíčovat otázku, kým vlastně byl.³⁴

Paměť a všechny její projevy jsou determinovány prostorem a časem. V publikaci *Prostory vzpomínání: Podoby a proměny kulturní paměti*³⁵ se její autorka Aleida Assmannová

³¹ Stephen D. SMITH, *Expanding the Vision*, in: Past Forward, Los Angeles Spring 2014, s. 7–9.

³² Jedná se o dnešní znění názvu instituce. Původním názvem byl: Survivors of the Shoah Visual History Foundation. Celý dnešní název zní následovně: USC Shoah Foundation Institute for Virtual History and Education.

³³ Milan HES, *Ochota vzpomínat na šoa. Zamyšlení nad vybraným aspektem historické paměti přeživších, kteří poskytli pro archiv USC SFI rozhovor v českém nebo slovenském jazyce*, in: memo: Časopis pro orální historii, ročník 3, číslo 1, Plzeň 2013, s. 7.

³⁴ Rafal STOBIECKI, *Historici a historická politika*, Dějiny – Teorie – Kritika, 1/2007, s. 28.

³⁵ Aleida ASSMANN, *Prostory vzpomínání: Podoby a proměny kulturní paměti*, Praha 2018, s. 335.

zabývá různými typy prostoru, které pomáhají určité vzpomínky rekonstruovat. Ve své práci vymezila druhy prostoru: generační místa paměti a posvátná a mytická místa. Termín generační paměť označuje vztah člověka k určitému místu, jež souvisí s historií rodiny a zážitky, které dohromady vyvolávají silný emoční zážitek, díky němuž zůstane ve vzpomínkách. Mytická a posvátná místa naopak slouží k vytvoření kontaktu s něčím nadpřirozeným (mnohdy bohem). Taková místa by měla být klidná a poskytovat prostor k rozjímání. Oba tyto typy paměti lze vztáhnout ke konkrétnímu zážitku židovských pamětníků, protože část z nich dobu pobývala v KT Krakow-Plaszów, jenž byl postaven na starém židovském hřbitově. Mnozí židé označovali hřbitov za posvátné místo. Své silné emocionální zážitky popisovali, když viděli, jak bylo toto posvátné místo zničeno a jak denně museli chodit po zdejší cestě, která byla postavena z náhrobních kamenů jejich předků.³⁶

Neméně důležitým bodem je vztah mezi pamětí a časem. Kategorie času má v souvislosti s pamětí a konkrétními výpověďmi charakter jistého úskalí. Český literární vědec Vlastimil Válek se v publikaci *K specifčnosti memoárové literatury* mimo jiné zabýval problematikou času, kterou je možné vztáhnout i k paměti svědků. Válek rozčlenil čas mezi odehráním události a jejím zpracováním (ve smyslu uveřejnění) do čtyř (potažmo pěti) časových rovin, které pojmenovává jako čas dění, dobu vyprávění, mezičasový prostor, čas vnímání a čas vydání. První dvě časové roviny přímo souvisejí s vypovídajícím pamětníkem. Čas dění označuje období, kdy se nějaká událost odehrála, a čas vyprávění určuje dobu, kdy o této události svědek vypovídá. Mezi první a druhou rovinou se nachází mezičasový prostor charakterizující stěžejní stadium, v němž dochází k transformaci paměti (zapomínání, zpracování vzpomínek, postupná vzdálenost od autenticity, vyprávění *dnešními očima*). Mezičasový prostor může být různě dlouhý a má značný vliv na pozdější pamětníkův výběr informací a jejich interpretaci.³⁷ V našem případě má vliv i na samotnou existenci výpovědi. Pohybujeme se v mezičasovém prostoru obdobích mezi druhou světovou válkou a natočením filmu následným založením archivu a pořizováním výpovědí konkrétních pamětníků. Mezitím někteří zemřeli, nebyli dohledání nebo vypovídat odmítli.³⁸

Čtvrtý čas vnímání odkazuje na dobu, kdy je dílo vnímáno jeho konzumentem. Díky této kategorii poté mohou vznikat různé výklady daných pamětí – mohou být v různých obdobích vnímány různě, protože bývají porovnávány očima doby, v níž konkrétní příjemce výpovědi

³⁶ A. ASSMANN, *Prostory...*, s. 338–379.

³⁷ Vlastimil VÁLEK, *K specifčnosti memoárové literatury*, Brno 1984, s. 92.

³⁸ VHA USC SFI, *Svědecká výpověď Henryka Blasensteina*, ID: 17337, vedoucí interview: Bradley Kutzberg, jazyk: anglický, místo interview: Bayside – New York, USA, datum interview: 14. 6. 1996, délka: 2:22:49.

zrovna žije. Totéž ale platí i pro samotné pamětníky, protože jejich způsob vyprávění a nahlížení na předchozí události může být ovlivněn dobou a společenskými poměry, v nichž žili. Posledním časem je čas vydání, který nebývá totožný s časem vyprávění. Tvůrci sice mohou ovlivnit čas vydání a vydání jako takové, ale neovlivní, jak v daném čase lidé smýšlejí a jaká je rodinná, společenská a politická konstelace.³⁹ Některé výpovědi byly na žádost rodiny i po jejich natočení staženy s odkazem, že pokud je bude chtít někdo zhlédnout, má se badatel obrátit přímo na rodinu. Výčet takových výpovědí je uveden v závěrečném seznamu pramenů oral history, jež jsou označeny jako nedostupné.

V souladu s pamětí Schindlerových židů a metodou oral history si položíme základní a shrnující otázku – V čem spočívá ono bohatství pro hlavní výzkum diplomové práce? V archivu VHA USC SFI se nacházejí výpovědi, které Spielbergovi pomáhaly při tvorbě filmu, ale díky velké slávě filmu a Schindlerově příběhu se mnozí další přeživší rozhodli podat svědecké výpovědi, které jsou v archivu také uchovány. Tato svědectví se stala dalšími součástmi komplikovaného obrazu jménem Schindlerova legenda. Pro mnohé přeživší byla tato výpověď prvním přiznáním toho, co za druhé světové války zažili.⁴⁰

Co se týče jednotlivých výpovědí, výzkum oral history záznamů komplikují 3 zásadní problémy. Primárně je to zmíněná paměť zpovídáných determinovaná časem, kdy si pamětníci nemusí na vše pamatovat. Dále je nutné brát v úvahu jejich subjektivní pohled, vysoce pravděpodobný vyhraněný postoj k situaci, a to ať už pozitivní nebo negativní, kterým by buď chtěli podpořit nebo vyvrátit legendu o Oskaru Schindlerovi jakožto zachránci. Nebo naopak už své individuální vzpomínky přizpůsobují obecně známému příběhu. Důležitou roli zde hraje psychické rozpoložení a zpracování krutých vzpomínek na období druhé světové války. Při rozhovoru může dojít k tomu, že si přeživší nevzpomene na vše z dané doby, protože může tyto vzpomínky potlačovat.⁴¹

Znovu však zdůrazňuji, že hodnocení Schindlerova jednání není primárním předmětem této diplomové práce. Jejím cílem je zjistit, zda a jakým způsobem mohli židé v Schindlerových továrnách dodržovat své náboženské tradice a zvyky nebo takové zvyky, které jsou typické pro židovský způsob života, bez ohledu na to, že Keneallyho román nebo Spielbergův film poukazují na to, že v Schindlerových továrnách bylo možné tradice alespoň omezeně dodržovat.⁴² Na konci filmu lze kupříkladu vidět část oslavy šabatu. Jedním z dílčích cílů mého

³⁹ V. VÁLEK, *K specifičnosti...*, s. 92.

⁴⁰ *Svědecká výpověď Henryka Blasensteina*, ID: 17337 (14. 6. 1996).

⁴¹ *Tamtéž*.

⁴² Thomas KENEALLY, *Schindlerův seznam*, Praha 2009.

výzkumu je tyto filmové či románové ukázky ověřit a potvrdit nebo vyvrátit, nebo přinést ukázkou dalších praktikovaných kulturně náboženských tradic.⁴³

S tím koresponduje další úskalí svědeckých výpovědí. Interview jsou založena na principu sdělení celého životního příběhu s důrazem na období druhé světové války a pobyt přeživšího v táborech či továrnách. Zkoumané otázky diplomové práce jsou ze strany výpovědních materiálů okrajovou záležitostí. Není zde pravidlem, že by se tazatelé vždy ptali na dodržování židovských tradic a zvyků. Někdy je tato otázka položena s patřičnou důležitostí, jindy má charakter okrajový – *jen tak mimochodem*, někdy není položena vůbec. Posledním problémem zkoumaných výpovědí je jejich ověřitelnost. Už jen vzhledem k tomu, že praktikování židovských tradic a zvyků bylo za druhé světové války životně ohrožujícím riskem, jakékoliv písemné či fotografické zaznamenávání oněch praktik rovněž. Bohužel hmotné památky (př. modlitební předměty) související se zkoumanou problematikou jsou neidentifikovatelné, protože o ně pamětníci během přesunů mezi tábory přišli. Následující kapitoly poskytují přímý vhled do práce s oral history ve jmenovaném archivu a přiblíží problematiku Schindlerových židů. Výzkum dodržování tradic a zvyků představí nejen ony svátky, ale zároveň na několika příkladech ukáže odraz výše zmíněných pojetí paměti vztažených ke společnosti, prostoru nebo času.

⁴³ *Schindlerův seznam*, Steven Spielberg, USA 1993, timing: 2:42:25-22:42:45.

2. Přístup a možnosti zpracovávání pamětí Schindlerjuden

Než dojde na charakteristiku zpracovávání pamětí, je na místě vysvětlení, koho všeho označuje pojem Schindlerjuden. V nejužším slova smyslu bývají za Schindlerjuden označováni ti, které osobně dostal Oskar Schindler na slavný seznam (zaměstnanci v Emailii), aby byli přesunuti do Brněnce. V obecném smyslu pojem označuje všechny *jím* zachráněné (od vězňů z jiné krakowské firmy, přes vězně z plaszówského tábora, po ty, kteří se nedostali do Brněnce na základě hromadného přesunu). V této práci bude platit pro označení Schindlerjuden jeho obecné pojetí kvůli zjednodušení (ač nepřesnému).⁴⁴

Dohledávání dostupných výpovědí přeživších představovalo poměrně složitý proces.⁴⁵ Prvním úkolem bylo zúžit okruh zkoumaných osob tak, aby co nejvíce odpovídal hledané problematice. Toho bylo docíleno na základě využití klíčových slov:

1. Oskar Schindler
 - a. Brünnlitz (*v překladu Brněnec*)
 - b. Schindlers Jews, Schindlers firms, Zablocie

Výsledky hledání možných Schindlerových židů se pohybovaly kolem počtu 340 osob.⁴⁶ Nicméně toto množství přesně nemuselo odpovídat hledanému vymezení. Nalezení nejrelevantnějších výsledků bylo dosaženo za pomoci klíčového slova *Brünnlitz*. V Brněnci (poblíž Svitav) se nacházela Oskarova továrna s pobočným koncentračním táborem, kam přesunul židovské vězně z Krakova na podzim roku 1944. Pokud byla daná výpověď označena tímto pojmem, jednalo se o záruku, že se na tomto místě dotyčný nacházel.⁴⁷ Zároveň se tím částečně pokryla i otázka první Schindlerovy továrny Emailie v Krakově. Schindlerovi krakovští zaměstnanci byli jedni z prvních na seznamu vězňů, kteří měli být do Brněnce přesunuti. Touto cestou byl počet výpovědí snížen na 162.

Ostatní klíčové pojmy (př. Schindlers Jews, Schindlers firms, Zablocie) jsou podstatné, ale problematické, protože nevypovídaly přesně o tom, zda se dotyčný nacházel v jedné ze Schindlerových továren. Převážně obsahovaly zmínky o Schindlerovi a o tom, co se povídalo o něm a jeho firmě v Krakově. Proto nebyly do výsledků bádání zahrnuty.

⁴⁴ Jitka GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler: legenda a fakta*, Praha 2014, s. 96.

⁴⁵ Vztaženo k USC Shoah Foundation.

⁴⁶ K datu 17. 1. 2023. Datum je uváděno proto, že v tuto chvíli je databáze ve fázi vývoje a dochází k proměnám v archivu. Po dobu 2 let se na serveru pohybuje a jeho fungování se velmi rychle zdokonaluje a vylepšuje.

⁴⁷ Geoffrey P. MEGARGEE (ed.), *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945, Volume I, Early Camps, Youth camps, and Concentration Camps and Subcamps under the SS-Business Administration Main Office (WVHA)*, Indiana University Press 2009, s. 718–720.

Po definitivní konkretizaci počtu vyzpovídáných nabyla Tabulka č. 1 nového významu, který posloužil k širšímu účelu. Krátce zaměřená pozornost na *čísla* byla přesměrována k přeživším samotným a jejich osudům. Vyjma jmen byly do Tabulky č. 1 zaznamenány následující oddíly:

- 1) Jméno přeživšího (*aktuální jméno v době natáčení rozhovoru*);
- 2) Datum vzniku výpovědi, jazyk rozhovoru, vedoucí rozhovoru;
- 3) Místo a datum narození přeživšího (*z praktických důvodů jsou uváděny názvy dnešních států*⁴⁸);
- 4) Židovské vyznání před válkou;
- 5) Židovské vyznání po válce;
- 6) Koncentrační tábory, ve kterých byla daná osoba vězněna;
- 7) Pobyty v ghettech;
- 8) Klíčové slovo, pod nímž byla daná výpověď a osoba nalezena v archivu.

Jelikož je výzkum zaměřen na praktikování židovských tradic a zvyků, byly do tabulky zaznamenány informace o náboženském (či životním) směřování jednotlivých osob před a po druhé světové válce. Díky tomu bylo možné na povrchní úrovni vysledovat proměny v pojmání jejich víry. Údaje nebyly získány přímo z rozhovorů, ale byly uvedeny v sekci „bibliografické údaje neboli BIO PROFILE“ o zpovídané osobě a o daném rozhovoru.

Mapování náboženské orientace přeživších určilo další dvě cesty v postupu bádání a zpracovávání údajů. Prvně tyto údaje specifikovaly konkrétní náboženské směry, byly součástí života zpovídáných. Již se nedá hovořit o zpovídáných pouze jako o židech, ale i jako o sionistech, chasidech, ortodoxních židů a dalších, kteří budou v následující kapitole blíže charakterizováni.

Na základě diferenciací byl rovněž určen postup bádání a sledování rozhovorů. Nejprve byly studovány výpovědi vedené s ortodoxními židy, protože se dalo předpokládat, že budou více tázáni na jejich náboženský život. Postupně byla pozornost sestupně věnována i dalším židovským směrům.

Pro bližší představu, jakým způsobem byla zpracovávána jednotlivá svědectví v USC Shoah Foundation Visual History Archive, bude v následujících řádcích představen postup jejich vyhledávání a zpracovávání údajů.⁴⁹ Pro názornou ukázkou byla vybrána výpověď jednoho z významných Schindlerových židů – Mieczysława Pempera (zkráceně Mietek

⁴⁸ Nejedná se o oficiální názvy států, ale v názvy v běžně užívané praxi – Německo, Polsko atd.

⁴⁹ Ukázkou lze vnímat jako postupu nebo manuál pro práci s výpověďí v USC Shoah Foundation VHA.

Pemper).⁵⁰ Jeho příběh nemusí být veřejnosti příliš známý, protože Spielbergovo filmové zpracování jej nepředstavilo jako konkrétní postavu, ale vyskytl se zde nepřímo, protože se Pemper spolu s Abrahamem Bankierem stali součástí charakteru Itzaka Sterna. Všichni tři byli jedni z nejbližších židovských „spolupracovníků“ Oskara Schindlera a Spielberg je zde spojil v jednu postavu. Nejen Pemperova pozice přímo ve snímku, ale i spolupráce při jeho tvorbě jej postavila do role šedé eminence, protože zde navíc sehrál role Spielbergova konzultanta.⁵¹

Mietek Pemper (1920–2011) byl jedním z klíčových svědků při procesu s velitelem plaszówského koncentračního tábora Amonem Göthem v září 1946 v Krakově. Když bylo během let 1942–1943 zlikvidováno krakowské ghetto, v němž měl Pemper roli velitele Judenratu, byl deportován do nově vybudovaného plaszówského tábora a Hauptsturmführer Amon Göth si jej vybral za osobního tajemníka a stenografa a spolu se Sternem pracovali v plaszówské kanceláři. Pemper byl tak svědkem Göthovy téměř každodenní brutality. Dostal se zde však do kontaktu s Oskarem Schindlerem, pro kterého spolu s dalšími pomohl vytvořit slavný seznam pro přesun vězňů z KT Plaszów a Schindlerovy továrny do KT Brněnec.⁵² Tvoření seznamu a plánování přesunu předcházelo Pemperovo upozornění Schindlera na blížící se likvidaci pracovních táborů (do kterého se řadil jak pobočný tábor u Schindlerovy továrny Emailie, tak i plaszowský tábor).⁵³ Po přesunu byl mezi Schindlerovými nejbližšími spolupracovníky a po válce spolu zůstali v kontaktu.⁵⁴

Cesta k Pemperovu interview uloženému USC SFI VHA je snadno naležitelná. Aby mohl badatel či jakýkoliv zájemce o tuto problematiku zhlédnout videozáznam, musí být v archivu registrován. Na následujícím obrázku (Obrázek 1) se nachází úvodní strana USC Shoah Foundation Visual History Archive Institute, na kterou se lze dostat pomocí odkazu: [Home | VHA \(usc.edu\)](http://Home|VHA(usc.edu)). Aktuálně archiv obsahuje 55 561 svědeckých výpovědí, ve kterých jsou zapojeni přeživší z 65 různých zemí a je možné se zde setkat s 44 různými jazyky.⁵⁵

⁵⁰ VHA USC SFI, *Svědecká výpověď Mieczysława Pempera*, ID: 36549, vedoucí interview: Marianna Bergida, jazyk: německý, místo interview: Augsburg – Bavorsko, Spolková republika Německo, datum interview: 13. 8. 1997.

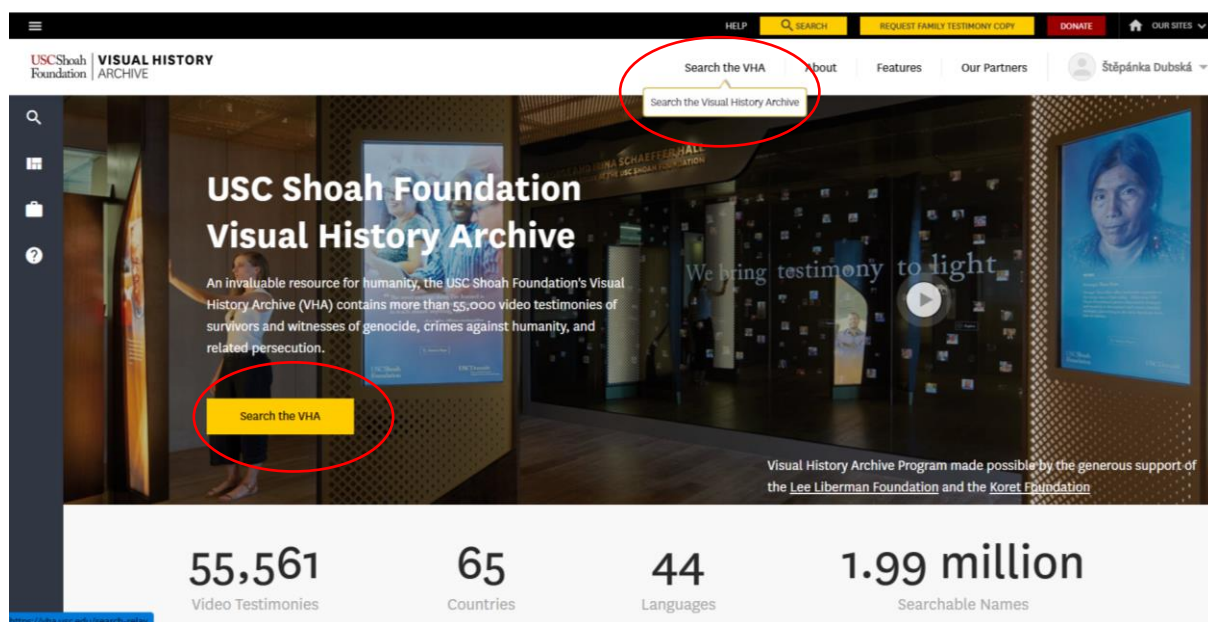
⁵¹ David M. CROWE., *Oskar Schindler: Untold Account of His Life, Wartime Activities, and the True Story Behind the List*, Cambridge 2004, s. 13.

⁵² Přesunutí vězňové nebyli pouze z těchto dvou míst, jsou zde uvedeny hlavní oblasti. J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 95–97.

⁵³ Pemper se tak podílel na manipulaci s dokumenty tak, aby byl plaszówský tábor zařazen do skupiny D, „*která byla centrálou pro všechny KT v celé Evropě*“. J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 75.

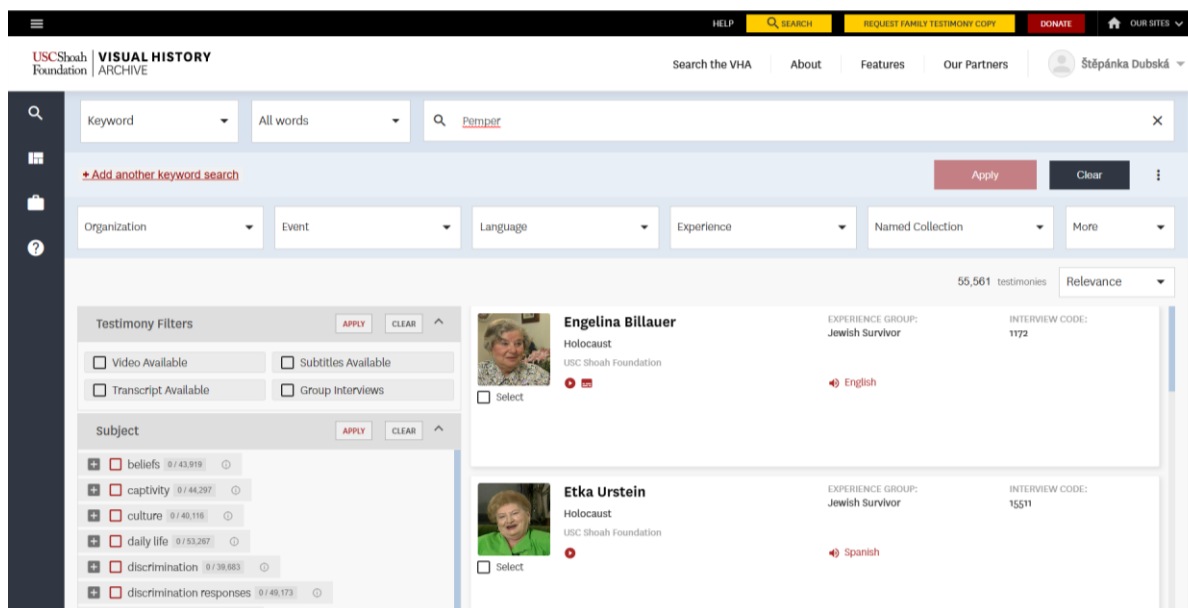
⁵⁴ Srov. D. M. CROWE., *Oskar Schindler...*, s. 479. - *Svědecká výpověď Mieczysława Pempera*, ID: 36549 (13. 8. 1997).

⁵⁵ Informace převzaty z úvodní strany VHA USC SFI (Visual History Archive USC Shoah Foundation Institute).

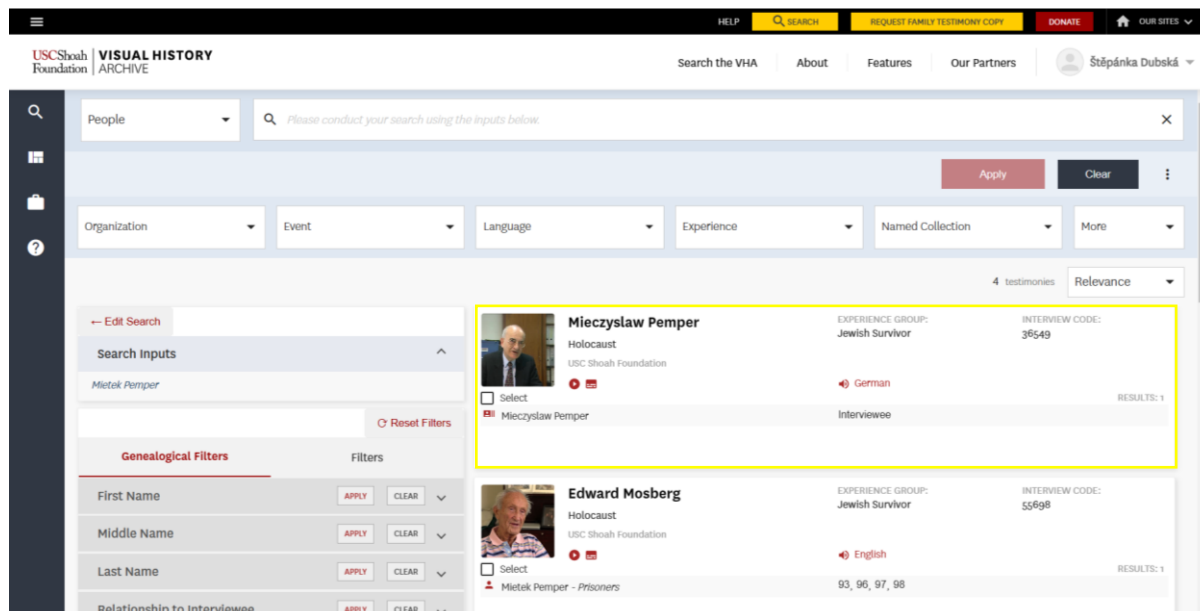
Obrázek 1 - Úvodní strana virtuálního archivu USC Shoah Foundation

Po označení políčka „Search the VHA“ je uživatel přesměrován do vyhledávacího portálu. Lze tak učinit dvojitým způsobem – využít odkaz v horní liště nebo stejně pojmenovaný odkaz nacházející se pod medailonkem, který návštěvníka stručně seznamuje s tímto archivem. Již při výběru lze hledanou položku konkrétně specifikovat. Vyhledávací portál je poskytnut k nahlédnutí na obrázku (Obrázek 2). Tento způsob vyhledávání je v archivu poměrně nový. Vyvinutější verze byla uvedena v provoz roku 2022. Jsou zde nabízeny různé „filtry“, které umožňují přesnější a jednodušší vyhledávání. Pátrat se dá podle klíčových slov, jmen, jazyka, události, organizace, témat, způsobu zpracování (př. s provedenou transkripcí, ...) atp.

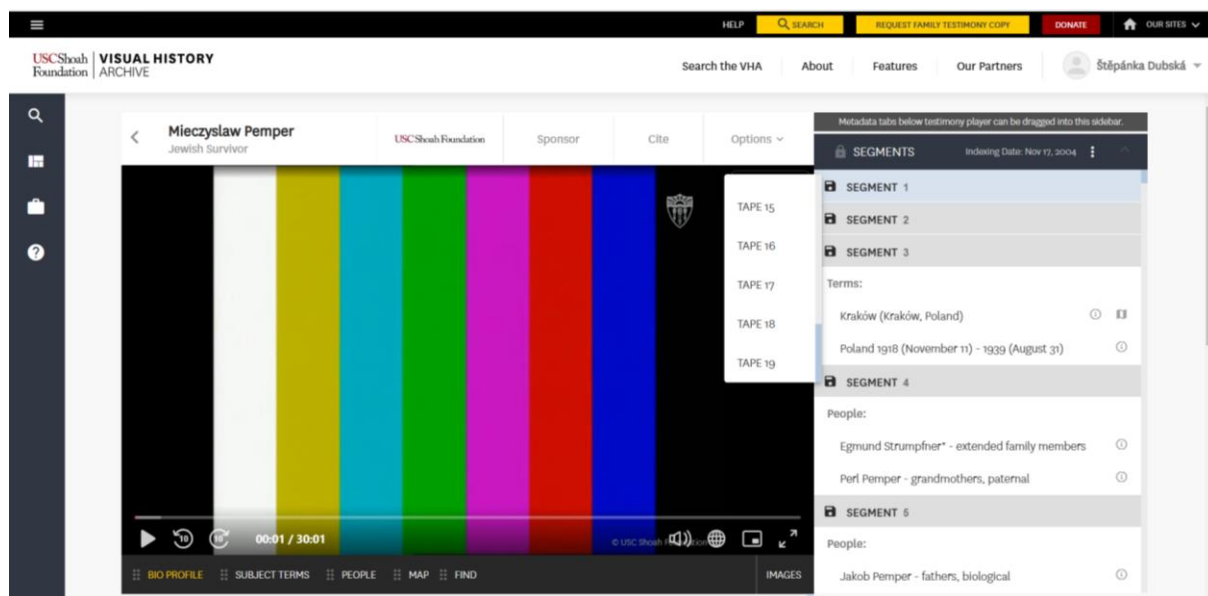
Obrázek 2 - Systém vyhledávání výpovědí – možnost bližší specifikace hledaných materiálů

V tomto případě bylo pro hledání použito Pemperovo jméno. Systém je jej schopen vyhledat za použití tvarů: „Mietek Pemper“, Mieczyslaw Pemper“, nebo pouze „Pemper“. Výsledky hledání nabídnou možnosti uvedené na obrázku č. 3:

Obrázek 3 - konkrétní příklad vyhledávání – Mieczyslaw Pemper

Při prvním pohledu (viz Obrázek 3) lze zaznamenat několik hlavních informací o hledané osobě.⁵⁶ V první řadě je hned pod jménem uvedeno kontextové zařazení, do kterého přeživší spadá. Je to z toho důvodu, že zde nejsou uloženy výpovědi pouze z období holocaustu. Pemper spadá do kategorie „Holocaust“ a blíže do sekce „Jewish Survivor“. Jeho výpověď je označena kódem 36549 a je vedena v německém jazyce. Následujícím krokem je přechod k samotné výpovědi. Toho lze docílit *kliknutím* na jméno či na profilový obrázek dané osoby.

Obrázek 4 - výpověď M. Pempera – vzhled stránky

Tímto způsobem se badatel dostává k výpovědi, jež se automaticky spouští. Rozhovory jsou rozčleněny do několika částí vždy po maximálně třiceti minutách (přičemž ta poslední nemusí být úplná). Pemperova výpověď obsahuje 19 částí.⁵⁷ Časově se jedná o skoro desetihodinový rozhovor. Po pravé straně videa jsou sledujícímu poskytnuty jednotlivé segmenty, které stručně označují daná témata, která jsou v určitém časovém úseku probírána. Jindy jsou tyto segmenty pod videem.

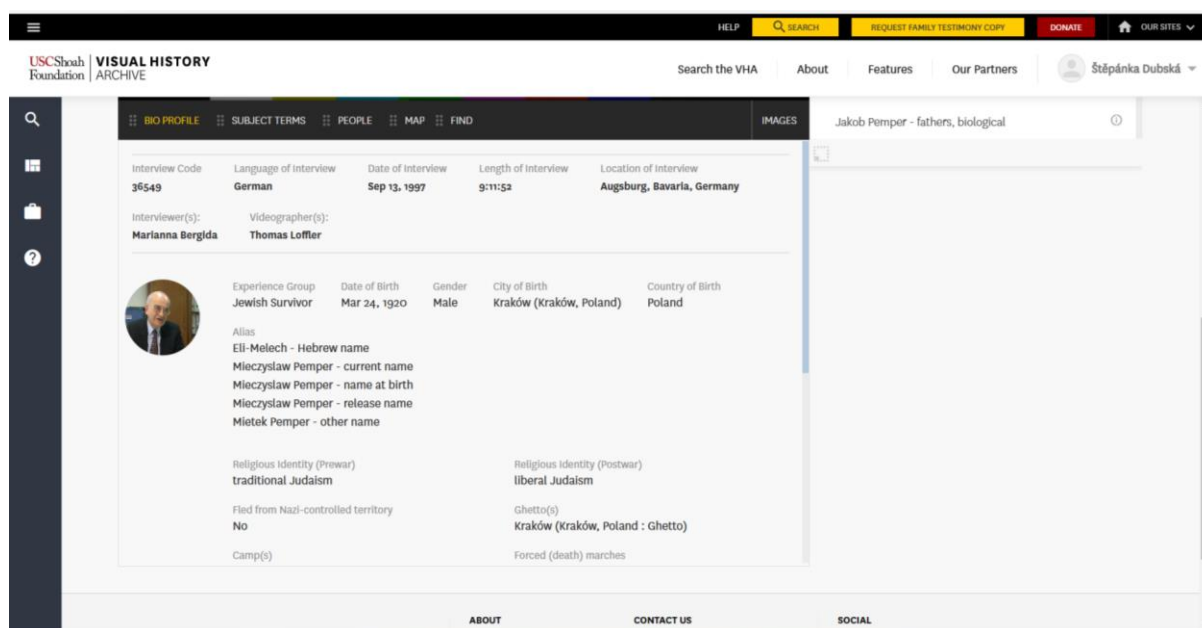
Pod videem je dále nabízeno několik položek, díky kterým se dají zjišťovat mnohé informace a usnadňovat práci a orientaci ve výpovědi. Jedná se o tyto položky: BIO PROFILE, SUBJECT TERMS, PEOPLE, MAP, FIND.

- 1) BIO PROFILE poskytuje údaje o zpovídáném jedinci a zároveň informace o samotné výpovědi po formální a organizační stránce. Nacházejí se zde údaje jako jsou proměny jmen v průběhu života (což posléze umožňuje dohledávat jména přeživších za druhé

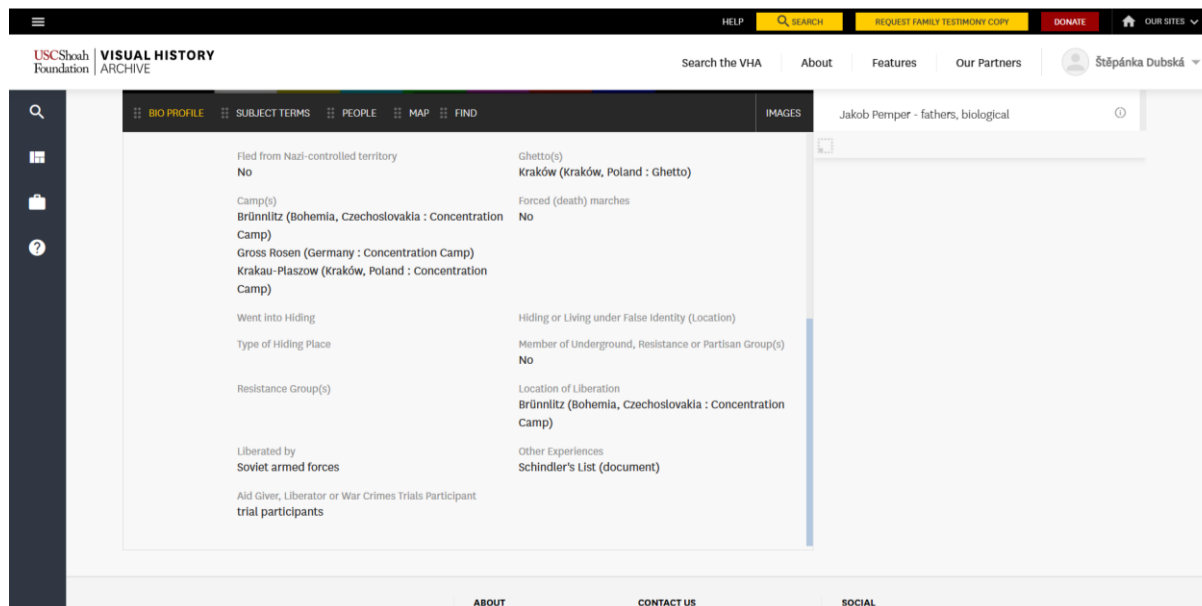
⁵⁶ Barevné (žluté) ohraničení Pemperovy výpovědi není součástí výsledků hledání vytvořeno archivem, jedná se pouze o autorské vyznačení vytvořené jako zvýraznění.

⁵⁷ Délka každé výpovědi je jiná. Pohybují se v rozsahu od hodiny až po dokonce necelých 17 hodin (nejdelší interview poskytl Moshe Bejski). Nejčastější délka se však bývá mezi 3–4 hodinami.

světové války v seznamu vězňů), jakými koncentračními tábory si prošli, náboženské vyznání před a po druhé světové válce, místo osvobození a kdo byl zachráncem / osvoboditelem. Osvoboditelem byla v Pemperově případě sovětská armáda, která jako první dorazila po skončení války do Brněnce.⁵⁸ Vyjmenovány byly body potřebné pro níže vytvořenou Tabulku č. 1, která zpracovává informace o dalších přeživších. Na Obrázcích 5 a 6 jsou uvedeny body všechny.⁵⁹

Obrázek 5 - bibliografické údaje o M. Pemperovi I. – součást zpracované výpovědi

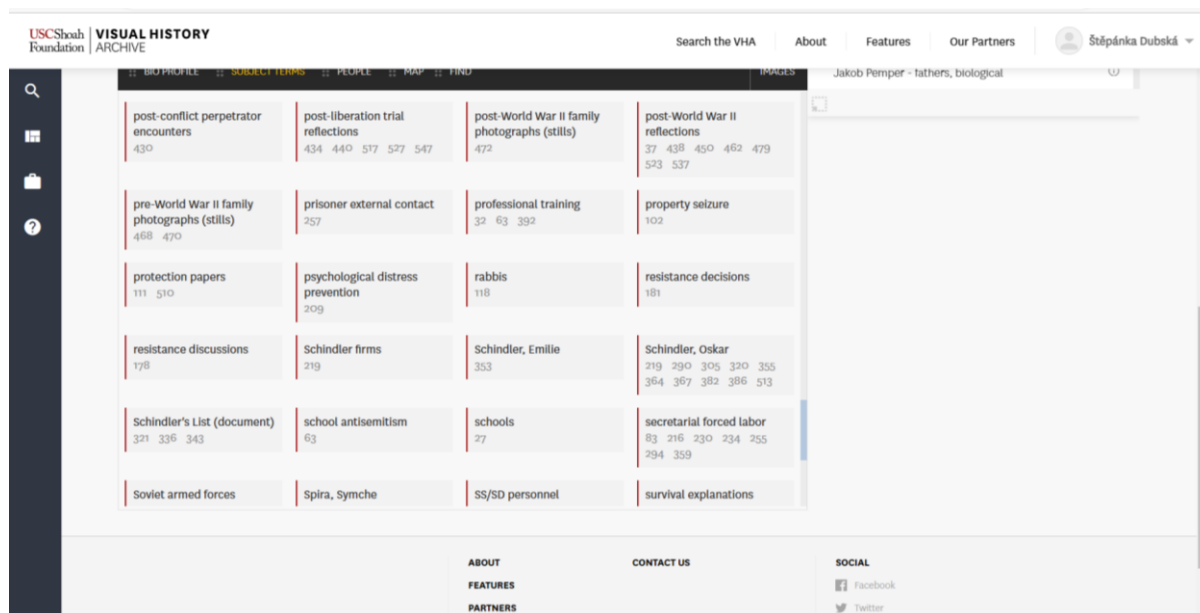

Obrázek 6 - bibliografické údaje o M. Pemperovi II. – součást zpracované výpovědi

⁵⁸ G. P. MEGARGEE (ed.), *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia ...*, s. 718–720.

⁵⁹ *Svěddecká výpověď Mieczysława Pempera*, ID: 36549 (13. 8. 1997).

- 2) SUBJECT TERMS poskytuje přehled témat, která jsou ve videozáznamu řešena. U Pempera je seznam poměrně dlouhý, proto je další uvedený Obrázek 7 pouze malým výsekem. Nutno upozornit – ne všechna řešená témata jsou u dalších výpovědí vypsána. Někde jsou popsány velmi stručně a obecně. Pemperovo zpracování patří mezi ty kvalitnější.

Obrázek 7 - klíčová slova pro přehlednější orientaci v rámci výpovědi M. Pempera (pouze ukázka, klíčových slov je zde více)

- 3) Oddíl PEOPLE uvádí kompletní seznam jmen, o kterých je v rámci interview alespoň zmínka. Zde se dají najít jména členů rodiny, přes přátele, vzdálené příbuzné, známé, spoluvězně, dozorce až po lidi známé pouze z doslechu.
- 4) Oddíl MAP ukazuje pohyb zpovídaného v průběhu vyprávění. Ukazatel vždy směřuje tam, kde se daná osoba, která vypráví, nacházela – od narození po druhou světovou válku a koncentrační tábory. Označován bývá i pohyb po druhé světové válce.
- 5) FIND je důležitou součástí tohoto výběru, protože umožňuje hledat v rámci výpovědi konkrétní slova, která případně nejsou v SUBJECT TERMS. Podmínkou však, aby byla daná výpověď převedena do písemné podoby. To lze poznat i podle toho, zda jsou u daného záznamu uvedeny titulky.

Ačkoliv se primární vymezení diplomové práce týká náboženských praktik v průběhu druhé světové války v továrnách Oskara Schindlera, informace o vztahu k židovské víře a

životu mohou/mohly mít prediktabilní povahu k tomu, jak přistupovali bývalí vězni během války k praktikování židovských tradic a zvyků. Zároveň to mohlo předpovídat i směřování rozhovoru a povahu otázek jednotlivých tazatelů.

Zaobírání se náboženským životem nebylo a není ve výpovědích hlavním tématem. Někdy bylo možné na základě klíčových slov v sekci *segment* nalézt části, v nichž bylo toto téma řešeno. V případě, že to zde napsané nebylo, musela být výpověď i tak zhlédnuta, protože mohla být potřebná otázka položena jako okrajová záležitost, nebo se o nějakém náboženském jevu mohl zmínit sám přeživší a také pouze marginálně. Avšak objevily se i takové případy, kdy nebylo sledované téma vysloveno v požadovaných souvislostech vůbec. Pátrání po informacích, které by byly relevantní pro výzkum a plnění uvedených cílů by se dalo popsat metonymií *hledání jehly v kupce sena*.

Další sledovanou oblastí, jež stála mimo přesné vymezení cílů, avšak nabývá funkci doplňujících informací, bylo dodržování židovských tradic a zvyků u vězňů / přeživších, kteří nejprve pobývali v táboře Krakow-Plaszów a s Oskarem Schindlerem byli spojováni až od chvíle, kdy byli zapsáni na seznam vězňů určených k přesunu do Schindlerovy nové továrny v Brněnci.⁶⁰

Na první pohled se může zdát, že když se jedná o výpovědi mapující především válečné zážitky, ve kterých je pojátkem Oskar Schindler a jeho továrny, bude řeč stále o tomtéž. Není tomu tak. Každá jednotlivá výpověď je naprosto jedinečná. Přeživší mají různé životní cesty, různé příběhy a tím, co mají společné, nabízí ostatním pohled zevnitř a prohloubení vědomí o situaci, která je známá z obecných dějin.

Díky uvedeným informacím, jež se nacházejí v sekci BIO PROFILE, bylo možné sestavit přehledovou tabulku výpovědí pamětníků (Tabulka č. 1), jež byly pro výzkum analyzovány. Uvedeny jsou všechny rozhovory, které byly nalezeny pod klíčovými slovy *Brünnlitz*, *Zablocie*, *Schindlers firms*, *Schindlers Jews*. Jedná se již tedy o konkretizovaný výběr. Blíže byly rozepsány výpovědi s klíčovým slovem *Brünnlitz*, protože poskytují jistotu, že v tomto táboře/továrně pamětníci byli. U zbylých klíčových pojmů není pobyt přeživších v Schindlerových firmách zárukou, proto jsou zmíněna pouze jejich jména a příslušné klíčové slovo.

⁶⁰ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 95–97.

Tabulka č. 1 – Konkretizovaný výběr svědeckých výpovědí Schindlerjuden se základními údaji

Jméno	Datum INT	Jazyk	INT Leader	Místo narození	Židovské vyznání před druhou světovou válkou	Židovské vyznání po druhé světové válce	Tábory	Ghetta	Klíčová slova
'aleksander' Adler	6. 1. 1998	hebrejský	Moshe Granot	Polsko	ortodoxní judaismus	ortodoxní judaismus	Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Mielec, Pustkow, Wieliczka,		Brünnlitz
Shmu'el 'eshed	19. 9. 1996	hebrejský	Baruch Rahat	Maďarsko	tradiční judaismus	judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brünnlitz, Golleschau	Debrecen (Maďarsko)	Brünnlitz
John Armer	29. 6. 1995	anglický	Daniel Katz	Polsko	judaismus	judaismus	Brünnlitz, Krakow-Plaszów, Zablocie	Krakow	Brünnlitz
Malkah Barber	2. 4. 1998	hebrejský	Ronit Kossover	Polsko	ortodoxní judaismus	judaismus	Brünnlitz, Krakow-Plaszów, Zablocie	Wieliczka	Brünnlitz
Josef Bau	2. 1. 1997	hebrejský	Noga Gilad	Polsko	judaismus	judaismus	Brünnlitz, Gross-Rosen	Krakow	Brünnlitz
Sam Birenzweig	29. 3. 1996	anglický	John Kent	Polsko	ortodoxní judaismus	konzervativní judaismus	Brünnlitz, Krakow-Plaszów, Gross Rosen, Mielec, Wieliczka	Ostrowiec	Brünnlitz
Yo'el Bar-Sadeh									Schindlers firms
Helen Beck	16. 5. 1995	anglický	Meta Joy Jacoby	Polsko	judaismus	judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brünnlitz, Krakow-Plaszów, Zablocie	Krakow	Brünnlitz
Kuba Beck	16. 3. 1995	anglický	Meta Joy Jacoby	Polsko	tradiční judaismus	-	Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Mosheh Beyski	7. 11. 1996	hebrejský	Nathan Lavie	Polsko	judaismus	judaismus	Krakau-Kobierzynska, Krakau – Zatorska Street, Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Prokocim	Dzialoszyce	Brünnlitz

Jméno	Datum INT	Jazyk	INT Leader	Místo narození	Židovské vyznání před druhou světovou válkou	Židovské vyznání po druhé světové válce	Tábory	Ghetta	Klíčová slova
Michael Bigayer									Schindlers firms
Celina Biniaz	25. 1. 1996	anglický	Carol Stulberg	Polsko	tradiční judaismus	judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Rinah Birnhak	23. 5. 1999	hebrejský	Ruth Gil	Polsko	tradiční judaismus	tradiční judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Henryk Blasenstein	14. 7. 1996	anglický	Bradley Kurtzberg	Polsko	ortodoxní judaismus	konzervativní judaismus	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Klaj-Julag,	Bochnia	Brännlitz
Leon Cooper									Schindlers firms
Leopold Degen	2. 12. 1996	portugalský	Alexander Laks	Německo	tradiční judaismus	konzervativní judaismus	Brännlitz, Krakow-Plaszów, Zablocie	Krakow	Brännlitz
Fanny Dimm	29. 2. 1996	španělský	Pedro Ebel	Rakousko	nepraktikující	nepraktikující	Auschwitz – Birkenau, Boryslaw, Brännlitz, Krakow-Plaszów		Brännlitz
Victor Dorthheimer	3. 12. 1996	anglický	Simone Redbart	Polsko	tradiční judaismus	judaismus	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Jonathan Dressner	24. 5. 1996	anglický	Ziona Austrian	Polsko	ortodoxní judaismus	konzervativní judaismus	Brännlitz, Gross-Rosen	Krakow	Brännlitz
Henry Dressler	29. 6. 1995	anglický	Susan Douglass	Německo	tradiční judaismus	judaismus	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz

Jméno	Datum INT	Jazyk	INT Leader	Místo narození	Židovské vyznání před druhou světovou válkou	Židovské vyznání po druhé světové válce	Tábory	Ghetta	Klíčová slova
Else Dunner	25. 11. 1996	anglický	Fran Starr	Polsko	konzervativní judaismus	x	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Sidney Eichenholz	25. 6. 1997	anglický	Lorrie Fein	Polsko	bobov hasidism	bobov hasidism	Brännlitz, Czchów, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Mielec, Wieliczka		Brännlitz
Markus Ender									Schindlers firms
Moses Essig	19. 12. 1995	anglický	Leah Zazulyer	Polsko	tradiční judaismus	ortodoxní judaismus	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów		Brännlitz
Lewis Fagen	27. 3. 1995	anglický	Kathy Epstein	Polsko	judaismus	tradiční judaismus	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Mosheh Farber									Schindlers firms
Roman Ferber	12. 7. 1998	anglický	Susan Peirez	Polsko	ortodoxní judaismus	konzervativní judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Alex Finder									Zablocie
Rena Finder	23. 10. 1996	anglický	Paula Saltman	Polsko	konzervativní judaismus	konzervativní judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Ada Foster	8. 9. 1995	francouzský	Laurent Aknin	Polsko	observant/practising	observant/practising	Auschwitz – Birkenau, Biežanow, Brännlitz, Krakow-Plaszów, Zablocie	Krakow	Brännlitz

Jméno	Datum INT	Jazyk	INT Leader	Místo narození	Židovské vyznání před druhou světovou válkou	Židovské vyznání po druhé světové válce	Tábory	Ghetta	Klíčová slova
Chaim Fraiman									Schindlers firms
Moshe Frei	15. 3. 1998	anglický	Kati Curtis	Polsko	hasidism	ortodoxní judaismus	Krosno, Zablocie, Brünnlitz		Brünnlitz
Lily Gerson									Schindlers Jews
Philip Getzler									Schindlers firms
Allan Donald Goddard	7. 11. 1996	anglický	Deborah Joselson	Polsko	ortodoxní judaismus	ortodoxní judaismus	Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Moses Goldberg	3. 1. 1996	anglický	Anna Lieb	Polsko	ortodoxní judaismus	ortodoxní judaismus	Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Rabka,	Krakow, Stary Sacz	Brünnlitz
Sabina Goldfrid									Schindlers Jews
Irene Gorintin	4. 7. 1995	francouzský	Fania Perez-Tornel	ČSR	judaismus, observant/practising	tradiční judaismus	Auschwitz – Birkenau, Biežanow, Brünnlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Henry Greenspan									Schindlers firms
‘asher Halpern									Schindlers firms

Jméno	Datum INT	Jazyk	INT Leader	Místo narození	Židovské vyznání před druhou světovou válkou	Židovské vyznání po druhé světové válce	Tábory	Ghetta	Klíčová slova
Ester Hershberg	18. 5. 1997	hebrejský	Dvora Fishman	Polsko	ortodoxní judaismus	tradiční judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Yitshak Herts	9. 1. 1996	hebrejský	Moshe Granot	Polsko	tradiční judaismus	x	Brännlitz, Krakow-Plaszów, Majdanek, Radom-Szkolna	Radom	Brännlitz
Edward Heuberger	10. 10. 1996	portugalský	Ludmila da Silva Catela	Polsko	tradiční judaismus	not affiliated	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Laura Hilman	17. 3. 1995	anglický	Carol Stulberg	Německo	ortodoxní judaismus	x	Auschwitz – Birkenau, Belzyce, Brännlitz, Budzyn. Krakow-Plaszów, Krasnik, Wieliczka	Lublin	Brännlitz
Irene Hirschfeld	9. 10. 1995	anglický	Patricia Stein	Polsko	judaismus	x	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Milton Hirschfeld	25. 10. 1995	anglický	Anita White	Polsko	judaismus	reformní judaismus	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Zablocie	Krakow	Brännlitz
Toische* Hirshtal									Schindlers Jews
Helena Hirsz-Horowitz	25. 1. 1996	polský	Miriam Thau	Polsko	tradiční judaismus	x	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Ryszard Horowitz	7. 11. 1995	anglický	Bonnie Gurewitsch	Polsko	judaismus	x	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Gross-Rosen, Gusen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Sally Huppert	2. 7. 1996	anglický	Dina Cohen	Polsko	ortodoxní judaismus	ortodoxní judaismus	Rabka, Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz

Jméno	Datum INT	Jazyk	INT Leader	Místo narození	Židovské vyznání před druhou světovou válkou	Židovské vyznání po druhé světové válce	Tábory	Ghetta	Klíčová slova
George Jacoby									Schindlers firms
Abraham Jachzel	1. 12. 1994	anglický	Raquel Grunwald	Polsko	x	x	Brünnlitz Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Helena Jonas-Rosenzweig	26. 11. 1996	anglický	Susan Peirez	Polsko	konzervativní judaismus	judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brünnlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Lousie Joskowitz									Schindlers Jews
Rut Káufman	8. 9. 1997	hebrejský	Ronit Kossover	Polsko	tradiční judaismus	x	Auschwitz – Birkenau, Brünnlitz, Julag, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Bronislawa Karakulska	27. 1. 1995	polský	Adelle Chabelski	Polsko	judaismus	ateismus	Auschwitz – Birkenau, Brünnlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Phyllis Karp	25. 1. 1996	anglický	Carol Stulberg	Polsko	ortodoxní judaismus	x	Auschwitz – Birkenau, Brünnlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Esther Kaufman	15. 8. 1996	anglický	Jody Dales	Polsko	hasidism, ortodoxní judaismus	konzervativní judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brünnlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Joe Kichler	4. 1. 1995	anglický	Felicia Carmelly	Polsko	x	x	Auschwitz – Birkenau, Brünnlitz, Rakowice, Szebnie	Bochnia	Brünnlitz
Henry Kinsley	9. 10. 1995	anglický	Partitia Stein	Polsko	judaismus	judaismus	Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Brünnlitz	Krakow	Brünnlitz

Jméno	Datum INT	Jazyk	INT Leader	Místo narození	Židovské vyznání před druhou světovou válkou	Židovské vyznání po druhé světové válce	Tábory	Ghetta	Klíčová slova
Jeremiah Kirschenbaum	16. 12. 1996	anglický, jidiš	Rivka Wakslak	Polsko	ropczyce-dzikov hasidism	Ortodoxní judaismus	Biesiadka, Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Mielec, Wieliczka	Baranów Sandomierski (Lwów, Pol)	Brännlitz
Joseph Klasner	20. 1. 1995	anglický	Brenda Geller Halperin	Polsko	ortodoxní judaismus	x	Ebensee, Krakow-Plaszów, Prokocim, Mauthausen	Krakow	Schindlers firms
Samuel Klasner	20. 7. 1995	anglický	Mahli Lieblich	Polsko	x	x	Brännlitz, Krakow-Plaszów, Reichshof-PZL, Gross-Rosen		Brännlitz
Michael Klein	21. 11. 1996	anglický	Bernice Borison	Maďarsko	hasidism, ortodoxní judaismus	ortodoxní judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Golleschau	Bácsalmás	Brännlitz
Irene Kleinburd	10. 11. 1997	španělský	Mirta Hecht de Yanco	Polsko	konzervativní judaismus	tradiční judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Abraham Kleinburd	20. 11. 1997	španělský	Mirta Hecht de Yanco	Polsko	tradiční judaismus	tradiční judaismus	Brännlitz, Gross-Rosen		Brännlitz
Igor Kling	13. 2. 1995	anglický	Goldie Weisz	Polsko	judaismus	x	Gross–Rosen, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Boryslaw	Brännlitz
Nathan Krieger	4. 12. 1995	anglický	Rivka Wakslak	Polsko	hasidism	ortodoxní judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz	Bochnia	Brännlitz
Izaak Landesdorfer	10. 4. 1997	polský	Zofia Zaks	Polsko	tradiční judaismus	x	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Gizelah Leshem	27. 11. 1996	hebrejský	Nechama Hashiloni	Polsko	judaismus	x	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Debica, Krakow-Plaszów, Zablocie	Debica	Brännlitz

Jméno	Datum INT	Jazyk	INT Leader	Místo narození	Židovské vyznání před druhou světovou válkou	Židovské vyznání po druhé světové válce	Tábory	Ghetta	Klíčová slova
Steve Lesniak	14. 3. 1996	anglický	Elise Arden	Polsko	ortodoxní judaismus, tradiční judaismus	ortodoxní judaismus	Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Grzegorski	Krakow	Brünnlitz
Eric Levitt									Schindlers firms
Yehudah Levkovits									Schindlers firms
Leon Leyson	16. 11. 1995	anglický	Stella Eliezrie	Polsko	ortodoxní judaismus	x	Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Zablocie	Krakow	Brünnlitz
Paola Lichtesohn	2. 12. 1997	hebrejský	Devora Avi-Ad	Polsko	tradiční judaismus	nepraktikující	Auschwitz – Birkenau, Brünnlitz, Krakow-Plaszów, Zablocie	Krakow	Brünnlitz
Joseph Lipschutz	26. 2. 1996	anglický	Rozzi Osterman	Polsko	tradiční judaismus	x	Gross-Rosen, Brünnlitz, Krakow-Plaszów, Krakau	Krakow	Brünnlitz
Beno Lowi	17. 11. 1997	anglický	Rachel Alkallay	Polsko	judaismus	judaismus	Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Bochnia	Brünnlitz
David Lyison	25. 11. 1997	hebrejský	Sara Hellmon	Polsko	judaismus	judaismus	Gross-Rosen, Brünnlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Perlah Mandel	14. 12. 1997	hebrejský	Sara Levin	Polsko	tradiční judaismus	tradiční judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brünnlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Malah Mandelba'um	18. 6. 1998	hebrejský	Nina Elazar-Wolff	Polsko	ortodoxní judaismus	nepraktikující	Auschwitz – Birkenau, Biežanow, Krakow-Plaszów, Brünnlitz, K-Prokocim	Krakow, Lublin	Brünnlitz

Jméno	Datum INT	Jazyk	INT Leader	Místo narození	Židovské vyznání před druhou světovou válkou	Židovské vyznání po druhé světové válce	Tábory	Ghetta	Klíčová slova
Genyah Manor	12. 12. 1996	hebrejský	Julia Chaitin	Polsko	tradiční judaismus	tradiční judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brünnlitz, Krakow-Plaszów, Zablocie	Krakow	Brünnlitz
Nahom Manor	5. 12. 1996	hebrejský	Julia Chaitin	Polsko	judaismus, nepraktikující	judaismus	Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Gustawa Mantinband									Schindlers Jews
Maurice Markheim	4. 1. 1995	anglický	Dana Schwartz	Polsko	judaismus	x	Brünnlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Miriam Markovic									Schindlers Jews
Ala Mingal	25. 10. 1998	anglický	Jane Rushefsky	Polsko	konzervativní judaismus	konzervativní judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brünnlitz, Krakow-Plaszów		Brünnlitz
Max Mingal	25. 10. 1998	anglický	Jan Rushefsky	ČSR	liberální judaismus	konzervativní judaismus	Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Jan Mintz	18. 4. 1995	anglický	Merle Goldberg	Polsko	judaismus	x	Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Prokocim, Wielizcka	Miechów	Brünnlitz
Jacob Oling									Schindlers firms
Leopold Page	6. 12. 1994	anglický	Branko Lustig	Polsko	x	x	Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz

Jméno	Datum INT	Jazyk	INT Leader	Místo narození	Židovské vyznání před druhou světovou válkou	Židovské vyznání po druhé světové válce	Tábory	Ghetta	Klíčová slova
Ludmila Page	6. 12. 1994	anglický	Branko Lustig	Rumunsko	přizpůsobená (assimilated)	x	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Murray Pantirer	6. 9. 1995	anglický	Ferne Hassan	Polsko	judaismus	judaismus	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Biala Podlaska, Opole Lubelskie	Brännlitz
Mieczyslaw Pempier	13. 9. 1997	německý	Marianna Bergida	Polsko	tradiční judaismus	liberální judaismus	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Anna Perl	26. 5. 1996	anglický	Lynda Gonsenhouse r	Polsko	x	judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów, Zablocie	Krakow	Brännlitz
Herta a Sam Pila									Schindlers firms
Adam Porepa									Schindlers firms
Rose Dora Presser	22. 11. 1996	anglický	Shauna Sherker	Polsko	ortodoxní judaismus	tradiční judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów, Zablocie	Krakow	Brännlitz
Bernard Presser	29. 11. 1996	anglický	Shauna Sherker	Polsko	judaismus	judaismus	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Ina Rabner	27. 6. 1996	portugalský	Dorothea Chansky	Polsko	tradiční judaismus	tradiční judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów, Zablocie	Krakow	Brännlitz
Anna Reich	7. 3. 1995	anglický	Vanessa Ring	Polsko	tradiční judaismus	x	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów,	Krakow	Brännlitz

Jméno	Datum INT	Jazyk	INT Leader	Místo narození	Židovské vyznání před druhou světovou válkou	Židovské vyznání po druhé světové válce	Tábory	Ghetta	Klíčová slova
Hanah Miryam Rozhanski	3. 7. 1996	hebrejský	Nathan Lavie	ČSR	tradiční judaismus	judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Bochnia	Brännlitz
Irving Rosenbaum									Schindlers firms
Nathan Rosenfeld									Schindlers firms
Jetti Rosezweig	28. 7. 1997	anglický	Patricia Stein	Polsko	ortodoxní judaismus	konzervativní judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Moniek Rosenzweig	6. 6. 1997	anglický	Shauna Sherker	Polsko	hasidism	ortodoxní judaismus	Brännlitz, Czarny Dunajec, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Prokocim, Slomniki, Zablocie	Krakow	Brännlitz
Leopold Rosner	14. 7. 1996	anglický	Yael Hirsch	Polsko	tradiční judaismus	tradiční judaismus	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Helena Rosner	14. 7. 1996	anglický	Liora Miller	Polsko	tradiční judaismus	tradiční judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Marianne Rosner	21. 1. 1997	anglický	Nancy Solomon	Rakousko	reformní judaismus	konzervativní judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Alexander Rosner	16. 2. 1995	anglický	Juliet Halpern	Polsko	judaismus	judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Dachau, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Zygmunt Rotter	30. 7. 1996	španělský	Debora Avram Ghelman	Polsko	judaismus	judaismus	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz

Jméno	Datum INT	Jazyk	INT Leader	Místo narození	Židovské vyznání před druhou světovou válkou	Židovské vyznání po druhé světové válce	Tábory	Ghetta	Klíčová slova
Majer Rozenblat	25. 10. 1995	jidíš	Samuel Grosman	Polsko	observanting/ practising	tradiční judaismus	Annopol, Brünnlitz, Budzyn, Gościeradów, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Annopol	Brünnlitz
Mark Rubinstein									Schindlers firms
ʿAryeh Sadeh	31. 1. 1996	hebrejský	Zvia Granot	Polsko	tradiční judaismus	x	Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Ismaël Saidi									Schindlers firms
Jacobo Seidenfeld									Schindlers Jews
Syda Selinger	23. 11. 1995	anglický	Brabara Linz	Polsko	ortodoxní judaismus	judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brünnlitz, Krakow-Plaszów, Zablocie	Krakow, Wielizska	Brünnlitz
Zekharyah Shagrin									Schindlers firms
Nehemyah Sheyngut									Schindlers firms
Dinah Shindel	30. 10. 1996	hebrejský	Ronit Kossover	Polsko	tradiční judaismus	x	Auschwitz – Birkenau, Brünnlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Frieda Shmiedler									Schindlers Jews

Jméno	Datum INT	Jazyk	INT Leader	Místo narození	Židovské vyznání před druhou světovou válkou	Židovské vyznání po druhé světové válce	Tábory	Ghetta	Klíčová slova
Le'ah Shtern	9. 12. 1996	hebrejský	Yitzchak Hadas	Polsko	tradiční judaismus	ortodoxní judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Pola Schek-Yogev	23. 4. 1997	anglický	Larry Rosenberg	Polsko	judaismus	konzervativní judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Chaskel Schlesinger	23. 3. 1995	anglický	Donna Puccini	Polsko	judaismus	x	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Tarnów	Brännlitz
Margot Schlesinger	23. 3. 1995	anglický	Donna Puccini	Německo	judaismus, praktikující	judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Tarnów	Brännlitz
Renata Schondorf									Schindlers Jews
Gerd Silbiger									Schindlers firms
Henry Silver	6. 9. 1995	anglický	Joyce Tapper	Polsko	judaismus	judaismus	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Wieliczka, Majdanek, Radom-Szkolna	Radom	Brännlitz
Árnon-´ernest Smetanah									Schindlers firms
Lore Smith	27. 4. 1998	anglický	Zepporah Glass	Německo	ortodoxní judaismus	reformní judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów, Mielec	Dabrowica, Debica, Mielec, Sosnowiec	Brännlitz
Samuel Soldinger									Schindlers firms

Jméno	Datum INT	Jazyk	INT Leader	Místo narození	Židovské vyznání před druhou světovou válkou	Židovské vyznání po druhé světové válce	Tábory	Ghetta	Klíčová slova
Harriet Solz	14. 3. 1995	anglický	Sherry Amatenstein	Polsko	praktikující	x	Auschwitz – Birkenau, Brünnlitz, Krakow-Plaszów, Staszów	Krakow	Brünnlitz
Mike Staner									Schindlers firms
Martin Statfield									Schindlers firms
Harry Stemerman									Schindlers firms
Willie Sterner									Schindlers firms
Joseph Sterngast	17. 2. 1995	anglický	Howard Weinberg	Polsko	praktikující	judaismus	Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Sam Stimler	5. 8. 1996	anglický	Hanna Riselsheimer	Polsko	hasidism	ortodoxní judaismus	Brünnlitz, Gross-Rosen, Huta Komarowska, Krakow-Plaszów, Pustkow, Wieliczka	Rzeszów	Brünnlitz
Maurice Strahl									Schindlers firms
Solomon Süsskind	10. 9. 1996	anglický	Lisa Farber	Polsko	ortodoxní judaismus	ortodoxní judaismus	Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Czarny Dunajec		Brünnlitz
Mieczyslaw Szyf									Zablocie

Jméno	Datum INT	Jazyk	INT Leader	Místo narození	Židovské vyznání před druhou světovou válkou	Židovské vyznání po druhé světové válce	Tábory	Ghetta	Klíčová slova
Tsiporah Tennenbaum	24. 11. 1997	hebrejský	Evgeny Davidov	Polsko	nepraktikující	nepraktikující	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Marcel Tannenbaum									Schindlers firms
Moshe Taube	7. 3. 1996	anglický	David Brotsky	Polsko	tradiční judaismus	konzervativní judaismus	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brännlitz
Bernard Tenenbaum									Schindlers Jews
Barry Tiger									Schindlers firms
Basia Toporski	22. 7. 1997	anglický	Evan Beloff	Polsko	ortodoxní judaismus	tradiční judaismus	Auschwitz – Birkenau, Brännlitz, Krakow-Plaszów, Zablocie	Krakow	Brännlitz
Ida Turner									Schindlers firms
Solomon Urbach	15. 11. 1995	anglický	Dina Cohen	Polsko	ortodoxní judaismus	x	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Zablocie	Krakow	Brännlitz
Ya'akov Yehudah Vayngarten	24. 9. 1996	hebrejský	Dvora Fishman	Polsko	hasidism	judaismus	Brännlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow, Bochnia	Brännlitz
Lucy Weinberg	19. 1. 1994	anglický	x	Polsko	praktikující	x	x		Brännlitz

Jméno	Datum INT	Jazyk	INT Leader	Místo narození	Židovské vyznání před druhou světovou válkou	Židovské vyznání po druhé světové válce	Tábory	Ghetta	Klíčová slova
Henry Weiss	20. 8. 1996	anglický	Elissa Schonsheim	Polsko	ortodoxní judaismus	konzervativní judaismus	Brünnlitz, Budzyn, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Majdanek, Wieliczka	Krakow, Warszaw	Brünnlitz
Edith Wertheim	30. 8. 1995	anglický	Deborah Lewin	Polsko	praktikující	x	Auschwitz – Birkenau, Brünnlitz, Krakow-Plaszów, Zablocie	Krakow	Brünnlitz
Samuel Wertheim									Schindlers firms
Alexander White	19. 7. 1995	anglický	Margaret Littman	Polsko	ortodoxní judaismus	judaismus	Brünnlitz, German CC, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krosno	Brünnlitz
Francisco Wichter	3. 6. 1996	španělský	Garciela Lurati	Polsko	judaismus	x	Brünnlitz, Budzyn, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Mielec, Poniatowa, Wieliczka		Brünnlitz
Henry Wiener	4. 2. 1996	anglický	Rivka Wakslak	Polsko	ortodoxní judaismus	konzervativní judaismus	Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Zablocie	Bochnia	Brünnlitz
Charles Willner	14. 12. 1995	anglický	Fred Charatan	Polsko	konzervativní judaismus	konzervativní judaismus	Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Mielec, Pruszków, Wieliczka, Brünnlitz		Brünnlitz
Yaacov Lazar	11. 9. 1995	hebrejský	Rebeca Haffner-Krausz	Polsko	judaismus	x	Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów	Krakow	Brünnlitz
Agnes Zini									Zablocie
Abraham Zuckerman									Schindlers firms

Jméno	Datum INT	Jazyk	INT Leader	Místo narození	Židovské vyznání před druhou světovou válkou	Židovské vyznání po druhé světové válce	Tábory	Ghetta	Klíčová slova
Henry Zuckerman	11. 12. 1995	anglický	Miryam Rabner	Polsko	ortodoxní judaismus	judaismus	Brünnlitz, Gross-Rosen, Krakow-Plaszów, Zablocie	Krakow	Brünnlitz

Tabulka č. 1 - Seznam výpovědí

3. Vyznávané židovské směry Schindlerovými přeživšími

Židovský národ a náboženství mají velmi dlouhé, bohaté a společné dějiny.⁶¹ Výklad vývoje a historie judaismu jako takového a různých judaistických směrů není v tomto případě zásadní. V průběhu staletí se vyvinulo mnoho směrů a odnoží židovství, které se nějakým způsobem odlišují, byť jen nepatrně. Pro účely této diplomové práce je třeba směry, do kterých by se Schindlerjuden zařadili, alespoň stručně charakterizovat. Záznamy z Tabulky č. 1 určily vyznání: ortodoxní judaismus, konzervativní judaismus, reformní judaismus, sionismus, chasidismus a judaismus jako takový. Ať už má judaismus mnoho variant, základy jsou stejné. Liší se však svým přístupem k náboženské praxi, životnímu stylu a míře uznávání jednotlivých zákonů a pravidel (zvykům, tradicím atp.).

Judaismus je jedním z monoteistických náboženství, které společně s křesťanstvím vychází z hebrejské varianty Bible. Pro židovství je však stěžejní Starý zákon, Nový zákon už uznává pouze křesťanství. Pro judaismus je určujícím posvátným textem *Tora neviim euchetuvim*⁶², který se dále dělí na tři části:

1. Tóra (*Tenach*)
2. Proroci
3. Spisy neboli *Ketuvim* (Žalmy, Přísloví, Jób, *megilot*)⁶³

Vyjma Tenachu jsou v židovské literatuře důležité spisy Mišny a Talmudu. Mišna představuje záznam ústní tradice v podobě traktátů, zatímco Talmud je souborem spisů diskusí rabínů, v nichž se řeší židovské zákony, etika a směrodatnost židovských tradic, přičemž jeho základem je Mišna.⁶⁴

Mišna se skládá ze 6 oddílů neboli pořádků (*sedorim*):

- 1) *Zera'im* (*Semena*) – zákony týkající se zemědělství,
- 2) *Mo'ed* (*Stanovené časy*) – zákony týkající se Šabatu a svátků,
- 3) *Našim* (*Ženy*) – sňatky, rozvody, určité formy přísah, zákony zasvěceného (*nazira*),
- 4) *Nezikin* (*Škody*) – občanské a trestní právo, soudy a přísahy,
- 5) *Kodašim* (*Svatosti*) – obětní obřady, chrámy, zákony stravování,

⁶¹ Národ a náboženství se doplňují a doprovázejí.

⁶² Zkráceně *Tenach*. Mircela ELIADE – Ioan P. CULIANU, *Slovník náboženství*, 2. vyd., Praha 2001, s. 125–140.

⁶³ M. ELIADE – I. P. CULIANU, *Slovník...*, s. 127.

⁶⁴ Simon Philip de VRIES, *Židovské obřady a symboly*, Praha 2009, s. 13.

6) Teharot (*Čistota*) – pojednání o rituálních nečistotách.⁶⁵

Význam vypsání oddílů Mišny tkví v tom, že obsahuje pojednání o židovských tradicích a zvycích, které byly v životě židů považovány za určující a směrodatné. Ukazuje, jakými pravidly se židé řídili, nebo by se jimi měli řídit. Jejich množství má značný rozsah, avšak v tomto případě jsou zde vypsány pouhé okruhy, které nadále obsahují kvanta pravidel, jimž je přisuzována velká vážnost.

Židovské tradice a zvyky se dají dělit několika způsoby. V této práci budou rozvrženy do tří částí na základě publikace *Židovské tradice a zvyky* od světově uznávaného hebraisty a judaisty Bedřicha Noseka a doktorky Pavly Damohorské.⁶⁶ Jejich způsob členění rozlišuje tradice a zvyky běhu života (jinými slovy životního cyklu), náboženskou praxi v každodenním životě a židovské svátky (ročního cyklu).⁶⁷

Pod pojmem tradice životního cyklu si lze představit různé mezníky, které provázejí člověka, v tomto případě žida, během celého života – od narození po smrt. Významné životní události tak bývají oslavovány a uctívány. Každý z těchto okamžiků má vlastní symboliku a způsob prožívání a festivitu. Pro jasnější představu uvádím nejdůležitější:

- 1) Narození dítěte (přes dobu těhotenství, bezpečnost dítěte po porodu, po způsob a symboliku pojmenování dítěte)⁶⁸;
- 2) Obřízka (*brit mila tedy smlouva obřezání*)⁶⁹;
- 3) Vykoupení prvorozeného (*Pidjon ha-ben*);
- 4) Bar micva (doslovným překladem je *syn příkazu*) a Bat micva (*dcera příkazu*)⁷⁰;
- 5) Školní věk (židovské vzdělávání, studium Talmudu, ceremonie medových koláčů, studium chederu⁷¹, bejt midraš⁷², studium v ješivě)⁷³;

⁶⁵ S. P. de VRIES, *Židovské obřady...*, s. 13.

⁶⁶ Bedřich NOSEK – Pavla DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice a zvyky*, Praha 2011.

⁶⁷ *Tamtéž*, s. 7–8.

⁶⁸ *Tamtéž*, s. 15–30.

⁶⁹ Jedná se o rituál, který se koná osmý den po narození dítěte, během něhož je chlapci odstraněna předkožka z jeho pohlavního údu. V symbolické rovině má představuje tento rituál uzavření smlouvy mezi Hospodinem a Abrahámem. B. NOSEK – P. DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice...*, s. 31.

⁷⁰ Těmito pojmy se označuje vstup do náboženské dospělosti dovršením 13 let. Nutno dodat, že se pojmy odkazují ke dvěma skutečnostem. Buď tím označujeme náboženskou dospělost a její počátek, nebo samotný ceremoniál. Od tohoto momentu se stává pro nově nábožensky dospělého židovský Zákon zásadní a vyžaduje se od něj jeho dodržování. B. NOSEK – P. DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice...*, s. 58.

⁷¹ Ekvivalent pro základní školu. B. NOSEK – P. DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice...*, s. 75.

⁷² Vzdělávání pro ty, kteří z různých důvodů museli přejít do praktického života (z různých důvodů). B. NOSEK – P. DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice...*, s. 79.

⁷³ Jinými slovy je jednalo o rabínskou akademii pro budoucí učence a rabíny. B. NOSEK – P. DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice...*, s. 79.

- 6) Manželství (zasnoubení, Tna'im – šiduchin⁷⁴, svatba⁷⁵, práva a povinnosti manželů, manželská a rodinná čistota, rozvod);
- 7) Chevra kadiša (pohřbívání zemřelých)⁷⁶.

Další oblastí jsou tradice a zvyky náboženské praxe, kam jsou zahrnovány každodenní (náboženské) rituály, povinnosti a praktiky. Nejedná se o konkrétní názvy svátků, ale o předměty, místa a modlitby, které jsou v každodenním či pravidelném užívání židů k praktikování jejich víry potřebné. Zejména jde o:

- 1) Docházení do synagogy;
- 2) Čtení Tóry;
- 3) Ranní a večerní modlitby;
- 4) Tfilin;
- 5) Talit;
- 6) Tzitzit (*cicit*);
- 7) Mezuzá;
- 8) Kašrut (židovská stravovací pravidla a jídelní předpisy).⁷⁷

Na závěr budou představeny židovské svátky, které se slaví průběhu celého roku. Neodkazují se na běh života, mohou být propojeny s každodenní praxí, ale primárně se jedná o způsob jejich slavení, protože mají svá specifická pravidla.

Úvodem je potřeba říci, že židovský kalendářní rok je jiný než křesťanský nebo ten, který dnes běžně užíváme. Řídí se měsíčními a slunečními cykly, a proto se mu říká lunárně-solární (luach ha-šana). Délka jednoho měsíce je buď 29 nebo 30 dní. Vnímání dne a noci je i od nežidovského pojetí odlišné, protože pro židy mají den i noc zpravidla 12 hodin.⁷⁸ Následující uvedený výčet představuje hlavní svátky, které jsou dále kategorizovány podle publikace *Židovské tradice a zvyky* od autorů Noska a Damohorské:

- 1) Šabat (nejsvětější den, oslava ukončení Stvoření světa)
- 2) Vysoké svátky:
 - a. Roš ha-šana (*Nový rok*)

⁷⁴ Na základě tohoto ceremoniálu byly sepsány podmínky, které se se vztahovaly k budoucímu sňatku a zavázaly se k nim obě účastníci se strany. B. NOSEK – P. DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice...*, s. 94.

⁷⁵ Obecné shrnutí. Svatba je složena z mnoha různých zvyklostí a ceremonií vztahujících se k samotnému obřadu, přípravě na manželství, půstům, odívání apod. B. NOSEK – P. DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice...*, s. 87–123.

⁷⁶ *Tamtéž*, s. 131.

⁷⁷ Srov. S. P. de VRIES, *Židovské obřady...*, s. 14–27, 44–48, 49–57, 143–164. - B. NOSEK – P. DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice...*, s. 147–180.

⁷⁸ B. NOSEK – P. DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice...*, s. 183.

- b. Jom Kippur (*Den smíření*)
- 3) Poutní svátky:
- a. Pesach
 - b. Šavu'ot (*Svátek týdnů*)
 - c. Sukot (*Svátek stánků*)
 - d. Šmini aceret
 - e. Simchat Tora
- 4) Významné dny:
- a. Chanuka
 - b. Purim
 - c. Jom ha-šo'a
 - d. Jom ha-acma'ut (*Den nezávislosti*)
- 5) Postní dny:
- a. Půst 10. teveru
 - b. Půst 17. tamuzu
 - c. 9. av
 - d. Com Gedalja
 - e. Ta'anit Ester
 - f. Ta'anit bechorim (*půst prvorozených*)⁷⁹

Na základě údajů z Tabulky č. 1 vyplývá, že se ve skupině zachráněných nacházely osoby vyznávající několik židovských náboženských odnoží. Toto spektrum tvořili „klasičtí“⁸⁰, ortodoxní, konzervativní, liberální, reformní židé a dále sionisté a chasidé. Je třeba si ale uvědomit, že tento výčet nelze vnímat jako absolutní, protože počet dostupných výpovědí je částí většího celku. Pro pochopení rozdílů mezi jednotlivými směry bude následovat jejich stručný popis a charakteristika. Základy judaismu byly vysvětleny výše, následovně bude věnována pozornost především jednotlivých směrům.

Na počátku 20. století se od judaismu odpojily židovské skupiny, které smýšlely volněji. Staly se z nich konzervativní a reformní větve. Během tohoto odštěpování zůstala i nezměněná forma judaismu, zvaná ortodoxní, jejíž stoupenci se považují za *jediné věrné udržovatele neměnné víry Izraele*.⁸¹ Doslovně respektují Tóru jako výtvar Boha. Musí se řídit šesti sty

⁷⁹ B. NOSEK – P. DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice...*, s. 189.

⁸⁰ Ti, u kterých byl v bibliografických údajích uvedený pouze „judaismus“.

⁸¹ Jana ZÁBOJNÍKOVÁ, *Specifika ošetrovatelské péče pacienta židovského vyznání*, Pardubice 2012, Bakalářská práce, Univerzita Pardubice, Fakulta zdravotnických studií, s. 17.

třinácti různých zákazů či nařízení Micva. V běžném užívání a literatuře může být ortodoxní judaismus pojmenován jako rabínský. Je to z toho důvodu, že se zde lpí nejen na Zákonech, ale i na autoritě rabína.⁸²

Jednou z odštěpených větví je reformní / liberální / progresivní směr. Na tento druh judaismu mělo podstatný vliv německé osvícenství v 18. století, jehož podstatou je kladení důrazu na rozum. Základní princip spočívá v odpovědnosti jak vůči židovské víře, tak i zemi, v níž židé žijí, a to v důsledku argumentace, že je nutné reagovat na aktuální dění ve společnosti a na základě toho reinterpretovat židovské tradice. Tóra je brána jako lidské dílo, a tím ztratila *svatou* podstatu. Ve Velké Británii je možné se setkat s ekvivalentním názvem k reformnímu směru, jímž je liberální judaismus. Svým pojetím měl směr blízko i k další větvi, která je známá pod termínem sionismus a vznikl v Evropě ve 2. polovině 19. století. Jedná se spíše o *ideový směr, jehož hlavním cílem bylo přesídlení Židů do Izraele a vybudování a udržení židovského státu, národního státu židů.*⁸³

Druhou judaistickou větví, která se odštěpila od hlavní linie, je konzervativní směr. Jeho počátky se řadí do 40. let 20. století v Americe. Ideově se nachází mezi reformním a ortodoxním směrem, což znamená, že ve své podstatě stále klade důraz na dodržování skoro všech tradic víry, způsobu vzdělávání a zbožnosti, ale na druhou stranu respektuje vývoj judaismu a ustupuje některým reformám.⁸⁴

Další možnou variantou židovského vyznání představuje rekonstrukcionismus. Tato odnož nebyla v Tabulce č. 1 ani ve výpovědích přímo uvedena, ale na základě svědectví by sem byli někteří přeživší díky nepřímé charakteristice zařaditelní. Ne však v době druhé světové války, ale až po ní, kdy mnoho z nich našlo svůj nový domov v USA, kde směr vznikl. Rekonstrukcionismus byl založen rabínem Mordechajem Kaplanem ve 20. letech 20. století. Přináší nový pohled na pojetí judaismu, který by se měl více orientovat na kulturu a méně se soustředit na věrouku a židovské praktiky.⁸⁵

Posledním typem judaismu je chasidismus. Chasidská větev vznikla přibližně v polovině 18. století ve východní Evropě a za jeho zakladatele je považován rabín Jisra'el ben Eli'ezer. Název pochází z hebrejského termínu chasid, což v překladu znamená zbožný. Soustředí se především na duchovní a mystické tradice judaismu a spíše se odchyluje od vyzdvihování učenosti. Stoupenci věří, že jejich vůdcové disponují specifickými spirituálními dary, kterými

⁸² Paul SPIEGEL, *Kdo jsou Židé?*, Brno 2007, s. 13–24.

⁸³ *Tamtéž*, s. 18.

⁸⁴ J. ZÁBOJNÍKOVÁ, *Specifika...*, s. 18.

⁸⁵ *Tamtéž*, s. 18.

přesahují rabíny. Někdy bývá směr zařazen mezi pietistická hnutí, než aby byl samotným směrem judaismu.⁸⁶

⁸⁶ J. ZÁBOJNÍKOVÁ, *Specifika...*, s. 18.

4. Praktikování židovských tradic a zvyků v továrnách Oskara Schindlera

Kapitola představí jednotlivé festivity, kterým se zachránění židé v továrnách Oskara Schindlera věnovali a které praktikovali. Vzhledem k tomu, že se velká většina z nich ocitla až v druhé továrně v Brněnci, využila jsem i výpovědi o zkušenostech, kterými si přeživší prošli v KT Krakow-Plaszów. Odtud pochází největší židovská skupina, která byla na podzim roku 1944 přesunuta do tehdejších Sudet, konkrétně do Brněnce. Stejně tak se mezi využitými výpověďmi ocitají takové, jejichž původci nebyli součástí seznamu, ale dostali se do brněneckého tábora až později.

4.1. Židovské tradice a zvyky běhu života neboli životního cyklu praktikované v továrnách Oskara Schindlera

Jednou z neobvyklých událostí, které se v průběhu pobytu vězňů v továrnách (potažmo táborech) odehrávaly, bylo pohřbívání zemřelých podle židovských tradic.

Ve chvíli, kdy se mnohé svědecké výpovědi dostaly do fáze, kdy již byli židovští vězni přesunuti do Brněnce, byli přeživší často dotazováni na chod a fungování tábora a násilí. Mnozí se shodli v tom, že zde násilí prakticky nebylo a nikdo nezemřel násilnou smrtí.⁸⁷ Mrtví zde však byli i přes to. Anna Perl vzpomíná na dívku, která zemřela na leukémii. S dalšími úmrtími se chod Brněnce setkal na konci ledna 1945, když tam byli přijati vězni z golešovského pobočného tábora, kteří v krutých mrazech cestovali v zaplombovaných vagonech několik dní. Při transportu přišlo o život na 20 vězňů.⁸⁸ Obě události spojuje způsob naložení s těly, která byla uložena do hrobu a měl s nimi být vykonán tradiční židovský obřad.⁸⁹

⁸⁷ Srov. VHA USC SFI, *Svědecká výpověď Josepha Sterngasta*, ID: 1042, vedoucí interview: Howard Weinberg, jazyk: anglický, místo interview: Bal Harbour – Florida, USA, datum interview: 17. 2. 1995, délka: 1:56:04. - *Svědecká výpověď Mieczysława Pempera*, ID: 36549 (13. 8. 1997).

⁸⁸ Počet je pouze orientační, v počtech panují neshody. Mluví se o 15–20 mrtvých. Srov. J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 158. - Leopold Page ve své výpovědi hovoří o 16 mrtvých při otevření vagonů a o skupince dalších zemřelých, kteří zemřeli v důsledku několikadenní cesty. VHA USC SFI, *Svědecká výpověď Leopolda Page*, ID: 293, vedoucí interview: Branko Lustig, jazyk: anglický, místo interview: Beverly Hills – Kalifornie, USA, datum interview: 6. 12. 1994, délka: 2:33:52.

⁸⁹ Přeživší, kteří se o této události zmínili: Srov. VHA USC SFI, *Svědecká výpověď Maxe Mingala*, ID: 46527, vedoucí interview: Jane Rushevsky, jazyk: anglický, místo interview: Tonowanda – New York, USA, datum interview: 25. 10. 1998, délka: 2:44:26. - VHA USC SFI, *Svědecká výpověď Chaskela Abrahama Schlesingera*, ID: 1680, vedoucí interview: Donna Puccini, jazyk: anglický, místo interview: Chicago – Illinois, USA, datum interview: 23. 4. 1995, délka: 1:56:29. - VHA USC SFI, *Svědecká výpověď Sydy Selinger*, ID: 6195, vedoucí interview: Barbara Sharon Linz, jazyk: anglický, místo interview: Castlecrag – New South Wales, Austrálie, datum interview: 23. 11. 1995, délka: 3:21:24.

Ve své svědecké výpovědi vzpomíná na události Mieczyslaw Pemper: „*Tábor v Brněnci byl samozřejmě rájem ve srovnání s ostatními. Byli zde jen tři, čtyři lidé, myslím, kteří zemřeli kvůli svému věku nebo své nemoci. Byla zde také mladá žena, která zemřela na leukémii. Schindler nechal část hřbitova vymezit místním farářem a mrtví sem byli pohřbívání podle židovských obřadů. Byl zde s námi mladý rabín z Krakova, Lewartov⁹⁰, který dělal vše podle židovského ritu. Byl to ten muž, který měl být zastřelen ve Spielbergově filmu Schindlerův seznam, ale zbraň měla nějakou chybu.*“⁹¹

Moses Golberg ve své výpovědi dodal, že původně měla být podle plánu velitele tábora Leipolda těla golešovských mrtvých spálena v táborové kotelně. Schindler ho však nenechal tento záměr uskutečnit a zakoupil část hřbitova ve městě Německá Bělá, kam měla být těla pohřbena za doprovodu židovského obřadu. „*Odříkali jsme pro ně Kaddish a všechno.*“⁹² Leopold Page, židovský vězeň, který býval se Schindlerem poměrně často v kontaktu, vzpomínal, jak Schindler reagoval na Leipoldův rozkaz ke spálení mrtvol. Údajně se měl říci: „*V mé továrně nebudete pálit těla. Pohřbíme je.*“⁹³ Jeho vzpomínky na pohřbívání souhlasí s Golbergovými, přičemž přibližuje shánění místa pohřbení mrtvých. Schindler se snažil zakoupit místo na nedalekém katolickém hřbitově v Německé Bělé (dnešní Bělé nad Svitavou), ale místní farář zde odmítl nechat těla židovských vězňů pohřbít. Proto byla nakonec pohřbena až vedle zmíněného hřbitova. Co se týče pohřebního obřadu, mělo se jej účastnit 10 lidí, kteří odříkávali *Kaddish*.⁹⁴ K tomu posléze ještě Moshe Bejski dodal, že se měl sám Schindler ceremonie účastnit a na hrob měl být umístěn *řádný štít s hebrejským názvem*. O štítu se další pamětníci ani autoři odborných publikací nezmiňovali.⁹⁵

Pod pojmem *Kaddish* (česky používaný termín *Kadiš*, v překladu *posvěcení*) se skrývá arméjsky psaná velmi stará modlitba, jejíž vznik je zasazen do rané fáze židovské liturgie, kdy vznikaly liturgické texty pouze v aramejském jazyce. *Kaddishi* se jinými slovy říká *modlitba zesnulých*, jejíž podstatou je i není přímá prosba za zesnulého a pokoj jeho duše, ale především

⁹⁰ Používány i ekvivalenty jako Levertov, Lewertov nebo dokonce Lewartov či Levatov.

⁹¹ Srov. *Svědecká výpověď Mieczysława Pempera*, ID: 36549 (13. 8. 1997). - Svědecká výpověď dalšího přeživšího Moshe Bejskiho, který se pohyboval v Schindlerově nejbližším okruhu, do vzpomínek ohledně naložení s mrtvými zapojuje ještě Itzaka Sterna a také již zmíněného Lewartowa. Podle něj to byli oni, kdo upozornili Schindlera na Leipoldův záměr těla spálit. Tato je převzata z článku *Oskar Schindler and „Schindler’s List“* jako součást Yad Vashem Studies. Celý text (psaný v anglickém jazyce) k prostudování byl poskytnut v online verzi knihovnou National Library od Israel. Moshe BEJSKI, *Oskar Schindler and „Schindler’s List“*, in: *Yad Vashem studies XXIV*, ed. Dr. Shanon Kangisser COHEN, Jerusalem 1994, s. 329.

⁹² VHA USC SFI, *Svědecká výpověď Mosese Goldberga*, ID: 10710, vedoucí interview: Ann Lieb, jazyk: anglický, místo interview: Brooklyn – New York, USA, datum interview: 3. 1. 1996, délka: 2:28:48.

⁹³ *Svědecká výpověď Leopolda Page*, ID: 293 (6. 12. 1994).

⁹⁴ *Tamtéž*.

⁹⁵ M. BEJSKI, *Oskar Schindler...*, s. 329.

je oslavou a zvelebováním Hospodina, jeho jména, stvoření světa a boží všudypřítomnost. Modlitbou jsou židé pobízeni k jeho neustálému uctívání.⁹⁶

Vyslovení této modlitby je podmíněné. Zpravidla se jedná o poslední modlitbu, která je pronášena ve chvíli, kdy je již tělo zesnulého v hrobě.⁹⁷ Kaddish se židé nesmí modlit o samotě, ale pouze se svou obcí. Minimální počet přítomných u modlitby je deset dospělých jedinců mužského pohlaví. Tento počet bývá označován pojmem *minjan* a pokud není dodržen, nemůže být provedena žádná bohoslužba.

Pohřeb jako takový sestává z mnoha dílčích úkonů, které jsou doprovázeny symbolickými a tradičními obřady, během nichž je nebožtíkova tělesná schránka připravována k uložení do hrobu, čímž mu jsou prokazovány *poslední nezbytné služby lásky*.⁹⁸ O pohřeb se stará charitativní organizace známá pod názvem *Chevra kadiša*. Po smrti člověka nastupuje série úkonů mající připravit tělo k uložení do hrobu. Nejprve by mělo být narovnáno tělo – poloha lehu na zádech, hlava v poloze anfas, horní končetiny rovně podél těla, dolní končetiny narovnané. K narovnání musí dojít bezprostředně po smrti, dříve než tělo ztuhne. V případě vhodných podmínek bývá mrtvý položen na zem (na podlahu) a přikryt nanejvýš bílou tkaninou. Jakákoliv jiná pokrývka podněcuje uspíšení rozkladu a s tím spojený zápach. V rámci příprav na uložení těla do hrobu je nebožtíkovi šit rubáš z jakéhokoliv lnu, do něhož je oblečen. Následuje symbolické očištění uskutečněné prostřednictvím umytí těla. Při tomto procesu musí být tělo zbaveno oblečení, ale následně překryto bílým prostěradlem, přes nějž je poléváno a myto zásadně vlažnou vodou. Očista probíhá za doprovodu recitováním modliteb a žalmů. Po umytí následuje tahara, což je vlastní rituální ošetření.⁹⁹ Na závěr je tělo oblečeno do rubáše a uloženo do rakve, která by měla být vyrobena z bílých dřevěných na hrubo opracovaných latěk. Než je víko definitivně zavřeno, bývá vnitřek posypán prstí ze Svaté země.¹⁰⁰

⁹⁶ „Budiž velebeno a posvěceno Jeho jméno veliké ve světě, který byl stvořen podle jeho vůle. A když je Jeho vláda založena za vašeho života a za vašich dnů a za života celého domu Izraele, brzy a v krátkém čase! A řekněte: Amen. Budiž Jeho veliké jméno požehnáno na věky věků. Budiž požehnáno, pochváleno, velebeno, vyvýšeno, povzneseno, oslaveno, ctěno a opěvováno jméno Svatého, buď požehnán, nade všechna požehnání a chvalozpěvy, chvalořečení a konejšení obvyklá v tomto světě! A řekněte: Amen.“ S. P. de VRIES, *Židovské obřady...*, s. 260–262.

⁹⁷ Poté by měli modlitby až do konce života každoročně pozůstali. Během prvního roku od úmrtí rodiče každý den od konání pohřbu, posléze po zbytek života ji každoročně odřikávají v den smrti obou rodičů. S. P. de VRIES, *Židovské obřady...*, s. 263.

⁹⁸ *Tamtéž*, s. 248.

⁹⁹ „Na podstavec se umístí tělo, na nějž se tělo s úctou přeneso. Se stejnou pozorností je odstrojeno, pakliže k tomu zatím nedošlo. Přitom je stále, i při vlastním omývání, překryto velikým prostěradlem. Pomocí nádoby se tělo polévá vlažnou vodou a všechny jeho části se pečlivě očistí. Nebožtík se opatrně položí na jednu a potom na druhou stranu, nevynechají se ani záda. Vše probíhá v tiché, povznesené atmosféře slavnostní obřadnosti. Před omýváním pronosou společnou modlitbu. V průběhu ošetřování těla přednáší kantor nebo jiná osoba žalmy. Nakonec se koná tahara (vlastní rituální ošetření). S. P. de VRIES, *Židovské obřady...*, s. 249–250.

¹⁰⁰ Občas bývá prstí posypána až při samotné ukládání rakve do země. S. P. de VRIES, *Židovské obřady...*, s. 249–250.

Před vynesením rakve na poslední cestu k jejímu uložení je přikryta černým sukem a jsou u ní rozsvíceny svíčky. Poté pověřeni muži vyzvednou rakev a donesou ji na hřbitov. Pokud to podmínky dovolují, cesta s rakví naposledy vede kolem synagogy. Rakev se zesnulým doprovází pěší průvod lidí – symbolické prokázání úcty. Hrob pro nebožtíka bývá dle pravidel vykopán v den pohřbu, nikoliv dřív. U něj se posléze odehrává obřad, kam musí být doneseny máry. Jakmile dojde smuteční průvod na místo určení, natrhnou si ti, co truchlí část svého oblečení (kri' a), čímž symbolicky vyjadřují bolest a smutek, že byl z rodiny vytržen její člen. Následuje mluvený obřad plný citací z posvátných knih a slov na rozloučenou. Smuteční řeč je jednou z nejdůležitějších částí celého obřadu a na její pronášení jsou kladeny náročné požadavky a vysoké nároky.

Poté jsou pozvednuty máry a ostatky jsou odneseny příbuznými a přáteli do hrobu. Jako první jde kantor a za ním ostatní. Při této příležitosti ještě zazní žalm 91 a další modlitby. Rakev je uložena do hrobu, nejbližší příbuzný třikrát nabere a hodí na rakev čerstvou zeminu. Další příbuzní a známí pokračují stejným postupem. Po naplnění hrobu je odcitován úryvek z Bible: „*A prach se vrátí do země, kde byl, a duch se vrátí k Bohu, který jej dal.*“ Následují ještě další modlitby, jejichž sérii uzavírá Kaddish.¹⁰¹

Vrátíme-li se zpět k zesnulým z golešovského transportu, je na základě blíže popsaného postupu zřejmé, že jej nebylo možné dodržet ve všech obvyklých součástech:

Těla nebyla bezprostředně po smrti narovnána. Nebylo přesně určeno, kdy ve vagónech jedinci umírali, ale jakmile zemřeli, jejich těla zůstávala ležet na místě skonu nebo byla posunuta stranou. Když byla posléze vynášena, nemohla být narovnána do obřadně požadované polohy, protože díky posmrtné ztuhlosti a při působení velkého mrazu by došlo k polámání kostí, což by znamenalo pro zesnulého dehonestaci jeho tělesné schránky.

Nebyla oblékána do speciálního rubáše, nebyla uložena do rakví ani neměla samostatné hroby, ale byla ve dvou hromadných. Při nařízené exhumaci roku 1946 byla nalezena v již pokročilejším stadiu rozkladu. Buď byla zabalena ve zbytcích oděvů nebo v pytlovině. Vzhledem k tomu, že běžnou nacistickou praxí nebylo starání se o stav, v jakém mrtvé dávali do masových hrobů, se dá předpokládat, že jejich zabalení do pytlaviny souviselo s obřadem při pohřbívání, ačkoliv materiálově (požadavek na lněnou látku) nemusela odpovídat. Informace o rakvích a hrobech nebyly získány přímo z výpovědí přeživších, ale z publikace Jitky Gruntové, která vycházela ze zprávy o exhumaci, v níž byly tyto informace uvedeny.¹⁰²

¹⁰¹ *Tamtéž*, s. 258–260.

¹⁰² J. GRUTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 227–229.

V souvislosti s rakvemi lze rovněž vyloučit část obřadu, kdy se rakev vysypává prstí posvátné izraelské půdy. Nehledě na absenci rakví, by bylo pro vězně prakticky nemožné u sebe řadu let nosit sáček, který by obsahoval tuto prst'.

Cesta s mrtvými židy kolem synagogy se rovněž neuskutečnila. Jednak se v blízkosti žádná synagoga nenacházela, a i kdyby ano, tento počin by byl v dané situaci velmi riskantní a nebezpečný pro existenci celé továrny i samotného Schindlera.

Recitace závěrečného Kaddishe, o kterém pamětníci vyprávěli, dodržela požadavky židovských zvyklostí. Odříkán byl po uložení těl do hrobů a za přítomnosti kantora (v tomto případě rabína Lewartowa) a za přítomnosti počtu deseti lidí (členů židovské obce). Tím účastníci splnili minimální požadovaný počet přítomných.¹⁰³

O mnohých úkonech, které jsou součástí posmrtného obřadu, nepadla ve výpovědích zmínka. Nelze s přesností určit, které modlitby byly proneseny, do jaké míry byly provedeny přípravy pro uložení těl zesnulého do hrobu a zda vůbec byly provedeny. Otázkou však také je, jak na tento tradiční obřad pohlížet – buď jako na celek (od přímého úmrtí po uložení těl do hrobu), nebo pouze jako na část, tedy vlastní pohřeb. Očima pamětníků by se dalo hovořit spíše o té druhé variantě.

Během exhumace roku 1946 bylo z hrobů vyňato celkem 42 těl mužů a žen, což znamená, že zde nebyli pohřbeni pouze židé z golešovského transportu. Na ostatcích nebyly pozorovány stopy násilí.¹⁰⁴

Jednou z pohřbených byla i mladá (pravděpodobně dvacetiletá) žena Janina Feigenbaumová, která měla zemřít v listopadu 1944.¹⁰⁵ V několika vzpomínkách pamětníků nebylo přímo řečeno její jméno, ale hovoří se v nich o ní jako o *jedné nádherné dívce*, kterou nebylo možné zachránit. Mietek Pemper uvádí, že zemřela na leukémii, podle Anny Perl (původním jménem Duklauer) byl příčinou její smrti průjem.¹⁰⁶ V záznamech léčených onemocněných v brněneckém táboře není o průjmu ani leukémii zmínka, nelze nyní s přesností určit příčinu smrti.¹⁰⁷ Zároveň může každý z dotazovaných hovořit o jiné ženě, protože v táboře zemřela i další žena ve věku 26 let a vzhledem k tomu, že ani jeden neuvádí přesné jméno zemřelé, může každý z nich vypovídat o někom jiném. Touto druhou ženou byla Elizabet

¹⁰³ Svědecká výpověď Leopolda Page, ID: 293 (6. 12. 1994).

¹⁰⁴ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 228.

¹⁰⁵ *Tamtéž*, s. 147.

¹⁰⁶ Srov. Svědecká výpověď Mieczysława Pempera, ID: 36549 (13. 8. 1997). - Svědecká výpověď Josepha Sterngasta, ID: 1042 (17. 2. 1995). - VHA USC SFI, Svědecká výpověď Anny Perl, ID: 15610, vedoucí interview: Linda Gonsenhauser, jazyk: anglický, místo interview: Virginia – USA, datum interview: 26. 5. 1996, délka: 1:54:30.

¹⁰⁷ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 146.

Chotimerová, která zemřela buď ještě během cesty z Auschwitzu do Brněnce, nebo velmi brzy po příjezdu.

Pouze informace o Janině Feigenbaumové byly potvrzeny jiným pamětníkem. O její smrti a pohřbu vyprávěl její bratr Lewis Fagen (původním jménem Feigenbaum). Jeho slovy měla být kvůli těžkému zdravotnímu stavu usmrcena injekcí a pohřbena. Původ smrtící látky v injekci není známý. Schindler jí nechal vyrobit rakev, jíž posléze vezl k vykopanému hrobu vůz tažený koněm. Nad hrobem se pak spolu s otcem a dalšími modlili. Hrob měla mít samostatný, oddělený od ostatních. Oproti dalším výpovědím nehovořil o zajištěném místě u křesťanského hřbitova v Německé Bělé, ale pouze o blíže neurčené parcele „*pár kroků od cesty*“. Její hrob nebyl nalezen, jak tomu bylo pouze u dvou masových hrobů v blízkosti křesťanského hřbitova, protože jej hned po válce Lewis Fagen vykopal a nechal ji znovu pochovat na pražském židovském hřbitově, „*kde je pohřben Kafka*“.¹⁰⁸

Anna Perl skutečnost doplňuje a rovněž potvrzuje. Na dotaz, zda byla dívce věnována lékařská péče, odpověděla, že ano, ale bohužel nepřežila. *Němci řekli, že pro ni seženou speciální místo, kde ji pohřbí. [...] Jeden Němec (pravděpodobně myšlen Schindler), kdo to měl na starosti, ji nedal do masového hrobu. Nechal vytvořit speciální hrob pro ni samotnou.*¹⁰⁹

Ve svědecké výpovědi Itzaka Sterna, která je součástí článku Moshe Bejskiho, se rovněž nachází informace o úmrtí ženy – paní Hoffstatterové, která měla zemřít během cesty do Brněnce. Se všemi uvedenými ženami souvisí, že byla po smrti pohřbena do samostatného hrobu, pro který Schindler zakoupil parcelu na hřbitově v Německé Bělé. Ostatky měly být Schindlerem taktéž zachráněny před Leipoldovým záměrem kremace a pochovat je tradičním židovským pohřebním obřadem, jež měl zajistit rabi Lewartow s dalšími deseti židy. Schindler měl taktéž zajistit rakev z drahého dřeva, jejíž vnitřní strany měly mít kovové obklady s rytinami. Po pohřbu měl na Schindlerovu žádost hlídat hrob a pečovat o něj táborový SS-mann.¹¹⁰

¹⁰⁸ VHA USC SFI, *Svědecká výpověď Lewise Fageny*, ID: 1857, vedoucí interview: Kathy Epstein, jazyk: anglický, místo interview: Boca Raton – Florida, USA, datum interview: 27. 3. 1995, délka: 2:22:56.

¹⁰⁹ *Svědecká výpověď Anny Perl*, ID: 15610 (26. 5. 1996).

¹¹⁰ „*Pamatujete že, paní Hoffstatterová zemřela. Velitel Leipold nařídil kremaci jejího těla v kotelně. Otočil jsem se na Schindlera. On na nic nečekal a dělal vše pro to, aby jí zařídil židovský pohřeb, a to i přes fakt, že to bylo velmi nebezpečné. I přes to, že byla neděla, jel do blízké vesnice a s velkým úsilím, vlastním šarmem a mnoha penězi, podařilo se mu od místního kněze a výboru získat parcelu na křesťanském hřbitově. Oplotil ji a založil symbolický židovský hřbitov při ženu, která zemřela z přirozených příčin. Ještě ten den proběhl pohřební obřad s rabínem Lewartowem a deseti židy se všemi tradičními modlitbami. A to bylo uskutečněno na specifické přání Schindlera. Schindler objednal rakev z nejdražšího dřeva, nechal tam vložit kov, na kterém byly vepsané všechny detaily. Toto byl jediný případ v podmaněné části Evropy, kde byl zřízen židovský hřbitov. Jeden z důstojníků SS brněneckého tábora se o hřbitov staral (květiny) na speciální Schindlerovo přání.*“ M. BEJSKI, *Oskar Schindler...*, s. 335.

Sternovy vzpomínky jsou totožné se situací ohledně zemřelých z golešovského transportu. Pohřbů mohlo proběhnout více, problém vyplývá z pasáže o koupi zmíněné parcely, o které nebyly nalezeny písemné doklady. Problematické je i pořízení rakve, založení hřbitova s jedním rovem a následnou péčí zajištěnou odpovědným SS–mannem. Není možné tyto náležitosti uznat za věrohodné, protože takový hřbitov s jedním hrobem, jedním tělem, a dokonce v drahé rakvi, nebyl nalezen. Objeveny byly pouze dva hromadné hroby, o kterých byla vedena polemika výše.¹¹¹ V další části výpovědi se Stern také zmiňuje o golešovském transportu a potvrzuje pohřbení zesnulých.¹¹²

Možné vysvětlení problematiky týkající se pohřbu „oné ženy“, která může být podle výpovědi několika různými osobami, kdy vyprávění o jejich pohřebních obřadech vypadá podobně, přináší ve svých vzpomínkách Mietek Pemper, který říká, že mrtví byli průběžně pohřbíváni na vymezené parcele podle tradičních obřadů. Naznačuje tím, že obřadů bylo hned několik.¹¹³ Joseph Sterngast v Bejskiho článku zmiňuje úmrtí několika žen, čímž otevírá prostor pro to, že si výše uvedení pamětníci mohou opravdu každý pamatovat jinou zemřelou.¹¹⁴

O tom, do jaké míry byly splněny obřady se zesnulými by se dalo polemizovat. Je zde však mnohem vyšší pravděpodobnost narovnání těla bezprostředně po smrti, stejně tak očištění (omytí) těla, protože nemocné zemřely v revíru, což byla táborová ošetrovna. Jak uvedla Anna Perl (Duklauer), dostalo se zesnulé mladé ženě lékařské pomoci. I péče o nemocného má svá specifika. V tom nejobecnějším slova smyslu je zvykem, že za nemocným (pokud se jedná o vážný stav či o posledních pár okamžiků před skonem) dochází rabín a další návštěvníci, kteří mu svou přítomností prokazují lásku (hebrejsky *bikur cholim*). U nemocného jsou pronášeny modlitby, v nichž se prosí za jeho uzdravení. Vážnosti nemoci odpovídá i péče lékařů. V případě, že se nemoc nelepší, stupňuje se četnost modliteb, přítomnost rodiny, a zároveň se objevuje přítomnost *chevry kadišy*, která pečuje o nemocného a připravuje ho na konečnou cestu. Jedno ze základních pravidel je, že by měl být na smrt nemocnému ohlášen jeho zdravotní stav, aby se mohl na svou smrt připravit. Jako poslední by měl nemocného navštívit rabín plnící úlohu útěchy a zároveň umírajícího připravuje na smrt tak, aby odešel v míru a pokoji (zpytováním svědomí). Poslední okamžiky jsou vyplněny modlitbami a čekáním na odchod, u kterých by mělo být opět přítomno minimálně deset mužů židovské obce. Předcítány bývají *šemet*, *Adon olam* a na úplný závěr *Šema Jisra'el (do posledního výdechu)*.¹¹⁵

¹¹¹ J. GRUTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 227–229.

¹¹² M. BEJSKI, *Oskar Schindler...*, s. 336–337.

¹¹³ *Svěddecká výpověď Mieczysława Pempera*, ID: 36549 (13. 8. 1997).

¹¹⁴ Hovoří o třech fatálně nemocných ženách. M. BEJSKI, *Oskar Schindler...*, s. 338.

¹¹⁵ Odříkávány jsou i další modlitby, tyto uvedené jsou nejpodstatnější.

Z tohoto stručného výčtu lze potvrdit s ohledem na situaci nadstandardní lékařskou péči. Tábor měl svých šest lékařů, včetně lékařky, a to z řad vězňů.¹¹⁶ Manželé Schindlerovi si měli dát záležet na vybavení ošetrovny od chirurgických nástrojů po léky, které sháněli na černém trhu. Velké zásluhy při péči o nemocné jsou připisovány právě Emílií Schindlerové, která pro ně nejen sháněla potraviny, léky, ale na ošetrovně se o ně starala.¹¹⁷ Tyto zásluhy si připisuje i ona sama ve svých pamětech.¹¹⁸

Předsmrtné přípravné modlitby v požadovaném počtu deseti nábožensky dospělých mužů byly vysoce nepravděpodobné. Uspořádání pohřebního obřadu je jedna věc, ale kdyby mělo na neurčitě dlouhou dobu odejít z tábora na ošetrovnu minimálně deset mužů, kteří by měli na základě pracovního táborového řádu opustit „pracovní proces“ a věnovat se modlitbám, způsobilo by to velké problémy. Samotné pohřbívání bylo riskantní.

Podobným způsobem bylo postaráno o zbytek židovských *musلمانů*, kteří přežili golešovský transport. Byli umístěni na ošetrovnu, Emílie Schindlerová se o ně spolu s doktorkou starala, od shánění a přípravy jídla až po zajišťování potřebných léčiv na černém trhu. Připravované jídlo pro tyto židy bylo kvalitnější, aby se jejich těla zmátořila. Do té doby, dokud nebyli „životaschopní“, byli vyřazeni z pracovního procesu, a to na příkaz samotného Schindlera. Jednalo se v součtu přibližně o deset dní.¹¹⁹

V souvislosti s pohřbíváním je třeba se pozastavit i v KT Kraków-Plaszów, odkud většina přesunutých do Brněnce pocházela. Mnozí pamětníci vzpomínají na dobu, kdyby byl tento tábor budován. Pohřbívání zesnulých je pro židovský národ velmi důležitým úkonem. Proto si mnozí pamatují, že byl tábor postaven na místě starého židovského hřbitova, kde byli právě pohřbeni i jejich předci.¹²⁰

¹¹⁶ Geoffrey P. MEGARGEE (ed.), *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia* ..., s. 718–720.

¹¹⁷ Srov. G. P. MEGARGEE (ed.), *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia*..., s. 718–720. - *Svěddecká výpověď Josepha Sterngasta*, ID: 1042 (17. 2. 1995).

¹¹⁸ Emilie SCHINDLER – Erika ROSENBERG (ed.), *Já, Emilie Schindlerová*..., s. 121–124.

¹¹⁹ M. BEJSKI, *Oskar Schindler*..., s. 336.

¹²⁰ Srov. *Svěddecká výpověď Josepha Sterngasta*, ID: 1042 (17. 2. 1995). - Další přeživší, kteří si na tuto dehonestaci hrobů pamatovali (a nemuseli tam mít pohřbené předky – resp. nezmiňují se o nich): VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Romana Ferbera*, ID: 43707, vedoucí interview: Susan Peirez, jazyk: anglický, místo interview: Monsey – New York, USA, datum interview: 12. 7. 1998, délka: 3:14:52. - VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Allana Donalda Goddarda*, ID: 22856, vedoucí interview: Debohar Joselson, jazyk: anglický, místo interview: Melbourne – Austrálie, datum interview: 7. 11. 1996, délka: 2:14:15. - *Svěddecká výpověď Maxe Mingala*, ID: 46527 (25. 10. 1998). - VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Ludmily Page*, ID: 294, vedoucí interview: Branko Lustig, jazyk: anglický, místo interview: Beverly Hills – Kalifornie, USA, datum interview: 6. 12. 1994, délka: 1:96:37. - VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Mureaye Pantirera*, ID: 6736, vedoucí interview: Ferne Hassan, jazyk: anglický, místo interview: Hillside – New Jersey, USA, datum interview: 6. 9. 1995, délka: 2:50:15. - VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Harriet Solz*, ID: 1491, vedoucí interview: Sherry Amatenstein, jazyk: anglický, místo interview: Forrest Hills – New York, USA, datum interview: 14. 3. 1995, délka: 2:21:52. - VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Basiy Toporski*, ID: 31357, vedoucí interview: Evan Beloff, jazyk: anglický, místo interview: Montreal – Quebec, Kanada, datum interview: 22. 7. 1997, délka: 2:06:41.

Leopold Rosner k tomu poznamenal: „*Oni vytahali náhrobní kameny a srovnali zem pomocí velkých strojů, které vykopaly spoustu koster. Byl tam i muž s kladivem, který lebkám vyrážel zuby a sbíral z nich zlato. Z náhrobků pak dělali dlažbu veliteli tábora.*“¹²¹ Pro židy byl tento počin velmi ponižující, jak pro žijící, kteří museli na stavbě tábora pracovat, dennodenně chodit po náhrobních, tak i pro ty, kteří byli na tomto hřbitově pohřbeni.¹²² Na to navazovala další dehonestace, kdy byla vykopávána těla těchto mrtvých, jimž museli vězni vylamovat a sbírat zlaté zuby, brát cennosti a předat je SS a Göthovi.¹²³

Pohřbívání a vnímání mrtvých je v židovském světě velmi významnou událostí, která do budoucna rodinu, pozůstalé, ale i duši nebožtíka ovlivní a změní. Proto je na obojí kladen veliký důraz.

Dalším příkladem praktikování a dodržování židovských tradic byl případ svatebního obřadu v táboře Kraków-Plaszów, který byl rovněž představen ve Spielbergově *Schindlerově seznamu*. Obřad se měl uskutečnit tajně v ženské ubikaci během noci. Ačkoliv se neodehrál přímo v Schindlerově továrně, jak vymezuje téma práce, je se Schindlerovými židy spjat. Svatba proběhla mezi Rebeccou a Josephem Bauem. Přesná podoba svatby z Bauovy svědecké výpovědi byla obtížně zaznamenatelná, protože se odehrává v hebrejském jazyce. Informace jsou čerpány z jeho vlastních memoárů nesoucích název *Dear God, have you ever gone hungry?*¹²⁴

Joseph Bau nazval obřad minisvatbou, jež se odehrávala v nočních hodinách v dámských ubytovacích zařízeních, kam pronikl v ženském přestrojení.¹²⁵ Proběhl bez rabína, hostů a vedle postele Bauovy matky. Vlastní obřad se skládal z odříkání tradiční formule 'Harei At...', vzájemné výměny prstenů, které byly zhotovené ze stříbrné lžice, a závěrečného požehnání Bauovou matkou. Bau dále naznačil plány ohledně svatební noci, kterou měli s Rebeccou strávit na ženské ubikaci, ale kvůli německým razím v ženských ubytovnách té noci se musel Bau nejprve schovávat a poté uprchnout do mužských baráků.¹²⁶

¹²¹ VHA USC SFI, *Svědecká výpověď Leopolda Rosnera*, ID: 17372, vedoucí interview: Yael Hirsch, jazyk: anglický, místo interview: Elsterwick – Melbourne, Austrálie, datum interview: 14. 1. 1996, délka: 1:49:13.

¹²² Srov. VHA USC SFI, *Svědecká výpověď Celiny Biniaz*, ID: 11133, vedoucí interview: Carol Stulberg, jazyk: anglický, místo interview: Camarillo – Kalifornie, USA, datum interview: 25. 1. 1996, délka: 1:29:22. - *Svědecká výpověď Josepha Sterngasta*, ID: 1042 (17. 2. 1995).

¹²³ VHA USC SFI, *Svědecká výpověď Jacka Honiga*, ID: 18869, vedoucí interview: Dina Cohen, jazyk: anglický, místo interview: Orange – New Jersey, USA, datum interview: 21. 8. 1996, délka: 2:24:29.

¹²⁴ Yoseph BAU, *Dear God, have you ever gone hungry?*, New York 1998.

¹²⁵ Součástí přestrojení byl i šátek, který ženám zahaloval jejich oholené hlavy. Y. BAU, *Dear God...*, s. 135.

¹²⁶ „Vyměnil jsem čtyři kusy chleba za stříbrnou lžici a za čtyři další z ní vyrobil klenotník v hodinářství dva prsteny. Ten večer jsme uspořádali minisvatbu vedle matčiny postele. Nel tam žádný rabín, žádní hosté, hudba ani majonézový salát. Pouze jsem pronesl tradiční 'Harei At...', a matka nám dala požehnání. Pak jsem vzal svou nevěstu do její budovy (13), abychom dokončili naši svatbu. Vylezli jsme na její palandu do třetího patra a trpělivě čekali, až zhasnou světla. K naší smůle světla nezhasla, protože Němci pročešávali ženské ubikace kvůli uprchlým

Tento příběh vyvolává mnoho otázek, na které není snadné odpovědět. Bylo možné nechat vyrobit prsteny u klenotníka v hodinářství, když již byl Joseph Bau touto dobou vězněm? Byl nějaký další vězen v Plaszóvě případně s to takové prsteny v táboře vyrobit? Bylo možné provést obřad soukromě, když byly baráky plné dalších vězňů? Jakým způsobem se Bauovi povedlo dostat se do ženské ubikace? Na tyto otázky nelze spolehlivě odpovědět kvůli nedostatku pramenů.

Přistoupíme-li na to, že takový miniořad proběhl, byla uskutečněna pouze jeho zdaleka necelá symbolická část, která není na základě židovských pravidel označitelná za platnou. Svatbě jako takové předchází dlouhá příprava, podepisování manželských podmínek a smluv, zasnuby, setkávání rodin, předávání darů a až poté přichází vlastní svatba, jež trvá sedm dní. Z toho důvodu je možné provést pokus o komparaci pouze se samotným tradičním židovským obřadem oddáváním, který nastínil Josef Bau. K svatebnímu ceremoniálu neodmyslitelně patří svatební oděv jak pro muže, tak pro ženy. Zde je možné rovnou říci, že zvyk dodržen nebyl. Ceremonie se dělí na dvě fáze – *erusin* a *nisu'in*. Podstatou první fáze (*erusin*) je nejprve příchod ženicha v doprovodu rodiny včetně svědků, přičemž ženich se nachází pod svatebním baldachýnem zvaným *chupa*. Po něm přichází nevěsta, jejímž úkolem je třikrát až sedmkrát jej obejít, což symbolizuje obranu proti démonům. Jako poslední se dostaví rabín (či kantor), jehož úkolem je zvednout nevěstě závoj, který následně spustí zpět a poté vede svatební obřad.¹²⁷

Po příchodu všech následuje *bore peri ha-gafen* (požehnání nad vínem), dále požehnání nad *erusin*, což obecně znamená chvalořečení Hospodina za posvěcení manželství a je završeno pitím vína ženichem a nevěstou. Poté ženich předává nevěstě prsten.¹²⁸ Josef s Rebeccou se omezili na fyzický a deklarativní základ svatebního ceremoniálu – předávání prstenu. Samotné navlečení prstenu nevěstě není potvrzením manželství, ale formule, která je pronášena při jeho nasazování. Onou formulí je věta '*Harei At...*', jak ve svých pamětech Josef Bau napsal.¹²⁹ Celé její znění vypadá následovně: "*Harei at mekudeshet lee b'taba'at zu k'dat Moshe v'Yisrael*," což v překladu znamená: „*Budiž mi zasvěcena tímto prstenem dle Zákona Mojžíšova a Izraele.*“¹³⁰

mužům. Ze strategických důvodů jsem došel k závěru, že na pokus o útěk je již pozdě a žádné alibi mě nemůže zachránit. Rozhodli jsme se situaci zvládnout pomocí lsti. Ženy, které sdílely manželčinu postel, mě přikryly různými hadry, které jim obvykle sloužily jako polštáře. Byl jsem pod jejich hlavami, zatímco předstíraly, že spí.“ Y. BAU, *Dear God...*, s. 135–136. – Oproti filmové ukázce nebyla svatba veřejným obřadem, se zadupáváním skleněného předmětu, bez *chupy* i následných oslav. *Schindlerův seznam*, Steven Spielberg, USA 1993, timing: 1:46:02 – 1:50:50.

¹²⁷ B. NOSEK – P. DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice...*, s. 106–107.

¹²⁸ *Tamtéž*, s. 106–107.

¹²⁹ Y. BAU, *Dear God...*, s. 135.

¹³⁰ B. NOSEK – P. DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice...*, s. 110–111. – Občas bývá v této formulaci zaměněn část „tímto prstenem“ na „touto mincí“, která je dalším možným darem, který lze při svatbě předávat. Podobnost

Z této svatební fáze přítomní dodrželi pouze část s nasazováním prstenu a pronášení formule. Co se týče použitého materiálu na výrobu prstenů (stříbrná lžíce), lze jej za tradiční označit, protože takový prsten by měl být vyhotoven buď ze zlata nebo stříbra.¹³¹ Jistě nebyla pro obřad použita chupa a nebyl u ní přítomen rabín. Rabínovu funkci převzala Bauova matka, která oběma přítomným měla udělit požehnání. Stejně tak Josef nepsal nic o přítomnosti svědků, jedině, co uvedl, že obřad byl soukromý a účastnili se ho pouze tři lidé – on, Rebecca a jeho matka. Symbolické pití vína také nezmiňoval. Svatbě rovněž nepředcházelo zasnoubení ani delší přípravy, pár se poznal teprve v táboře Krakow–Plaszów (neproběhly tak žádné přípravy ani v předchozích letech a mimo tábor).

Druhá fáze svatebního obřadu se nazývá *nisu'in*, během které se podruhé nalévá víno do poháru, který je posléze pozvednut a znovu požehnan. K tomu je požehnána i svatba jako taková a oslavy s ní spojené.¹³² Jakmile se nevěsta a ženich z poháru napijí, zbytek obsahu vylijí a „ženich pohár rozbije.“¹³³ Úkon v nejobecnějším výkladu opět znamená ochranu před démony nebo jejich zastrášení.¹³⁴ Po rozbití poháru následuje poslední zvyk (tzv. *jichud*), při němž by měl pár zůstat o samotě, aby bylo nové manželství zpečetěno pohlavním stykem. Tradice má i symbolickou variantu, kdy jsou novomanželé na malý okamžik pouze spolu bez přítomnosti všech svatebčanů.¹³⁵ Opět, tuto fázi je obtížné komparovat s Bauovým provedením. V knize se o pití vína (nebo alespoň symbolického pití čehokoliv) nezmiňuje. Završení druhé fáze je v jeho slovech naznačeno, avšak zda došlo k jeho faktickému či symbolickému naplnění, o tom nepíše.¹³⁶

Joseph Bau ve své knize zvěčnil svatební obřad i kresbou, která celou situaci popisuje. Můžeme zde spatřit Rebeccu, Josepha a jeho matku; Josephův ženský převlek, lžíci v jeho ruce, která může symbolizovat prsteny, které z ní měly být vyrobeny, dále jídlo v Josephově ruce, které neměli.¹³⁷ Na Obrázku 8 jsou další předměty, o nichž ve své knize nepíše, jako je například kbelík s vodou (pravděpodobně) v matčině ruce a hrnek připevněný na Rebeccině boku. Výjev je možné vysvětlit domněnkou, že se mohlo jít o symbolické pití vína z pohárů, kdy voda

mezi oběma předměty tkví v tom, že jsou oba kulaté a kulatý tvar má symbolizovat nekonečnost, kterou má v tomto smyslu představovat naděje na věčné manželství. *Tamtéž*, s. 111.

¹³¹ B. NOSEK – P. DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice...*, s. 111.

¹³² Tomuto požehnání se jinak říká *Šev'a brachot* – jedná se o 7 požehnání.

¹³³ B. NOSEK – P. DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice...*, Praha 2011, s. 107.

¹³⁴ *Tamtéž*, s. 107.

¹³⁵ *Tamtéž*, s. 108.

¹³⁶ Y. BAU, *Dear God...*, s. 135.

¹³⁷ Bau v textu v rámci jídel zmiňuje salát s majonézou. Po bádání v několika publikacích, jehož cílem bylo zjistit, zda se jednalo o tradiční svatební pokrm, bylo dosaženo závěru, že se o tradiční svatební jídlo nejedná a mohlo tak být zmíněno náhodně. Srov. Bedřich NOSEK – Pavla DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice a zvyky*, Praha 2011. - Simon de VRIES, *Židovské obřady a symboly*, Praha 2009. Paul Spiegel, *Kdo jsou Židé?*, Brno 2007.

nahrazovala víno a hrnek pohár. Ač bývá tradicí pít ze dvou pohárů, je povolena i varianta dvojího nalití vína do téhož poháru.¹³⁸ Ale jak bylo uvedeno, v Bauových pamětech se tento symbol nevyskytuje, tudíž se lze pouze domnívat, co dané předměty na obraze znamenaly.

Obrázek 8: Bauova svatba v KT Krakow-Plaszów.

Hebrejský nápis pod obrazem v překladu znamená následující: horní řádek = Joseph přišel, spodní řádek = Rebecca stojí zde. Nápis byl přeložen mobilní aplikací Překladač fotografií.

Stejně jako Bauova svatba, tak byly ve Spielbergově filmu zobrazeny Schindlerovy narozeniny. Jedná se o poněkud kontroverzní scénu, v níž jsou jeho oslava probíhá ještě v době, kdy pobýval v Krakově. Slavil je ve společnosti Amona Götha, velitele plaszówského tábora, a dalších nacistických důstojníků a vlivných lidí. Židé, kteří pracovali v jeho továrně, se měli rozhodnout s ním jeho narozeniny rovněž oslavit, a to tím způsobem, že mu upekli dort a vyslali s ním na oslavu židovskou ženu s přáním i za ostatní. Schindler měl gesto ocenit polibkem přítomné židovky, načež z toho měl sám potíže. Narozeniny patří do židovských svátků běhu života. Své místo zde mají, a ačkoliv se nejednalo o oslavu osoby židovského původu, Schindler

¹³⁸ B. NOSEK – P. DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice...*, s. 110–111.

jím byl z jejich pohledu blízký. Jeho uctění pro ně mělo symbolickou hodnotu, protože o jiných narozeninách se žádný z pamětníků nezmínil. Židé je v táborech neslavili, ale ty jeho ano.¹³⁹

V průběhu zkoumání svědeckých výpovědí bylo vzneseno několik dotazů na oslavu Schindlerových narozenin a skutečně si někteří pamětníci vzpomněli, že je slavili, avšak se zásadním rozdílem v konání. O podobě filmové oslavy nezazněla žádná zmínka či její potvrzení nebo vyvrácení. Naopak o tom začali přeživší přímo hovořit ve fázi, kdy byli přemístěni do Brněnce a nenacházeli se v plaszóvském táboře. „*Chtěli jsme oslavit jeho narozeniny. Někdo sehnal bílý chléb, margarín a udělal z toho dort. Zpívali jsme mu Všechno nejlepší v němčině a polštině.*“ Vzpomínala Irene Hirschfeld.¹⁴⁰ Vzpomínky Heleny Rosner jsou stejně stručné, ale zároveň lehce odlišné. Tvrdila, že „*Když byly Schindlerovy narozeniny, upekli mu dort z mouky, z bramborové mouky. Myslím, že to byla Niusia Horowitzová, která předávala dort a Schindlerovi přála. On ji políbil.*“¹⁴¹ Výpověď Heleny Rosner se částečně shoduje s průběhem oslavy ve filmu. Liší se opět časové a prostorové zasazení, protože se jedná o vzpomínky na období z dubna 1945, kdy byli vězni několik měsíců v Brněnci. Zároveň i paměti Irene Hirschfeld mohou být zavádějící. V dalších výpovědích i odborných publikacích je zmiňováno, že v den Oskarových narozenin dostali vězni přiděl chleba a margarínu, jakožto „něčeho lepšího“ k snědku.¹⁴²

Historik David Crowe se ve své knize o Oskaru Schindlerovi odkazuje na Schindlerovy narozeniny také. Věnuje se jejich oslavě v plaszóvském táboře a posléze i v Brněnci. V Krakově se vše mělo odehrát velmi obdobně jako ve filmu. Oslava se konala v prvním patře továrny za přítomnosti Amona Götha a dalších vlivných osobností a nacistů. Nicméně za Schindlerem mělo přijít s dortem několik jeho hlavních zaměstnankyň (židovky i křesťanky), které jej všechny před zraky ostatních políbily. Tento akt měl vyvolat jeho o pár dní pozdější problémy gestapem. O tom, jak bylo následně jednáno s ženami, není zmínka.¹⁴³

David Crowe dále zmiňuje i oslavu narozenin, která proběhla v dubnu 1945 v Brněnci a objasňuje tak filmovou oslavu. Potvrzuje, že dort a řečené blahopřání předala Niuska Horowitzová (Karakulská)¹⁴⁴. Nicméně o snímku říká, že Spielberg spojil obě oslavy

¹³⁹ *Schindlerův seznam*, Steven Spielberg, USA 1993, timing: 1:51:09 – 1:51:51.

¹⁴⁰ VHA USC SFI, *Svědecká výpověď Irene Hirschfeld*, ID: 7556, vedoucí interview: Patricia Stein, jazyk: anglický, místo interview: Delray Beach – Florida, USA, datum interview: 9. 10. 1995, délka: 1:30:12.

¹⁴¹ VHA USC SFI, *Svědecká výpověď Heleny Rosner*, ID: 17374, vedoucí interview: Liora Miller, jazyk: anglický, místo interview: Elsterwick – Melbourne, Austrálie, datum interview: 14. 7. 1996, délka: 2:11:31.

¹⁴² *Svědecká výpověď Irene Hirschfeld*, ID: 7556 (9. 10. 1995).

¹⁴³ D. M. CROWE., *Oskar Schindler...*, s. 180.

¹⁴⁴ Niuska = Bronislawa

dohromady, přičemž N. Horowitzová dort sice předávala, ale bylo to až v Brněnci a vyvrací, že ji Schindler políbil.¹⁴⁵

4.2. Židovské tradice a zvyky každodenní praxe

Každodenní praktikování tradic a zvyků úzce souvisí s pojetím víry v duchovním (niterním) slova smyslu. Jinak řečeno jde způsob přistupování pamětníků k židovské víře v různých obdobích jejich života a s ohledem na společenské dění. Pamětníci ortodoxního vyznání, jež zastávali i před válkou, projevovali větší snahu o dodržování kulturních a náboženských tradic. O předválečném období mnozí vyprávěli jako o letech, kdy se věnovali židovskému vzdělávání (v případech i vzdělání na gymnáziích), návštěvám synagog, slavení náboženské dospělosti (Bat nebo Bat mitzva) a různých svátků. Mnohá vyprávění začínala větou: „*Pocházel jsem z tradiční židovské rodiny, kde se slavilo...*“. Načež pamětníci doplnili informace o svátcích, často průběh šabatu a podobně.

Znatelný úpadek festivit začal s restrikcemi ze strany nacistického Německa v souvislosti se zákazy a centralizací židů do ghatt. Židé, kteří se nacházeli v krakowském ghettu vypovídali různě. Někteří již zde ztráceli svou víru a hnáni strachem se náboženské praxe vzdali. Jiní se naopak snažili najít způsob, jak si víru v sobě udržet spolu s tradicemi. Narozdíl od předválečné doby se vše odehrávalo (mělo odehrávat) tajně. Místo návštěv synagog docházelo k modlení a obřadům alespoň prostřednictvím sešlosti rodiny či několika lidí v něčem bytě či domě.¹⁴⁶

Čím více se násobily restrikce a násilné akce vůči židům, tím rychleji ztráceli židé svou víru. K největšímu úpadku došlo v momentě, kdy byli židé přemístěni do koncentračních táborů a setkali se tváří v tvář s dehonestujícími podmínkami, které pro ně připravili SS. V rámci úvah souvisejících s pobytem v táborech a vlastní vírou si židé pokládali otázky typu: Kde je Bůh? Proč se nám to děje? Proč to Bůh dopouští?¹⁴⁷

Odpovědi se různí. Hrůzy, které během války zažili, donutily velkou část z nich ke ztrátě víry. Pro další byla víra to jediné, co jim zbylo a co jim nikdo nemohl vzít. Byla jejich nadějí. Proto se i přes velké nebezpečí některé skupinky modlily (v případě štěstí s modlitebními pomůckami) nebo se snažili zachovávat stravovací nařízení. Někteří se věnovali ranním a

¹⁴⁵ D. M. CROWE., *Oskar Schindler...*, s. 464.

¹⁴⁶ Srov. *Svěddecká výpověď Mosheho Tauba*, ID: 13063 (7. 3. 1996). - *Svěddecká výpověď Harriet Solz*, ID: 1491 (14. 3. 1995). - VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Edith Wertheim*, ID: 6110, vedoucí interview: Deborah Lewin, jazyk: anglický, místo interview: Fort Lee – New Jersey, USA, datum interview: 30. 8. 1995, délka: 1:49:10.

¹⁴⁷ VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Maurice Markheima*, ID: 471, vedoucí interview: Dana Schwartz, jazyk: anglický, místo interview: Los Angeles – Kalifornie, USA, datum interview: 4. 1. 1995, délka: 2:01:46.

večerním modlitbám, jiní dodržovali půst během Jóm kipuru a další nejedli chléb (kvašený), když nastal Pesach. Důležité bylo udržet pokusy oslavu v tajnosti.

Pro každodenní židovskou praxi jsou typické modlení, návštěvy synagog, užívání posvátných předmětů jako byly tfilin, talit, mezuzá či jarmulka, a nakonec dodržování kašrutu nebo vzhledového úzu.

Návštěvy synagog lze během válečného období i u Schindlerových židů vyloučit. Během války bylo zakázáno synagogy navštěvovat.¹⁴⁸

Do každodenní praxe se řadí modlení jako takové. V židovském náboženském prostředí jsou typické ranní a večerní modlitby, přičemž obě se skládají z několika částí. Večerní modlitbě se říká *Ma'ariv* a obsahuje tři části: vyznání víry zvané *Šema Jisra'el*, tichou modlitbu o požehnání zvanou *Amida* a nakonec chvalozpěv *Alejnu*, který bývá zpíván v závěru bohoslužby. Ranní modlitba se hebrejsky nazývá *Šacharit* a stejně jako večerní modlitba je rozdělena do několika částí, přičemž obsahuje všechny její modlitby.¹⁴⁹ Ranní modlitba je rozsáhlejší, poněvadž obsahuje několik dalších modliteb, požehnání, a především čtení z Tóry (v úterý a ve čtvrtek jsou předvoláni 3 lidé ke čtení). Pro ranní modlitbu je rovněž příznačné, že je zároveň bohoslužbou. Obě modlitby mají přesně vymezený čas, kdy by se během dne měly odehrávat. Pro ranní modlitbu je vytyčen čas od rozbřesku a musí být dokončena nejpozději do poledne, přičemž *Amidu* by se měl dotyčný modlit souběžně s východem slunce (do jedné třetiny dne). Naopak večerní modlitba by neměla začínat hodinu a čtvrt před západem slunce a měla by navazovat na konec časového prostoru pro odpolední modlitbu zvanou *Mincha*.¹⁵⁰ Odpolední modlitba zůstane pouhou zmínkou, protože o ní nepadla ve výpovědích žádná zmínka. V denních hodinách museli židovští vězni pracovat a neměli k takové modlitbě podmínky, protože byli pod neustálým dozorem.

Vzpomínky židovských pamětníků na modlitební zkušenosti v továrnách potažmo táborech jsou dle výpovědí různorodé a zcela individuální. Ti, co se chtěli modlit, mohli tak činit v tichosti pouze ve své hlavě, další se odvážili k modlitbám pokleknout a využít k tomu pomůcek v podobě tfilinu, pokud jej měli.¹⁵¹ Někdo se odvážil věnovat ranní modlitbě, jiný té

¹⁴⁸ Svědecká výpověď Ludmily Page, ID: 294 (6. 12. 1994).

¹⁴⁹ S tím rozdílem, že existuje varianta na všední dny a varianta pro svátky. Jiří BLAŽEK – Markéta HOLUBOVÁ, *Sidur Adir ba-marom, Modlitební kniha pro všední dny, šabat a svátky s paralelním českým překladem a komentářem*, Praha 2008, 670–685.

¹⁵⁰ Hayim H. DONIN, *To Pray As A Jew: A Guide To The Prayer Book Ad The Synagogue Service*, New York 1991, s. 340–341.

¹⁵¹ VHA USC SFI, Svědecká výpověď Sydneyho Eichenholze, ID: 30445, vedoucí interview: Lorrie Fein, jazyk: anglický, místo interview: Brooklyn – New York, USA, datum interview: 25. 6. 1997.

večerní.¹⁵² Objevili se i další zachránění, kteří jakékoliv modlení nejen u sebe, ale i u ostatních vehementně popírali.¹⁵³

Svědectví Mieczysława Pempera obsahovalo příklad obřadnějšího způsobu modlení, a to v táboře Krakow-Plaszów, kde tak měli činit židovští vězni, kteří měli na starost výrobu kartáčů. Mezi výrobci byli záměrně (z židovské strany) pouze zbožní židé. Byl jim na základě jejich námitky, že štětiny zapáchají, postaven vlastní barák na výrobu kartáčů, jež se nacházel daleko od jiných průmyslových budov v rámci táborového areálu. Pemperovi došlo až později, jak sám uvedl, že se jednalo o úmysl, aby se tam silně nábožensky založení židé mohli modlit. Měli zavedený svůj systém, kdy *vždy* někdo strážil a v případě přiblížení hlídačů ostatní židy varoval, aby s modlitbami přestali a vrátili se zpět k práci.¹⁵⁴

Důkazem využití prostorů vlastní průmyslové budovy pro náboženské praktiky je i oslava Sukkotu, jemuž bude věnována pozornost v podkapitole *Snaha o dodržování židovských svátků*. Nutno dodat, že není zřejmé, zda se jednalo o skupinu lidí, kteří byli později převezeni do Brněnce či nikoliv. Tak jako tak, kontextově může být onen příběh vnímán jako další pokus o praktikování tradic a zvyků nehledě na to, zda se jednalo či nejednalo o působiště Oskara Schindlera.

Podle svědectví Henryho Dresslera se v Plaszówě snažila skupina ortodoxních židů dodržovat ranní i večerní modlitby. Zda se z jeho pohledu jednalo o stejnou skupinu židů, o níž hovořil Pemper, nezazněly žádné směrodatné informace, jež by obě výpovědi propojily.¹⁵⁵

Dále se ku příkladu Sidney Eichenholz v Brněnci snažil věnovat ranním modlitbám. Uvnitř objektu, kde přespávali se nacházel i balkón, na kterém si ráno odříkával své modlitby. Otázkou je, zda modlitby odpovídaly schématu *Šacharitu*, nebo se Eichenholz řídil individuální cestou. Na dotaz však odpovědět nelze, protože se ve výpovědi o konkrétnějším provedení nehovoří. Nicméně Eichenholz potvrdil modlení jako individuální záležitost, protože zmínil, že se modlilo pouze několik dalších osob. V okamžiku, kdy se modlil on, byl sám – společně s ním se nikdo další nemodlil.¹⁵⁶

¹⁵² *Tamtéž*.

¹⁵³ VHA USC SFI, *Svědectvá výpověď Mosese Essiga*, ID: 10335, vedoucí interview: Leah Zazulyer, jazyk: anglický, datum interview: 19. 12. 1995, místo interview: Rochester – New York, USA.

¹⁵⁴ *Svědectvá výpověď Mieczysława Pempera*, ID: 36549 (13. 8. 1997).

¹⁵⁵ VHA USC SFI, *Svědectvá výpověď Henryho Dresslera*, ID: 3631, vedoucí interview: Susan Douglass, jazyk: anglický, místo interview: Monmouth Beach – New Jersey, USA, datum interview: 29. 6. 1995.

¹⁵⁶ Zajímavost. Ačkoliv byl rozhovor veden v angličtině, oba účastníci rozhovoru zapojovali do svých vyjádření židovské výrazy a terminologii i v jiném kontextu než s názvy svátků či obřadů. V této výpovědi je možné se setkat s jidiš výrazem pro modlení, kterým je termín „daven“. Ve většině ostatních výpovědí je frekventovaným výrazem pro modlení anglický výraz „pray“. *Svědectvá výpověď Sydneyho Eichenholze*, ID: 30445 (25. 6. 1997).

Dále se zaměříme na užívání posvátných předmětů. Občas se dle výpovědí někomu podařilo uchovat si potajmu nějaké pomůcky k modlení. V případě přeživšího Henryka Blasensteina (ortodoxní vyznání) se jednalo o užívání tfilinu.¹⁵⁷ Termínem tfilin jsou označovány modlitební řemínky, které si mají muži uvazovat na vlasy a na paži. Není povinností je nosit neustále, používají se především při modlení a během svátků. Pátá kniha Mojžíšova se o nošení tfilinu vyjadřuje citátem: „*Uvážeš si je jako znamení na ruku a budeš je mít jako pásek na čele mezi očima.*“¹⁵⁸ Tfilin jsou zároveň symbolickým znamením, kdy řemínek určený pro hlavu (*tfilin šel roš*) se přikládá mezi oči, respektive nad oči v bodě, kde začínají dotyčným růst vlasy. Jedná se o symbol harmonického splynutí ducha a slova Božího. Řemínek určený pro levou paži (*tfilin šel jad*) má být přikládán těsně nad loktem k dolní části tricepsu a posléze ještě specificky omotán kolem zbytku ruky a prstů.¹⁵⁹ Ruka je pak díky řemínku „ozbrojena“ slovem, jež poukazuje na Boha.¹⁶⁰

Henryk Blasenstein byl jedním ze zaměstnanců Schindlerovy továrny Emailie v Krakově a vzpomínky, které jsou uloženy v USC VHA jsou jeho naprosto první zповědí. Již v předválečném období vyznával ortodoxní judaismus. V rozhovoru uvedl, že až do okamžiku, kdy musel s ostatními mužskými vězni projít táborem Gross Rosen při přesunu do Brněnce na podzim roku 1944, skrýval u sebe neustále svůj tfilin. I přesto, že řemínky během války a svého zajetí nemohl nikdy použít, vysokou hodnotu pro něj měla jejich přítomnost. Považoval je za velmi důležité od dob svého Bar mitzva – od počátku své náboženské dospělosti. V Gross Rosenu o ně definitivně přišel záhy po příjezdu. Do té doby měli vězni osobní věci u sebe. Po přijetí byli nahnáni do sprch, dostali „nový“ oděv a o své věci přišli.¹⁶¹ Ačkoliv tfilin v zajetí nikdy nepoužil, zmínil se, že někteří židé je používali. „*Vstávali velmi brzy ráno a mezi postelemi je na sebe připevnili a modlili se.*“¹⁶² Nebo tak naopak činili pozdě večer a věnovali se večerním modlitbám. Obecně se dalo modlení praktikovat pouze velmi potichu a ve chvíli, kdy byli všichni zavřeni v barácích, kde nocovali.¹⁶³

Dalším přeživším, kdo při sobě nosil tfilin, byl Moshe Taube. Měl jej u sebe po celou dobu svého pobytu v KT Kraków–Plaszów, ale stejně jako Henryk Blasenstein o něj přišel

¹⁵⁷ *Svěddecká výpověď Henryka Blasensteina*, ID: 17337 (14. 6. 1996).

¹⁵⁸ S. de VRIES, *Židovské obřady...*, 53-55.

¹⁵⁹ Levá ruka je určena proto, že je blíže srdci.

¹⁶⁰ S. de VRIES, *Židovské obřady...*, s. 53.

¹⁶¹ *Svěddecká výpověď Henryka Blasensteina*, ID: 17337 (14. 6. 1996).

¹⁶² *Tamtéž.*

¹⁶³ *Svěddecká výpověď Henryka Blasensteina*, ID: 17337 (14. 6. 1996).

během zastávky v Gross Rosenu. Oproti Blasensteinovi modlitební řemínky používal každé ráno předtím, než se odcházelo pracovat.¹⁶⁴

Později se v Schindlerově brněnecké továrně údajně používala metaforicky řečeno putovní *tfilin šel roš*, s níž se řada s největší pravděpodobností ortodoxních židů měla modlit. „*Někdo propašoval do tábora tfilu, myslím, že Schindler. Každé ráno zde stála řada lidí, aby si položili tfilu na hlavu a odřikali krátkou modlitbu.*“¹⁶⁵ Jeden po druhém si měli na hlavu tfilu položit, pomodlit se a předat ji dalšímu. Takový způsob dodržování ranní modlitby s tfilou byl v rámci zpracovaných výpovědí naznačen pouze Moshe Taubem. Ani v odborných publikacích se potvrzující informace rovněž nevyskytly. Hromadné modlení již nemá nic společného s nenápadným jednáním. I ve „volnějším“ prostředí, kterým byla Schindlerova továrna, by byla taková praxe nebezpečná. Stejnak ani Schindler se o tom, že by sháněl modlitební pomůcku, nezmiňoval.¹⁶⁶

V průběhu svědeckých výpovědí byli zpovídáni občas dotázáni, zda měli v táborech i nějaké rabíny (židovské kněze). První část z nich tvrdí, že nikoliv, druhá, že ano, ale pouze z doslechu a třetí s nimi byla osobně v kontaktu. Hned několik pamětníků se zmiňuje o rabínu Lewartowovi, kterého si pamatují především z brněneckého tábora v souvislosti s uskutečňováním tradičních židovských pohřbů¹⁶⁷, z filmu Stevena Spielberga nebo výjimečně z továrny Emailie.¹⁶⁸ Moshe Taube si vyjma Lewartowa vzpomněl na dalšího rabína, který byl jeho motivací a světlem v plaszóvském táboře. Jmenoval se [Džalešico], rodným jménem Klinberg a zemřel ještě v plaszóvském táboře: „*On byl mým ideálem, kterého jsem vnímal jako hlavní modlu, mé duchovní světlo. [...] Byl svatý, opravdu svatý. Dal mi požehnání, pomáhal mi přežít a být v bezpečí [...]. Roku 1943 v Plaszówě (březnu nebo dubnu) byl nemocný a já jsem za ním přišel, na znamení odporu a znamení úcty. Dal mi požehnání a krátce nato jej jeden Němec zabil. Ještě před zavražděním se ale zeptal jej [pozn. autorky: rabín se zeptal Němce], zda si může obléci svůj talit a tzitzit (své trásně) a pak, že to s ním může skoncovat. Němec řekl dobře. Zemřel jako svatý, jako kadosh.*“¹⁶⁹ Taubeho vyjádření je zapotřebí brát

¹⁶⁴ Svědecká výpověď Mosheho Tauba, ID: 13063 (7. 3. 1996).

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Srov. Svědecká výpověď Mieczysława Pempera, ID: 36549 (13. 8. 1997). - Svědecká výpověď Leopolda Page, ID: 293 (6. 12. 1994). - Svědecká výpověď Josepha Sterngasta, ID: 1042 (17. 2. 1995). – M. BEJSKI, *Oskar Schindler...*, s. 317–348.

¹⁶⁸ Srov. Lewartowovy židovské aktivity jsou zmiňovány i v odborných publikacích: J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler: legenda a fakta*, Praha 2014. - Radoslav FIKEJZ, *Oskar Schindler (1908–1974)*, Svitavy 1998. - David M. CROWE., *Oskar Schindler: The Untold Account of His Life, Wartime Activities, and the True Story Behind the List*, Cambridge 2004.

¹⁶⁹ Svědecká výpověď Mosheho Tauba, ID: 13063 (7. 3. 1996).

s odstupem. Po několika desetiletích je pravděpodobnější, že se citované v paměti neuchová ve stejné podobě.

Bernard Presser ve výpovědi vzpomíná na Lewartowa již z krakowské Emailie, a to jako na někoho, kdo příliš nepracoval, nebyl nábožensky příliš aktivní (s ohledem na kontext záznamu je pravděpodobně myšleno nábožensky aktivní) a příliš se neřídil tradičními stravovacími pravidly. Vysvětlil to na situaci, kdy část ortodoxních židů odmítala jíst polévku, v níž bylo maso. Lewartow se tím údajně neřídil a jedl vše. Oproti tomu Moses Goldberg tvrdil, že v Brněnci Lewartowovi pomáhal dodržovat jídelníček při Pesachu.¹⁷⁰

U dalších zpovídaných při dotazu na přítomnost rabína zaznívají spíše obecné informace, kdy nejsou vyslovena jejich jména, ale ve stručnosti jsou popsány jejich aktivity. S přesností nelze určit počet rabínů a zda přeživší hovoří o tomtéž rabínovi či nikoliv. Rabín pro ně představoval někoho, kdo pořádal v táboře Sabbath¹⁷¹ a kdo povzbuzoval ostatní naději a znalostmi¹⁷².

Podle nasbíraných informací je na první pohled patrné, že se lidé snažili modlit, nicméně nebyli schopni způsob modlení dodržet dle zvyklostí. V první řadě všichni neměli modlicí pomůcky v podobě tfilinu, talitu, či modlitebních knížek. Všechny tyto předměty byly vzácností, která se jen několika jedincům povedla uchovat. Nebylo možné dodržovat časové schéma jednotlivých modliteb v rámci ranní modlitby. Táborový řád měl jasná pravidla a tím i nástup a pracovní dobu, která začínala v brzkých ranních hodinách. Pokud se chtěl někdo ráno modlit, musel tak učinit předtím, než byli dělníci vyhnáni z baráků do práce. Nebylo proveditelné ku příkladu čekat na východ slunce a během toho odříkávat *Amidu*. Večerní modlitby byly rovněž uskutečňovány především individuálně a po pracovní době. Pro Plaszów a individuální modlitební úkony bylo třeba zachovat jednu podmínku. Ať už se v tradičním pojetí recitovaly modlitby nahlas či zpívaly, zde muselo vše probíhat v co největší tichosti a tajnosti. Až v Brněnci se skupina ortodoxních židů odvážila modlit nahlas a hromadně, čímž však nejsou vyloučeny individuální modlitby ostatních.¹⁷³

Mít po ruce modlitební knihu nebo nějaký předmět používaný při modlení, bylo ojedinělé a výjimečné.¹⁷⁴ Židovské modlitební tradice jsou obsáhlé, složité, provázané a rozmanité (existují různé varianty), tudíž přichází otázka, jak vězni věděli, co se mají modlit, jaká slova

¹⁷⁰ Svědecká výpověď Mosese Goldberga, ID: 10710 (3. 1. 1996).

¹⁷¹ Svědecká výpověď Josepha Sterngasta, ID: 1042 (17. 2. 1995).

¹⁷² Svědecká výpověď Mosheho Tauba, ID: 13063 (7. 3. 1996).

¹⁷³ Svědecká výpověď Henryka Blasensteina, ID: 17337 (14. 6. 1996).

¹⁷⁴ Typické pro ortodoxní židy. VHA USC SFI, Svědecká výpověď Bena Lowiho, ID: 35591, vedoucí interview: Rachel Alkallay, jazyk: anglický, místo interview: Montreal – Quebec, Kanada, datum interview: 17. 11. 1997.

říkat. Moshe Taube nabídl jednoduchou odpověď, která osvětlovala situaci více proveditelnou u ortodoxních židů než u jiných, protože ortodoxně založení židé měli tyto texty uchovány ve své paměti díky tomu, že tak byli vedeni během období vzdělávání a následující několikaleté praxe.¹⁷⁵ Do každodenní náboženské praxe (a do slavení svátků) neodmyslitelně patří stravovací pravidla, která nesou v židovské terminologii název *kašrut*. V této kapitole budou objasněna rovněž základní židovské stravovací předpisy doplněné konkrétními příklady jejich dodržování Schindlerovými židy. Dále se k nim vrátím v kapitole *Snaha o dodržování židovských svátků*, které mají rovněž specifické jídelní tradice.

Lidé židovského vyznání mají přesně vymezeno, co smějí a nesmějí konzumovat. Produkty, suroviny, jídla a nápoje, která smí jíst či pít, jsou označena pojmem *košer*. Tato pravidla se týkají především živočišných produktů.

Mezi základní pravidla stravování patří:¹⁷⁶

1. Člověk židovského vyznání smí jíst maso, ale musí být naprosto zbaveno krve. Krev jako taková symbolizuje život a proto, musí být maso odkrveno.
2. Živočichové jsou děleni do dvou skupin: čistá a nečistá zvířata, přičemž konzumovat se smějí pouze ta čistá, kam patří husy, kachny, slepice, holubi, bažanti, krocani z kategorie drůbeže. Z vodních živočichů jsou povoleny pouze ryby, které mají ploutve a šupiny. Z kategorie savců mohou být konzumována pouze zvířata, která jsou přežvýkavci a jejich kopyto je „rozpůleno“. Z čehož vyplývá, že mezi nečisté a zakázané patří prase.
3. Produkty pocházející od živočichů lze konzumovat pouze v případě, že je povoleno i jejich maso. *Povoleno je mléko od čistých zvířat a vejce od drůbeže.*¹⁷⁷ Nicméně v případě, že vejce obsahuje krev, je rovněž zakázané jej jíst.
4. Ovoce a zelenina jsou povoleny.

S tak důraznými pravidly týkajícími se konzumace živočišných produktů souvisí i příprava samotného masa, které dokud není obřadně připraveno (bez krve), je také ještě považováno za nečisté. Jeho příprava je velmi důležitou součástí od porážky samotné po následné ohledání a úpravu masa.¹⁷⁸

Vzhledem k nedostatku potravin v jakémkoli koncentračním táboře či továrnách Oskara Schindlera bylo obtížné dodržovat předpisy. V drtivé většině lidé snědli vše, co dostali, nehledě na to, zda bylo jídlo *košer* či ne. Na druhou stranu se zde našli tací, kteří se i přes potravinový

¹⁷⁵ *Svěddecká výpověď Mosheho Tauba*, ID: 13063 (7. 3. 1996).

¹⁷⁶ Talit představuje plášť určený k modlení. S. de VRIES, *Židovské obřady...*, s. 146.

¹⁷⁷ *Tamtéž*, s. 146.

¹⁷⁸ S. de VRIES, *Židovské obřady...*, s. 146.

nedostatek rozhodli svůj jídelníček omezit, aby košer pravidla dodrželi. Mělo se jednat o skupinu ortodoxních židů, kteří jsou zmíněni v několika výpovědích. Značně problematizuje situaci, že se nikomu nepodařilo konkrétně členy této ortodoxní skupiny pojmenovat.

Jedním z příkladů sebeomezení je příběh tří nepojmenovaných židovských vězňů, kteří měli v Brněnci přijít za Mieczyslawem Pemperem a požádat ho, zda by mohli dostávat polévku, jediné teplé a „pořádné“ jídlo dne předtím, než do ní bude přidáno vepřové maso, protože není dle stravovacích pravidel košer. Požadovali „jinou“ polévku i přes to, že dostupné maso bylo jediným větším zdrojem energie, kterou mohli z poskytovaných potravin získat. Navíc se nejednalo o kvalitní maso, ale v dané situaci bylo nanejvýš cenné.¹⁷⁹

Nadále si pak můžeme pouze domýšlet, co by mohlo s ortodoxní skupinou židů souviset. Jednalo se o tu samou skupinu, která pomáhala rabbimu Lewartowovi při pohřbívání mrtvých z golešovského transportu? Jedná se o tutéž skupinu, která měla dodržovat modlitební pravidla pro každodenní praxi? Byla to ona skupina, která se snažila dodržovat slavení vysokých svátků a s tím spojených stravovacích předpisů? Konkrétní odpovědi na tyto otázky jsou bohužel pouhou domněnkou. Žádný z pamětníků nebyl součástí této skupiny. Vysoce pravděpodobné také je, že skupina byla mezi valnou většinou přeživších, kteří výpovědi USC Shoah Foundation neposkytli.

4.3. Snaha o dodržování židovských svátků

V úvodní části kapitoly, která představila výčet židovského způsobu dělení tradic a zvyklostí, byly jedním z oddílů svátky, které se dále dělí do dalších podkategorií. Svátků je celá řada, ale my se zde budeme zabývat pouze těmi, o kterých ve svých svědectvích přeživší hovořili.

Opět se zde setkáváme s několika variantami reakcí na otázku, zda zde (ať už myšleno v Emailii, KT Kraków-Plaszów nebo v Brněnci) byly nějaké možnosti slavení židovských svátků či praktikování jiných zvyklostních aktivit. V prvé řadě byla možnost praktikování absolutně odmítána slovy, že „nikdo neměl na něco takového ani pomyšlení“. Druhá část dotázaných svátky neslavila, ale slyšela, že někdo v táboře ano a uvedli konkrétní svátek (pokud si vzpomněli). Třetí skupina se provizorních oslav účastnila a jednotlivci se sami o praktikování snažili. Čtvrtá skupina něco slavila, ale uváděla pouze název bez bližšího popisu způsobů oslav.

Mezi svátky, o nichž Schindlerovi židé hovořili patří: Sabbath (šabat), Jóm kipur, Roš ha-šana, Pesach, Seder, Sukkot a Kol nidre.

¹⁷⁹ *Svědectvá výpověď Mieczysława Pempera*, ID: 36549 (13. 8. 1997).

Důležitým tématem je v souvislosti se svátky židovský kalendář, který obsahuje dvanáct (někdy třináct) měsíců, které mají 29 nebo 30 dní a začínají novem – nekryjí se s gregoriánským kalendářem a počátkem jeho měsíců. „*Nesou následující názvy: nisan, ijar, sivan, tamuz, av, elul, tišri, chešvan, kislef, tevet, švat a adar* (dodatečný přestupný měsíc).“¹⁸⁰ Židovský rok má 354 nebo 355 dní, přičemž jednou za sedm let přichází rok přestupný, jež má 13 měsíců.¹⁸¹

Součástí tradičního slavení svátků jsou návštěvy synagog, v nichž se věřící modlí a účastní se bohoslužeb. S ohledem na situaci nemohli židovští vězni z principu tuto tradici dodržet. U některých bohoslužeb/modlení bylo v běžné praxi však možné zůstat doma, což bylo v momentech, kdy nebyl přítomen minjan – deset nábožensky dospělých mužů, kteří absolvovali Bar mitzva.¹⁸²

Jako prvním se budeme zabývat Šabatem (česky Šabat, jidiš Šábes, anglicky Sabbath). Šabat je posvátným dnem a svátkem, který má jako jediný původ v desateru přikázání. Jedná se o den, kdy by se mělo pouze odpočívat v návaznosti na biblické dovršení Stvoření světa – za šest dní Bůh stvořil svět a sedmý den odpočíval. Na to navazuje ještě druhé podobenství, kdy při vyvedení vyvoleného národa z egyptského otroctví Bůh sesílal židům nebeskou manu (v podobě nekvašeného chleba) a měli jí šestý den sesbírat dvakrát tolik, aby sedmý den pouze odpočívali. Den odpočinku by měl být věnován Bohu. V Talmudu je zahrnuto 39 druhů prací, které by se o šabatu neměly vykonávat, nicméně v průběhu staletí spolu s vývojem společnosti se mění i náplň práce a nová zaměstnání. Proto se zákaz práce považuje za obecné pravidlo. Šabat připadá na sobotu, ale přípravy na něj začínají již v pátek (příprava chleba, zapálení 2 svíček) a končí v tutéž sobotu večer v okamžiku, kdy se na nebi objevují tři nejjasnější hvězdy. Šabatový den je poskládán z mnoha modliteb, obřadů, jídelníčku ad.¹⁸³ Hned ranní modlitba zvaná *Šacharin* (Šacharín) má odlišnou podobu od ranních modliteb v průběhu týdne – místo tfilinu si nábožensky dospělí muži oblékají talit.¹⁸⁴

Na praktikování Šabatu si vzpomnělo hned několik Schindlerjuden v období, kdy se vězni nacházeli v Brněnci. Nejednalo se o pravidelnou praxi, ale o něco, co se dalo dodržovat pouze

¹⁸⁰ P. SPIEGEL, *Kdo jsou Židé...*, s. 141.

¹⁸¹ *Tamtéž*, s. 140–141.

¹⁸² Marc STERN, *Svátky v životě Židů*, Praha 2002, s. 39.

¹⁸³ Průběh: páteční příprava (vaření jídel, úklid domu, péče o vlastní tělo, příprava svátečního stolu a nádobí, 2 šabatové svíčky zachor/pamatuj a šamor/opatruj), požehnání „Duše navíc“ (n'šama jetera), ever šabat (doma, v synagoze) - páteční večerní bohoslužba (2 části: kabalat šabat/přijetí šabatu a večerní modlitba ma'ariv), Kiduš (posvěcení šabatu), večere (hlavně chala se solí) prokládaná písněmi mezi jednotlivými chody a uzavřena modlitbou, „Znamení smlouvy“ (Ot b'rit); sobota – ranní modlitba (Šacharit, čtení z Tóry, požehnání pro nový měsíc, Musaf/dodatek), oběd (matzo – nekvašený chléb, ryba, maso, další lahůdky, pokrmy z šouletu) se zpěvy, shromáždění obce v synagoze před koncem šabatu a modlitby Mincha, třetí jídlo (se'uda šlišit), konec šabatu, modlitby po šabatu (vč. Havdaly). M. STERN, *Svátky...*, s. 35–49.

¹⁸⁴ M. STERN, *Svátky...*, s. 35–49.

ve výjimečných situacích.¹⁸⁵ Když k takovým momentům došlo, měl se podle slov Josepha Sterngasta řízení oslav ujmout rabín Menasche Lewartow, o němž byla řeč v souvislosti s pohřbíváním mrtvých.¹⁸⁶

Dalším přeživším, jenž o Šabatu hovořil, byl Moshe Taube. Zdůrazňoval, že si nepamatuje, jak jej slavil, ale utvrzoval vedoucí rozhovoru, že jej určitě nějak slavil. „*Vím, že jsem během holocaustu udělal všechno možné, abych si Shabess udržel.*“¹⁸⁷ Případně slavil velice krátce kvůli několik let trvající situaci ohrožení života, která byla omluvou pro neslavení Šabatu i podle Tóry, na níž se Moshe Tube odkázal. „*Tora samozřejmě nechce, aby se jednou život ocitl v nebezpečí kvůli tomu, že se bude držet Shabess.*“¹⁸⁸

Oproti jeho tvrzením stojí Anna Perl (Duklauer) s verzí, že Šabat zde nebylo možné dodržovat právě kvůli sobotnímu docházení do továrny.¹⁸⁹ Rovněž Jakob Armer si na slavení Šabatu nevzpomíná a zároveň odmítá ceremonii, která byla reprodukována ve Spielbergově filmu, v níž výslovně popřel scénu tradičního zpěvu.¹⁹⁰ Ta nabízí ukázkou několika zvyků, které jsou charakteristické pro tento svátek: minjan při modlitbách, chvalozpěv, zapalování dvou svíček a přítomnost rabbiho/kantora.¹⁹¹ Avšak ze shlednutých výpovědí nevyplývalo, že by podobný obřad proběhl i s onou Schindlerovou poznámkou, při které měl popíchnout rabína Lewartowa připomenutím Šabatu a zásadním pravidlem – nepracovat.

Námítky jsou relevantní. Na druhou stranu žádný z uvedených svátků nebyl dodržován ve své celistvosti, ale maximálně v omezeném provedení. Snadnější dodržování Šabatu bylo v prvních letech války, dokud nebyli židé transportováni z ghett do koncentračního tábora. I přesto, že se jednalo o zakázané obřady, bylo snazší dodržovat je tajně v ghettu než později v koncentračních táborech.¹⁹²

Dalším praktikovaným svátkem, o němž pamětníci vyprávěli, je Pesach (anglicky Passover). Setkáme-li se s termíny Pesach, tag ha-macot, chag ha-aviv nebo z'man cherut'nú, jedná se o označení jednoho svátečního období, kterým je pesach. Svými rozmanitými názvy vysvětluje jeho podstatu z několika úhlů:

¹⁸⁵ VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Leona Leysona*, ID: 8916, vedoucí interview: Stella Eliezrie, jazyk: anglický, místo interview: Fullerton – Kalifornie, USA, datum interview: 16. 11. 1995.

¹⁸⁶ *Svěddecká výpověď Josepha Sterngasta*, ID: 1042 (17. 2. 1995).

¹⁸⁷ *Svěddecká výpověď Mosheho Tauba*, ID: 13063 (7. 3. 1996).

¹⁸⁸ *Tamtéž*.

¹⁸⁹ *Svěddecká výpověď Anny Perl*, ID: 15610 (26. 5. 1996).

¹⁹⁰ VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Johna Armera*, ID: 3638, vedoucí interview: Daniel Katz, jazyk: anglický, místo interview: Sydney – Austrálie, datum interview: 29. 6. 1995.

¹⁹¹ *Schindlerův seznam*, Steven Spielberg, USA 1993, timing: 2:40:00.

¹⁹² *Svěddecká výpověď Mosheho Tauba*, ID: 13063 (7. 3. 1996).

1. Pesach: etymologicky vychází z hebrejského slova *pesoach*, což znamená přeskochit a odkazuje na odchod židovského národa z egyptského otroctví.
2. Tag ha-macot: odkazuje na jídelní podstatu svátku, kterou je konzumace macesů¹⁹³, od čehož je odvozen tento název, tedy macesový svátek.
3. Z'man cherut'nú: významově souvisí s termínem Pesach, protože se v doslovném překladu jedná o „čas našeho osvobození“.
4. Chag ha-aviv: časově zařazuje svátek do jarního období dle Tóry, poněvadž židé byli v souvislosti s podstatou svátku vyvedeni z Egypta na jaře.¹⁹⁴

Pesach zpravidla trvá 7 (až 8 dní), ale souvisí s ním i další přípravy před ním a po něm (př. Velký Šabat). Hlavními tradicemi, které se s Pesachem pojí, jsou zbavení se všeho kvašeného (*chametz/chamec*) a konzumace především nekvašeného a tradičně pesachového jídla. Příznačné jsou bohoslužby, návštěvy synagog, modlitby, čtení Tóry a další obřady. Jelikož je svátek rozdělen do několika dnů, má každý den svůj osobitý význam. Mezi nejvýznamnější části pesachu patří hledání chamecu, půst prvorozených a sederový večer. Nejobradnější část pesachu představuje sederový večer, jehož průběh je striktně rozepsán do mnoha pravidel a částí – dané modlitby a jídelníček, připomenutí odejití z egyptského otroctví a cesta do země zaslíbené (*pesachová hagada*). Pravidla přímo souvisejí s názvem seder, protože v překladu do českého jazyka znamená řád či pořádek.¹⁹⁵ Pesach začíná 15. nisunu židovského kalendáře a závěr přichází sedmý či osmý den od jeho počátku v čase objevení 3 prvních velkých hvězd na obloze (stejně jako u Šabatu).¹⁹⁶

Moshe Taube v průběhu své výpovědi zmínil hned několik svátků, které buď sám slavil nebo o nich slyšel. Jedním byl Pesach v táboře Krakow-Plaszów v dubnu 1944. Popisoval onen pro něj výjimečný zážitek slovy: „*Nějaký Polák, myslím, propašoval do tábora mouku. Někdo vyrobil nějakou pec a my jsme pekli matzo. Byli tam lidé, kteří stáli venku a hlídali. Po této činnosti jaksi nebylo ani stopy (žádný kouř). Skryli se tak, že nikdo nemohl říct, že se pečou matzo. A určitě jsem první den v noci dostal malý kousek matzesu. Co se týče jídla, jedli jsme zeleninu a nějaké brambory. To bylo speciální pro ty, kteří nechtěli jíst chametz na Pesach. Bylo toho málo. Vždycky jsme měli hlad. Bylo to dobře maskované.*“¹⁹⁷

¹⁹³ Svědci tento název vyslovovali hebrejským způsobem – matzo – a jedná se o nekvašený chléb připravený pouze z mouky a vody. Chystají se několik týdnů před samotným svátkem.

¹⁹⁴ M. STERN, *Svátky...*, s. 165.

¹⁹⁵ *Tamtéž*, s. 169.

¹⁹⁶ *Tamtéž*, s. 165–189.

¹⁹⁷ *Svěddecká výpověď Mosheho Tauba*, ID: 13063 (7. 3. 1996).

Dále si vzpomíná i na Pesach, který proběhl v dubnu 1945 v Brněnci. Měla jej slavit skupina ortodoxních židů, o kterých bylo psáno dříve a kteří se snažili dodržet tradice i prostřednictvím tradičních stravovacích předpisů. Odmítali jíst chléb, který dostávali každé ráno a místo něj jedli kořínky trávy v průběhu celého Pesachu. Moshe Taube jejich počínání zhodnotil tak, že měli hluboký závazek k židovskému způsobu života, náboženství a úctu k Tóře.¹⁹⁸

Jedním z židů slavicích Pesach byl podle Mosese Goldberga Schindlerův blízký spolupracovník Abraham Bankier. Goldergovi měl sdělit, že nebude jíst žádný chléb, načež mu Goldberg připravoval „speciální“ jídla, která pesachovým pravidlům odpovídala. Vařil mu kaše a brambory. Podobně se snažil pomáhat i Lewartowovi v držení kašrutu pro Pesach, a přitom si z připravovaných jídel odebírat pro sebe. Pro *všechny* ostatní se mělo péct matzo a měli dostat možnost udělat si bracha, což v překladu z hebrejštiny znamená požehnání.¹⁹⁹

Goldbergem tlumočený způsob slavení potvrdila Helena Rosner, která informace věděla pouze z doslechu – jak o skupince židů, tak o matzосу.²⁰⁰ Označila matzo jako dárek od Schindlera. Z její výpovědi je patrné, že matzo nebylo pro všechny, protože se k němu dostal omezený počet lidí. Sama o sobě však tvrdila, že svátek neslavila. Sice věděla, že probíhá a že je *smutné*, že jej neslaví, ale stále nevěděla, co se s židy může v táboře/továrně stát. Strach zde panoval i přes pro vězně viditelně lepší podmínky. Odstup si od slavení držela i kvůli nejisté budoucnosti.²⁰¹

O značném významu sederové noci pro Pesach píše autor knihy *Svátky v životě Židů* Marc Stern. Její důležitost se odrazila v oslavách vězňů, protože alespoň ji se snažili v táborových podmínkách někteří dodržet a Seder uspořádat.²⁰² Pesachové příběhy nebyly přeživšími stejně jako Seder výslovně pojmenovány. Na základě uvedených informací jistou formu Sederu židé uskutečňovali v jejím skrovném rozsahu, minimálně co se stravování týče. Dále zmíněné pečení matza bylo stěžejní, nicméně další pokrmy jako obřadně usmrcený, odkrvený a upečený beránek nebo víno nebyly ani v jedné továrně (či táboře) k dostání. Navíc zvyklostní příprava masa by byla v daných podmínkách neutajitelná.²⁰³

¹⁹⁸ *Tamtéž*.

¹⁹⁹ *Svěddecká výpověď Mosese Goldberga*, ID: 10710 (3. 1. 1996).

²⁰⁰ Mosche Frei událost také o potvrzuje, ale neuvádí jméno konkrétního člověka, ač o něm mluví. Vyvrací skutečnost, kdy se mělo jíst matzo – žádné tam být nemělo. VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Mosheho Freie*, ID: 42203, vedoucí interview: Kati Curtis, jazyk: anglický, místo interview: Londýn – Velká Británie, datum interview: 15. 3. 1998.

²⁰¹ *Svěddecká výpověď Heleny Rosner*, ID: 17374 (14. 7. 1996).

²⁰² M. STERN, *Svátky...*, s. 175.

²⁰³ M. STERN, *Svátky*, s. 169–171.

Seder pojmenoval a popsal jako jediný z vypovídajících Moshe Taube. V souvislosti s Plaszówem hovořil v domněnkách slovy, že *jich určitě pár proběhlo, protože většina těch židů se uměla modlit z paměti.*²⁰⁴ V době, kdy kalendářně probíhal Seder v Brněnci se více zaměřil na svůj vlastní způsob slavení: „*Jako závazek k Tóře jsem upřednostnil, ne však před sederovou nocí, nejíst nic. Až v sederovou noc jsem se postil. Jen pro vysvětlení, když bych jedl chléb druhý den ráno, bylo by to proto, že bych musel.*“²⁰⁵ Poslední uvedené verbum *musel* nevyslovil ve smyslu, že by musel jíst donucením okolí či vyšší „moci“. Označení *musel* použil ve významu, aby sám vydržel a zůstal naživu.²⁰⁶ Chlebem, o němž mluví, nepřímou ukazuje na stravovací tradici, kdy se během pesachu nejí chametzové (kvašené) potraviny, ale jedí se nekvašené (*matzo*).²⁰⁷

Ve sdělení, kde Taube uvádí, že se nepostil den před Pesachem, ale až v den Pesachu, se může odkazovat na další tradici, kterou je půst prvorozených předcházející prvnímu pesachovému dnu. Postit by se měli všichni prvorození muži a symbolicky uctívat přežití židovských prvorozených v noc před odchodem z Egypta, kdy Bůh nechal usmrtit egyptské prvorozené. Moshe Taube se jako prvorozený narodil. Jeho jediným sourozencem byla o tři roky mladší sestra, která spolu s matkou během války zemřela v Belzecu.²⁰⁸ S půstem prvorozených souvisí další zvyky, kdy by neměl prvorozený v průběhu půstu pracovat, ale místo toho studovat Mišnu, Talmud nebo se věnovat přípravě na Pesach.²⁰⁹ Doplňující tradice však dodrženy být nemohly a nebyly, maximálně samotná vnitřní příprava na Pesach, respektive Seder proběhnout mohla (což je naznačeno tím, jak k sederu přistoupil), avšak jedná se již o pouhou domněnku.

K židovskému kalendářnímu novému roku se vztahují čtyři různé svátky a jedním z nich je Róš ha-šaná. Tímto svátkem se oslavuje den, kdy se zrodilo lidstvo. Jinými slovy označuje den, kdy se narodil první člověk – Adam. Svátek je zároveň připomenutím božího odpuštění Adamových hříchů a víry, že budou odpuštěny hříchy i židům. Ve výsledku je i na Róš ha-šaná nahlíženo z různých hledisek stejně jako u Pesachu.²¹⁰ Pro svátek jsou příznačné jídelní předpisy, kde každý pokrm a přísada mají symbolický význam a většinou se před jejich

²⁰⁴ Svědecká výpověď Mosheho Tauba, ID: 13063 (7. 3. 1996).

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ M. STERN, *Svátky...*, s. 168–171.

²⁰⁸ Svědecká výpověď Mosheho Tauba, ID: 13063 (7. 3. 1996).

²⁰⁹ M. STERN, *Svátky...*, s. 169.

²¹⁰ „Vedle názvů Róš ha-šaná existují pro tento svátek další názvy: *Jóm ha-dím* (Nový rok, Den soudu), *Jóm ha-zikaron* (den vzpomínek na obětování Izáka), *Jóm t'ruá* (den troubení šofár).“ M. STERN, *Svátky...*, s. 57–58.

snědením odříkávají specifické modlitby.²¹¹ Svátečním pokrmem je chalot – kulatý chléb, nikoliv copově pletený. Vyjma jídla se židé soustředí na sváteční modlitby a specifickou bohoslužbu, vyjmutí a čtení z Tóry, troubení na šofár²¹² a speciální obřady. Modlitby a citované texty mají společnou tematiku – prosby o odpuštění. Období nového roku je obdobím pokání, které začíná svátkem Roš ha-šaná a končí Jóm kipurem.²¹³ Každý žid by měl během těchto svátků dojít ke smíru (kaporotu). Zvyklosti praktikované během prvního dne Roš ha-šaná se den následující opakují – jinými slovy *dlouhý dvojitý den*.²¹⁴

Ze svědectví nebylo zaznamenáno mnoho informací. Převládají pouze zmínky o jeho slavení, avšak podrobnosti jsou výjimečné.

Na svátek Róš ha-šaná si vzpomnělo několik zpovídaných.²¹⁵ Jako příklad lze uvést Leona Leysona, který si pamatoval tento svátek při pobývání v Brněnci. On sám jej neslavil, jako jiné svátky, ale odkazoval se na skupinu starších věřících židů, kteří praktikovali náboženství již před válkou a zde svátky slavili společně a jejich činnost dávala smysl.²¹⁶

Jelikož přeživší měli možnost zažít Róš ha-šaná v Brněnci pouze jednou, existuje vyšší pravděpodobnost podobných vzpomínek a údajů o jeho slavení. Henryk Blasenstein o skupince slavících dodal, že se modlili nahlas (nehledě na strach a případné problémy s SS) obvyklý *K'tantan*.²¹⁷ Moshe Frei skupinu opět označil za minjan, tedy minimální počet nábožensky dospělých mužů. Sváteční modlitba proběhla v baráku, v němž vězni bydleli, těsně před tím, než odcházeli pracovat.²¹⁸ Vyjma Brněnce se svátek držel jednotlivci i v Plaszóvě skrze modlitby.²¹⁹

Poslednímu dni, který uzavírá svátky týkající se nového roku se říká Jóm kipur (Yom Kippur), neboli Den smíření/pokání či Šabat šabaton. Podstata spočívá v držení absolutního půstu, který začíná devátý den v měsíce *tirši* v podvečerních hodinách před západem slunce a končí objevením se prvních hvězd na obloze dne následujícího. Půst se týká všech židů včetně těhotných žen.²²⁰ Jeho smyslem je očista duše a povzbuzení k samotnému pokání, které novoroční sváteční období završuje.²²¹ Půst se nezahrnuje pouze jídlo a pití, ale vztahuje se i

²¹¹ Seznam pokrmů není krátký, jako příklad zde budou některé uvedeny: rybí hlavy, hovězí mozeček a jazyk, granátová jablka, pórek ad. M. STERN, *Svátky...*, s. 57–58.

²¹² Jedná se o beraní roh. M. STERN, *Svátky...*, s. 65.

²¹³ M. STERN, *Svátky...*, s. 61–63.

²¹⁴ *Tamtéž*, s. 70–71.

²¹⁵ *Svěddecká výpověď Mosheho Freie*, ID: 42203 (15. 3. 1998).

²¹⁶ *Svěddecká výpověď Leona Leysona*, ID: 8916 (16. 11. 1995).

²¹⁷ VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Henryka Blasensteina*, ID: 17337 (14. 6. 1996).

²¹⁸ *Svěddecká výpověď Mosheho Freie*, ID: 42203 (15. 3. 1998).

²¹⁹ *Svěddecká výpověď Mosheho Tauba*, ID: 13063 (7. 3. 1996).

²²⁰ Výjimku mají děti (chlapci do 13 a dívky do 12 let). M. STERN, *Svátky...*, s. 80.

²²¹ M. STERN, *Svátky...*, s. 79.

k umývání se, kosmetice a parfémům, nošení kožené obuvi a pohlavnímu styku. Příznačné je číslo 5 (5 zákazů, 5 bohoslužeb, 5 vyznání hříchů). Podstatná je kromě svátku samotného i příprava na prostřednictvím chystání slavnostních jídel, recitace modliteb (Mincha na 9. tirši, Kol nidre, Vyznání hříchů)²²², bohoslužby (př. Arvit), žehnání dětí, zapalování svíček u jídel či za zemřelé (ner n'šama – světlo duše). Modlitební, obřadní a bohoslužební řád jomkipurského dne pak zahrnuje: Šacharít (s předčítáním z Tóry a zádušní modlitbou), Musaf (modlitba Deset mučedníků královské říše), Minchu, Ne'ilu.²²³

Na slavení svátku Jóm kipur poukázalo několik pamětníků.²²⁴ Během vyprávění nezacházeli do velkých detailů, ale omezili se na potvrzení jeho slavení, na sdělení názvu svátku a místa konání, které bylo především v Brněnci.²²⁵ Z toho důvodu není možné nabídnout komparaci tradiční a válečné praxe. Slovy Mosheho Taube se Jóm kipur odehrál v Plaszóvě v letech 1943 a 1944. Jeho ctění se opíralo o „úsvit, modlitbu, doufání a prosení Hashema“.²²⁶ Pojem Hashem je hebrejský ekvivalent pro Boha. Na stejný svátek v Plaszóvě upozornil přeživší Beno Lowi, který dodal, že aby mohli židé Jóm kipur slavit a modlit se (modlitbu Kol nidre, která otevírá Jóm kipur), někteří lidé hlídali, kdyby se blížili SS hlídači.²²⁷

Moses Goldberg se dále rozpořoval o Jóm kipuru, který zažil ještě před Plaszóvem v Rabce. „Ale vzpomínám si na Jóm kipur, první Jóm kipur, kdy jsme byli v Rabce, nechali nás udělat minjan na jomkipurskou noc. Ale ráno, když jsme se vrátili na oběd [...] a věřili jsme, že oběd dostaneme, ale nikdo jej nedostal. Nikdo si oběd nedal. Nejedli jsme. Stále jsme se postili první Jóm kipur. A pak večer jsme mohli něco sníst. Ale byl to ten první Jóm kipur, který jsme se postili. Ten druhý jsme se postili celou dobu. Ale něco sis musel dát – černou kávu nebo tak něco.“²²⁸ Část citace vyznívá sporně. Moses Goldberg vypovídá o iniciativě ke slavení dvojím způsobem co se jídla týče. V první řadě přichází po jomkipurské noci věřili, že oběd dostanou, tedy očekávali, že již budou jíst. Daná část citace působila kvůli častému Goldbergově zadržování v hovoru a velmi roztržitě podávaným informacím nesrozumitelně. Uprostřed ale vyslovil větu, která původní záměr (jíst) potvrzovala. Poté, co zjistili, že jídlo nedostanou, proměnil styl vypovídání a situaci převrátil tak, že si možnost nejíst s ostatními vybrali a z

²²² Uvedeny jsou ty nejznámější, avšak důležité jsou i všechny další.

²²³ M. STERN, *Svátky...*, s. 79–96.

²²⁴ *Svěddecká výpověď Mosheho Freie*, ID: 42203 (15. 3. 1998).

²²⁵ *Srov. Svědecká výpověď Leona Leysona*, ID: 8916 (16. 11. 1995). - *Svěddecká výpověď Anny Perl*, ID: 15610 (26. 5. 1996).

²²⁶ *Svěddecká výpověď Mosheho Tauba*, ID: 13063 (7. 3. 1996).

²²⁷ *Svěddecká výpověď Bena Lowiho*, ID: 35591 (17. 11. 1997).

²²⁸ *Svěddecká výpověď Mosese Goldberga*, ID: 10710 (3. 1. 1996).

vlastního rozhodnutí se postili. Ve stejném duchu se nesl zbytek hovoru o Jóm kipuru v Rabce. Proto je i zde třeba dbát zvýšené pozornosti.²²⁹

K výše uvedeným svátkům bylo získáno nejvíce informací. Svým způsobem by se daly označit za důležitější, což je v případě židovských svátků komplikovaná záležitost, protože jejich způsob života a dodržování tradic má obecně značnou symbolickou hodnotu. Mezi nejpoblárnější svátky pro nežidovskou veřejnost patří ty, které kopírují křesťanské svátky, které slaví i nevěřící – Vánoce a Velikonoce. Chanukou bývají často označovány židovské Vánoce, nicméně označení je nepřesné, protože v křesťanském pojetí jsou Vánoce oslavou příchodu Ježíše Krista, Mesiáše předurčeného k vykoupení lidí a jejich hříchů. Židé neuznávají Ježíše Krista za Vykupitele a Mesiáše, protože žijí v přesvědčení, že Mesiáš teprve přijde. Chanuka se připodobňuje k Vánocům, protože se slaví v druhé půli prosince stejně jako Vánoce (a kryje se s nimi), nicméně nemá stabilní počátek, ale každý rok začíná jindy.

Mieczyslaw Pemper, Göthův stenograf, se při vyprávění o židovských tradicích a zvycích pozastavil u skupiny ortodoxních židů v Plaszóvě, kteří pracovali v baráku a vyráběli kartáče, o něž byl z německé strany vysoký zájem. Barák byl od ostatních více vzdálený. Židé vzdálenosti využívali k modlitbám. Během svátku Sukkot měli být údajně natolik odvážní, že záměrně odstranili část střechy kvůli *závadě*, otvor zakryli a poté se modlili. Sám Pemper počín označil za oslavu Sukkotu.²³⁰ Jde o Svátek stánků, které symbolizují „*přenosné stánky, v nichž žili židovští [v originálním textu uvedeno zájmeno naši] předkové sedm dní.*“²³¹ Začíná pět dní po Jóm kipuru, kdy jsou v mezidobí stavěny suky (stánky) mající dle předpisů 3 až 4 stěny a na ně položená střecha by měla prosvítat. Z toho důvodu plaszóvští ortodoxní židé onu střechu na budově záměrně poškodili, aby jim dovnitř prosvítalo světlo.²³²

Vyslechnutí si příběhů, v nichž pamětníci vyprávěli o svých náboženských zážitcích z koncentračních táborů, je jedna stránka věci. Musíme si však položit důležité otázky, jejichž zodpovězení dokáže objasnit židovskou praxi. Jak je možné, že židé věděli, kdy mají co slavit, když se pohybovali v izolovaném prostředí, bez kalendářů a většiny dalších modlitebních pomůcek? Jak je možné, že věděli, co přesně se mají modlit a jak? Jak si pamatovali specifické texty modliteb k různým svátkům? Odpovědi na tyto otázky jsou prosté a souvisejí s udržováním a fungováním paměti. Součástí tradic a zvyků životního cyklu je i období edukace a vzdělávání, kdy by se měl věřící naučit odpočítávání svátků a odříkat základní texty modliteb.

²²⁹ Svědecká výpověď Mosese Goldberga, ID: 10710 (3. 1. 1996).

²³⁰ Svědecká výpověď Mieczysława Pempera, ID: 36549 (13. 8. 1997).

²³¹ Dále jsou pro tento svátek důležité modlitby v den Sukkotu, ale i před ním a po něm, bohoslužby a obřady. M. STERN, *Svátky...*, s. 105.

²³² Svědecká výpověď Mieczysława Pempera, ID: 36549 (13. 8. 1997).

Hlubšího vzdělání se nedostává všem, ale spíše osobám s predispozicemi a vůlí. Mnohdy takového vzdělání dosáhli především ortodoxní židé.²³³

Nejinak tomu bylo i u Schindlerjuden. Podle řečeného, ortodoxní židé byli ti, kdo věděli, kdy se co slaví, protože si data uměli spočítat, aniž by potřebovali kalendář. Stejná situace se pojila s potřebnými modlitbami. Texty měli naučené, protože k tomu byli během edukačního období vedeni. Občas se někomu povedlo přinést si modlitební knížku.²³⁴ Nelze s přesností říci, jestli znali všechny potřebné modlitby, nicméně základ by měli mít v paměti uchovaný díky několikaleté praxi z předválečných dob. Válečná praxe byla posléze odkázána na podmínky, prostředí, aktuální situaci a vůli. V několika případech proběhla v interview diskuse na toto téma, v níž lze vysledovat dvojí pojetí této skutečnosti. Pokud se vedoucí rozhovoru na otázky dotázal pamětníků, kteří nebyli ortodoxního vyznání, jejich odpovědi byly negativní. *Nikdo* nevěděl, co je za den a kdy se co slaví.²³⁵ Všeobecný a absolutní název *nikdo* byl použit záměrně tak, jak jej používají ve svém úzu zpovídání. Avšak absolutně se na takové výroky nahlížet nedá. V případě, že se vedoucí rozhovoru dotázal pamětníků, kteří byli ortodoxního vyznání, odpověď byla většinou pozitivní a odkazovala se na výše uvedené. Občas zde však docházelo k opačnému absolutnímu označení – *všichni*. „*Všichni znali data. Data byla dodržena. Byli zde lidé, kdo data znali a řekli je všem ostatním.*“²³⁶ Nebo: „*Bylo tu několik lidí [pozn. autorky – myšleno jako odpověď na otázku, jak znali data].*“²³⁷ Pouze první věta z uvedené citace ukazuje, že výhradně malé množství lidí bylo ortodoxního založení a své náboženství praktikovali a orientovali se v datech. Část svátků nemá pevné datum, ale musí se odpočítávat, což je v takovém prostředí takřka nemožné, pokud se nesnažili v čase orientovat ustavičně při pobytech v koncentračních táborech. Popřípadě se mohli časově zorientovat, jestliže jim bylo datum sděleno někým z „kanceláří“, kdo měl přehled a měl k těmto informacím přístup.

Posledním uvedeným symbolickým počinem, který však plně nespadá do žádné z uvedených kategorií židovských tradic a zvyků, ale svou židovskou náboženskou hodnotu má, je známý dar brněneckých vězňů Oskaru Schindlerovi před jeho odjezdem do Američany osvobozené části Československa. Vězni mu darovali zlatý prsten jako poděkování za jejich záchranu.²³⁸ S onou situací se můžeme seznámit jak v Keneallyho románu, tak i ve Spielbergově filmu. Z výpovědí, které provedl sám americký historik David Crowe, vyplynulo,

²³³ B. NOSEK – P. DAMOHORSKÁ, *Židovské tradice...*, s. 69–86.

²³⁴ *Svěddecká výpověď Celiny Biniaz*, ID: 11133 (25. 1. 1996).

²³⁵ *Svěddecká výpověď Mosheho Freie*, ID: 42203 (15. 3. 1998).

²³⁶ *Svěddecká výpověď Mosheho Tauba*, ID: 13063 (7. 3. 1996).

²³⁷ *Svěddecká výpověď Stevena Lesniaka*, ID: 13238 (14. 3. 1996).

²³⁸ D. M. CROWE., *Oskar Schindler...*, s. 454.

že kolem předání neproběhla dramatická scéna, jakou znázornil Spielberg. Na druhou stranu Moses Goldberg ve svědectví pro USC Shoah Foundation uvedl, že si pamatuje, jak při předání Schindler plakal a Rena FINDEROVÁ prohlásila, že *všichni* Schindlera i jeho ženu po předání políbili.²³⁹ První exemplář byl zhotoven ze zubního zlatého můstku židovského vězně Simona Jeretha, který mu nebyl šťastnou náhodou vyjmut v předchozích táborech. Z úst mu jej vyndal táborový zubař Hersch Licht a prsten posléze vyrobil Jozef Gross. Nakonec do něj hebrejským písmem vepsali citát: „*Ten, kdo zachrání jeden život, zachrání celý svět.*“²⁴⁰ Původní prsten se dodnes nedochoval, Schindler jej údajně vyměnil za kořalku. V roce 1962 však dostal Oskar Schindler nový exemplář od výrobce originálu jako symbolický dar.²⁴¹

Po původu uvedeného citátu pátrala již historička Jitka Gruntová, jejíž celoživotní prací jsou studie o Oskaru Schindlerovi.²⁴² Za účelem zjištění původním znění vyrytého citátu na prstenu se spojila s pražským Židovským muzeem. Ve své publikaci *Oskar Schindler: legenda a fakta* uvádí výsledky předcházejících bádání, jež jí Židovské muzeum poskytlo. Původ citátu byl dohledán v babylonském Talmudu ve dvou různých traktátech (Baba Batra 11a, Sanhedrin 37a). Doslovný překlad hebrejského citátu: „*ve-chol ha-mekjem nefeš achat mi-jisrael ke-ilu kijem olam male.*“ zní: „*a každý, kdo zachraňuje jednu duši z Izraele, jakoby zachránil /ú/plný svět.*“²⁴³

Ačkoliv není tento okamžik předání prstenu a prsten samotný přesně zařaditelný mezi tradiční židovské zvyky, svou podstatou má významnou symbolickou hodnotu, která je zprostředkována skrze uvedený citát.

²³⁹ Srov. *Svěddecká výpověď Mosese Goldberga*, ID: 10710 (3. 1. 1996). - VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Remy Finder*, ID: 21482, vedoucí interview: Paula Saltman, jazyk: anglický, místo interview: Framingham – Massachusetts, USA, datum interview: 23. 10. 1996.

²⁴⁰ Lze se setkat i s jinými formulacemi onoho citátu. D. M. CROWE., *Oskar Schindler...*, s. 454.

²⁴¹ D. M. CROWE., *Oskar Schindler...*, s. 454.

²⁴² J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler: legenda a fakta*, Praha 2014.

²⁴³ *Tamtéž*, s. 211-212.

5. Legendární příběh Oskara Schindlera

Pro pochopení podstaty tohoto výzkumu je nutné se seznámit s příběhem a legendou, která Oskara Schindlera provází. Domnívám se, že je třeba zmínit dobový kontext, prostředí, konkrétní události a osobnost Oskara Schindlera tak, aby bylo zřejmé, jaké podmínky měli židovští vězni pro praktikování svého náboženství během druhé světové války v jeho továrnách potažmo pobočných koncentračních táborech.

5.1. Schindlerovy počátky 1908–1935

Na první pohled může jméno Oskara Schindlera vzbudit dojem, že tento muž pocházel z Německa. Skutečnost je ale jiná. Oskar Schindler se narodil 28. dubna 1908 ve Svitavách Johannovi a Francisce Schindlerovým. Německé jméno není v této oblasti nic neobvyklého, neboť od 13. století je město osídleno německými kolonisty a v průběhu následujících staletí zde měli němečtí obyvatelé poměrně silné zastoupení.²⁴⁴

Již v útlém věku byl ve spojení s židovským světem. Mezi jeho blízké přátele z dětství patřili dva synové místního liberálního rabína dr. Felixe Kantera, kteří měli navštěvovat stejnou školu a Oskar měl být u Kanterových častým hostem a těšit se z příjemného prostředí.²⁴⁵

Ve Svitavách navštěvoval německou obecnou školu a od roku 1919 studoval na Státní reálné škole, kde ve svých šestnácti letech roku 1924 studium ukončil.²⁴⁶ O jeho studiu tradují různé zajímavosti. Historička Jitka Gruntová přichází s tím, že Schindler podle školních výročních zpráv navštěvoval čtvrtý ročník hned dvakrát, a to v letech 1922/1923 a 1923/1924.²⁴⁷ Naopak svitavská kronika píše o ukončení jeho studia, když byl ze školy vyloučen proto, že padělal školní dokumenty.²⁴⁸

Od téhož roku (1924) začal Oskar pracovat pro otcovu firmu, kde prodával zemědělské stroje a navštěvoval spolu s otcem zákazníky po okolí. U tohoto zaměstnání nezůstal a vyzkoušel si ku příkladu i pozici obchodního zástupce v Moravské elektrotechnické akciové

²⁴⁴ České obyvatelstvo se sem dostává až v 19. století. J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler ...*, s. 10.

²⁴⁵ Přeživší Helen Becková (Helena Brzeska) tuto skutečnost ve svém svědectví podporuje. Její sestra žila v Izraeli a v jejím sousedství muž, který vyrůstal s Oskarem Schindlerem. Údajně si i s Oskarovou sestrou Adeleine hráli, chodili do školy ještě s dalšími dvěma chlapci v jejich věku. Oskar měl být velmi neklidné dítě a kdykoliv měl potíže, jeho otec běžel za rabínem Kanterem. Vyrostl vědouc, že Židé nemají žádné rohy a jsou normální lidé. Tezi Ruth Beckové však není možné blíže ověřit. Text byl přeložen z angličtiny a parafrázován. Srov. *Svědectvá výpověď Helen Beckové*, ID: 1479 (16. 3. 1995). - J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 15–16.

²⁴⁶ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 15.

²⁴⁷ *Tamtéž*, s. 14.

²⁴⁸ Radoslav FIKEJZ – Vladimír VELEŠÍK, *Kronika města Svitavy*, Svitavy 2006, s.162.

společnosti a u firmy Jaroslav Šimek – bankovní dům Praha Vinohrady, dále vedl autoškolu, pracoval na drůbeží farmě a byl i dobu nezaměstnaný.²⁴⁹

Během pochůzek, které s otcem v rámci rodinného podnikání absolvoval, poznal svou budoucí ženu Emílii Schindlerovou, s níž se na podzim roku 1928 oženil. Bezprostředně po svatbě odešel na vojnu, na které pobýval do roku 1930. Manželství nezůstalo bezproblémové, Oskar Emílii často podváděl, a dokonce měl se svou svitavskou milenkou Aurelií Schleglovou dvě nemanželské děti. Schleglová ovšem nebyla jeho jediná milenka. V průběhu třicátých let, válečného i poválečného období vystřídal několik dalších žen, které byly zároveň jeho prospěšnými kontakty v rámci budování jeho nacistické kariéry.²⁵⁰ A i přes to, že se s Emílií nikdy nerozvedli, nejvíce času žili odděleně. Oba později sehráli významnou roli za druhé světové války při záchraně židovských vězňů.²⁵¹

Třicátá léta prožil Oskar Schindler velmi bouřlivě. Nehledě na to, že zplodil dvě nemanželské děti, ztratil zaměstnání, byl během těchto let několikrát trestně stíhán a dokonce uvězněn. Tresty spočívaly ve valné většině v zaplacení pokuty a odnětí svobody v řádu dnů (24–48). Jitka Gruntová uvádí, že byl mezi lety 1931–1938 alespoň šestkrát soudně potrestán.²⁵² Mezi jeho provinění patřily krádeže, podvody, vyhrožování na počátku třicátých let, ale i vlastizrada a špionáž.²⁵³ V těchto letech, v nichž měl problémy se zákonem, se mu dostávalo různých přezdívek (výtržník, špion, nacist, gauner, záletník). Používána byla zdobnělina jeho křestního jména Osi, nebo nelichotivé varianty Gauner-agent, Schindler-schwindler, Schindler-gauner. Dalším zdůvodněním používání takových přízvisek byla Oskarova politická činnost.²⁵⁴

Vztah mezi Čechy a českými Němci v poválečném Československu, konkrétně ve třicátých letech 20. století, představoval stupňující se napětí. Poválečné uspořádání československé společnosti bylo založené na spojení dvou národů, Čechů a Slováků tak, aby byli alespoň v početní převaze nad Němci, kterých zde žilo především v pohraničních oblastech na tři miliony. Tak vysoký počet neodpovídal označení termínu národnostní menšina. Eskalující krize mezi oběma skupinami a posléze i státy vedla ke snaze Němců rozbít ČSR.²⁵⁵ O to se v rámci československého státu snažila především DNSAP a Sudetoněmecká strana (německy

²⁴⁹ Srov. J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 17. - R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 20.

²⁵⁰ E. SCHINDLER – E. ROSENBERG (ed.), *Já, Emilie...*, s. 52–54.

²⁵¹ R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 21.

²⁵² J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 19.

²⁵³ *Tamtéž*, s. 19.

²⁵⁴ Srov. D. M. CROWE., *Oskar Schindler...*, s. 61. - Přezdívky Osi, Schäffer a ing. Zeiler se staly během působení v abwehru jeho krycími jmény. - J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 19.

²⁵⁵ Eva BROKLOVÁ, *Československá demokracie: politický systém 1918–1945*, Praha 1992, s. 128–129.

Sudetendeutsche Partei, zkratkou SdP), založená a vedená Konrádem Henleinem.²⁵⁶ SdP byla 5. 11. 1938 začleněna na příkaz Rudolfa Hesse do nově vzniklé NSDAP v Sudetské župě, jejímž velitelem byl opět Konrád Henlein.²⁵⁷ Politicky pasivní nezůstal ve třicátých letech 20. století ani Oskar Schindler. Krátce se během pobytu v Berlíně (v průběhu roku 1931) klonil ke komunismu.²⁵⁸ Poté se stal sympatizantem programu Sudetoněmecké strany, do které vstoupil v roce 1935.²⁵⁹

Během následujících let začal pracovat i pro německou zpravodajskou službu (abwehr). Přesný počátek spolupráce není jasný. Podle jeho tvrzení to bylo od 1. 7. 1938, avšak existuje vysoká pravděpodobnost, že k zahájení spolupráce došlo mnohem dříve, a to v průběhu roku 1936, když poznal Gritt Schwarzerovou, která pro abwehr v té době již pracovala.²⁶⁰ Oskar Schindler s ní mimo jiné udržoval milostný poměr, což u něj nebylo nic neobvyklého. Jeho manželka Emilie se ale ve svých pamětech zmiňuje o jiné ženě, jménem Hilde, která se o Schindlerovi zmínila před svými nadřízenými a díky níž dostal nabídku ke spolupráci.²⁶¹ Na základě Schindlerovy výpovědi byly jeho motivy ke vstupu čistě materiální – vydělat peníze. Vzhledem k tomu, že byl v tu dobu nezaměstnaný a zároveň miloval luxus, neváhal nabídku přijmout. Je to však pouze jedna z možných interpretací.²⁶² Jako další vysvětlení se nabízí jeho proněmecké smýšlení, díky němuž zastával názor, že by mělo být Československo rozbito a německé pohraničí, v němž žila převážně německá populace, by mělo být připojeno k Říši.²⁶³

²⁵⁶ SdP přerodila z politického hnutí Sudetendeutsche Heimatfront (SHF) založeného roku 1933 Konradem Henleinem. K přerodu došlo roku 1935 těsně před začátkem parlamentních voleb. Eva BROKLOVÁ, *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1938*, Praha 1999, s. 78, 111. - K cílenému rozbíjení Československa docházelo postupně v souvislosti s politickým vývojem v Německu, a to především až po roce 1935 a hlavně v kritickém roce 1938. Detlef BRANDES, *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*, Praha 2012, s. 137–282.

²⁵⁷ Ralf GEBEL, „Domů do říše“: *Konrád Henlein a Říšská župa Sudety (1938–1945)*, Praha 2018, s. 105–106.

²⁵⁸ Národní archiv, fond Československá vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinců, spis Oskara Schindlera – Kreisgericht der NSDAP Zwittau, 26 Juni 39, Reg. 4746/39.

²⁵⁹ Srov. NA, f. Československá vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinců, spis Oskara Schindlera – Kreisgericht der NSDAP Zwittau, 26 Juni 39, Reg. 4746/39. – Nicméně při výslechu na brněnském Policejním ředitelství uvedl, že do strany vstoupil až v květnu 1938. Archiv bezpečnostních složek, fond Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem Ministerstva vnitra (Z), sign. Z-705, Protokol z výslechu Oskara Schindlera z 22. 7. 1938, s. 1.

²⁶⁰ Srov. Radoslav Fikejz datuje pravděpodobný počátek spolupráce do roku 1935. R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 25. - Janusz Roszko naopak uvádí jinou domněnku/ nepravděpodobnou hypotézu, že první kontakt proběhl v roce 1928 v Šumperku, a to právě v době, kdy zde Schindler pracoval pro autoškolu. Poblíž Šumperka v obci Rajhratice žila Ilse Pelikanová, jedna z mnoha Oskarových milenek, o níž sám Schindler prohlásil, že byla jeho prvním kontaktem s německou rozvědkou. Avšak údajně se o tyto věci v tomto období ještě nezajímal. Janusz ROSZKO, *Tropem hochsztaplera Oskara Schindlera (2)*, Gazeta Krakowska, 25. 11. 1995.

²⁶¹ *Tamtéž*, s. 53.

²⁶² Srov. ABS, f. Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV (Z), sign. Z-705, Zpráva z 22. 7. 1938. - Mečislav BORÁK, *Oskar Schindler ve službách abwehru na Ostravsku*, in: *Ostrava, Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a ostravska*, sv. 21, 2003, s. 246–262.

²⁶³ R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 30.

Mezi Schindlerovy úkoly patřilo získávání dalších československých občanů ke spolupráci. Naverboval ku příkladu staničního manipulanta ČSD Lea Průšu, muže německé národnosti žijícího v Brně. Pokus, získat pro svou věc strážmistra německé národnosti Rudolfa Huschku, se nepovedl, ba naopak, zapříčinil to, že se Schindler dostal do bližšího hledáčku olomouckého zpravodajského oddělení.²⁶⁴ Rudolf Huschka byl jako Schindler obyvatelem Svitav. V červenci 1938 Schindlera nahlásil zpravodajskému oddělení olomouckého armádního sboru s tím, že se jej snaží přesvědčit pro spolupráci s abwehrem a shání informace ohledně organizace policejních a četnických složek, SOS – Strážce obrany státu a československé armády.²⁶⁵ Olomouckému zpravodajskému oddělení chyběly důkazy. Jediné, co věděli, že se stýká s lidmi pracující pro abwehr.²⁶⁶

Na základě Huschkova udání byl Schindler dne 18. 7. 1938 zatčen pro *vojenskou zradu*²⁶⁷ a *podezření ze špionáže ve prospěch cizí moci*²⁶⁸. Při výslechu den poté učinil doznání, načež byl převezen nejprve do Šumperku posléze do Brna, kde byl podroben dalšímu výslechu.²⁶⁹ Vyšetřování, na jehož základně vznikl jedenáctistránkový protokol, probíhalo ve dnech 22. 7. a 25. 7. 1938. Schindler doznal přímý styk s abwehrem, dodávání tajných informací o opatřeních obrany československého státu a verbování. Jitka Gruntová představuje v tomto výslechu Schindlera jako pragmatického člověka a zároveň lháře. V jeho výpovědi několikrát dokázala, že Schindler uváděl nepravdivé informace a doznával se pouze k věcem, u nichž věděl, že mohou být bezvýhradně prokázány.²⁷⁰

Vyšetřování skončilo Schindlerovým obviněním, odsouzením a uvězněním. Zajímavé je, že nebyl odsouzen za to, za co byl původně zatčen, a i jeho trest se doposud nepovedlo přesně zjistit. Zde se historici nemohou shodnout, jaký trest dostal – amatérský historik Robin O'Neil tvrdí, že byl odsouzen na dvacet let, jiní se přiklánějí ke čtrnácti letům odnětí svobody, Radoslav Fikejz na druhou stranu hovoří o trestu nejvyšším.²⁷¹ Historička Gruntová došla k úplně jinému závěru, a to že Schindler nebyl odsouzen za protistátní činnost a vojenskou zradu. Toto se snaží dokázat výpisem z trestního rejstříku, který k datu 4. 5. 1966 uvádí, že byl soudně trestán jenom šestkrát a poslední datum odsouzení je 21. ledna 1938 a vztahoval se k trestnému činu

²⁶⁴ Olomoucká zpravodajská služba Schindlera déle podezírala ze špionáže, ale neměli pro to konkrétní důkazy. M. BORÁK, *Oskar Schindler...*, s. 246–262.

²⁶⁵ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 20.

²⁶⁶ *Tamtéž*, s. 20.

²⁶⁷ Jakožto československý občan a muž, který zde absolvoval vojenskou povinnost, při níž složil přísahu, ve které se zavazuje k obraně československého státu, spadal jeho zločin i pod vojenskou sféru. Srov. M. BORÁK, *Oskar Schindler...*, s. 246–262. - J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 20–22.

²⁶⁸ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 23.

²⁶⁹ ABS, f. Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV (Z), sign. Z-705, Zpráva z 19. 7. 1938.

²⁷⁰ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 23.

²⁷¹ Srov. E. SCHINDLER – E. ROSENBERG, *Já, Emilie...*, s. 55. – R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 29.

podvodu.²⁷² Dalším argumentem pro Schindlerovo neodsouzení jsou mnichovské události, které proběhly poměrně zakrátko po jeho zatčení a vyšetřování. Na základě osmého článku mnichovské dohody ze dne 29. 9. 1938 měla československá vláda během čtyř týdnů neprodleně propustit „sudetoněmecké vězně, kteří si odpykávají tresty odnětí svobody za politické činy“.²⁷³ Totéž se vztahovalo i na osoby ještě neodsouzené.²⁷⁴ Následně byl Schindler předán do Němci zabraného českého pohraničí, do oblasti budoucí Sudetské župy.²⁷⁵

Po propuštění přesídlil Schindler do Moravské Ostravy, kde nadále působil ve službách nacistické rozvědky. Po vystřídání několika pozic se údajně stal i vedoucím místní pobočky.²⁷⁶ Pokračoval ve špionážních aktivitách proti Československé republice (v tomto období již proti druhé republice), avšak existují i spekulace, že byl zapojen do špionážních činností vůči Polsku ještě předtím, než mezi Polskem a nacistickým Německem vypukla válka.²⁷⁷

Schindlerovým nacistickým životem se dlouhodobě zabýval historik Mečislav Borák, který je mimo jiné autorem scénáře k dokumentárnímu snímku *Zatykač na Oskara Schindlera*.²⁷⁸ Profesor Borák zmapoval Schindlerovu aktivitu mezi lety 1938–1939 a podle jeho výzkumu se Schindler provinil a měl se zapojit do: aktivní pomoci při rozbíjení Československé republiky, aktivního podílu na přípravě záboru zbytku ČSR (zajištění zbraní a výstroje pro diverzanty, obstarání československých uniforem pro hlídku na významných ostravských bodech v den nacistické invaze 14. 3. 1939), měl se podílet na válečné přípravě vpádu do Polska, a to pašování zbraní polským diverzantům a získem významných vojenských informací.²⁷⁹

Schindlerova politická kariéra s členstvím v SdP a špionáží pro nacistický abwehr neskončila. Dne 10. února 1939 byl oficiálně přijat do NSDAP v Sudetské župě.²⁸⁰ I přesto, že byl pro abwehr důležitým článkem, členství v NSDAP neměl samozřejmě. Ačkoliv byl přijat

²⁷² Poslední spis označený Tk 183/38 není dohledatelný, protože *nebyl předán do spisovny soudu* (Krajský trestní soud v Brně, rejstříky uloženy v Moravském zemském archivu v Brně). J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 23.

²⁷³ Bořivoj ČELOVSKÝ, *Mnichovská dohoda 1938*, Šenov u Ostravy 1999, s. 387.

²⁷⁴ *Dokumenty k historii mnichovského diktátu 1937–1939*, Praha 1979, s. 320.

²⁷⁵ České pohraničí připadlo německé Říši na základě zákona z 21. 11. 1938. J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 25.

²⁷⁶ Podle J. Gruntové se opět jedná o nepravdu, protože velitelem ostravské odbočky mohl v tomto přechodném období, než se dotvořila síť abwehru po protektorátu, pouze voják, nikoliv civil. Jediné, co lze říci, že Schindler byl součástí místní skupiny špiónů. J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 32.

²⁷⁷ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 36.

²⁷⁸ Srov. Mečislav BORÁK, *Scénář k dokumentárnímu filmu „Zatykač na Oskara Schindlera“*, Česká televize Ostrava 1999. (nevydaný rukopis) – M. BORÁK, *Oskar Schindler...*, s. 246–262.

²⁷⁹ Jitka Gruntová tuto domněnku posuzuje jako nedůvěryhodnou, poněvadž „*přepadení rozhlasové stanice v polských Gliwicích bylo už dokonale prozkoumáno a nikde se tam Schindlerovo jméno nevyskytuje*“. J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 36.

²⁸⁰ Jitka GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 21.

v únoru, žádost si podal hned 1. listopadu 1938, bezprostředně den poté, co byla 30. října téhož roku zřízena NSDAP pro župu Sudety. Nesamozřejmé přijetí dokazují i politické praktiky, jež ve své publikaci vysvětluje Gruntová: „*V době od 5. listopadu do 11. prosince 1938 sice došlo k převodu některých členů do NSDAP, ale byl to přísně regulovaný převod jenom vybraných funkcionářů SdP, zasloužilých členů a členů před březnem 1938 (tj. před sloučením SdP s německými agrárníky a křesťanskými sociály. Každý člen SdP se musel přihlásit, ale ne všichni byli automaticky přijati – to si prosadila skupina tzv. Aufbruch kolem K. H. Franka, aby si zajistila, aby se do NSDAP nedostali stoupci tzv. Kameradschafts bundu, kteří měli v SdP silné pozice).*”²⁸¹

5.2. Schindler – krakowský podnikatel

Dne 1. září 1939 byla zahájena okupace Polska a 6. září obsadili Němci Krakow.²⁸² Již 12. října 1939 vznikl tzv. generální gouvernement na části Německem okupovaném polském území v čele s Hansem Frankem a hlavním městem Krakowem.²⁸³ Během prvních dnů okupace dorazil do Polska, konkrétně do Krakova, i Oskar Schindler, a to stále jako člen abwehru a NSDAP. Zde se kromě oficiálně neoficiálních činností začal věnovat vlastnímu podnikání.²⁸⁴ Jeho velkou výhodou byl rovněž fakt, že byl uvolněn z armády. Michael Garde, jeden z přeživších Schindlerových Židů konstatoval, že jeho příchod nebyl motivován záchranou židů, ale byly to peníze a vidina velkého výtěžku.²⁸⁵

Pro Schindlera nebyl Krakow žádným novým a neznámým místem, protože sem jezdil i před válkou. Dokázal si zde vytvořit síť užitečných kontaktů, které využíval k vlastním nebo zpravodajským účelům. Mezi tyto kontakty patřili mimo jiné i lidé židovské národnosti, kteří se později stali součástí zachráněné skupiny. S rozšiřováním kontaktů v židovských kruzích pokračoval i po anexi Polska. Jmenovitě se jednalo o Abrahama Bankiera a Itzaka Sterna (a další). Za jeho následným úspěchem v podnikatelské oblasti stojí množství vlivných a zkušených lidí, bez nichž by své podnikání neudržel v chodu.²⁸⁶

Nejen kontakty, ale i vývoj politické situace Schindlerovi pomohly na cestě k vlastnímu podnikání. Jedním z prvních opatření, které Němci na okupovaném území zavedli, byla arizace

²⁸¹ *Tamtéž*, s. 26.

²⁸² Vladimír NÁLEVKA, *Druhá světová válka*, Praha 2003, s. 14.

²⁸³ Srov. V. NÁLEVKA, *Druhá světová válka...*, s. 32. - R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 35.

²⁸⁴ Za základě výpovědí zadržovaných nacistů, které byly uskutečněny po druhé světové válce, bylo Schindlerovo podnikání účelnou zástěrkou, která zakrývala jeho zpravodajskou aktivitu, poskytla mu možnost velkého výtěžku, které potřeboval pro svůj nákladný životní styl. J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 41.

²⁸⁵ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 40.

²⁸⁶ R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 37–40.

veškerého židovského majetku. „*Jednotlivé podniky mohli přijímat jedině ti pověřenci (vnucení správci), jejichž kandidaturu předem schválila nacistická bezpečnostní služba.*“²⁸⁷ Schindler se stal právě jedním takovým vnuceným správcem firmy, a to opět díky svým kontaktům – tentokrát z nacistického prostředí.²⁸⁸ Nejprve se jím stal ve velkoobchodu s kuchyňským náčiním na Lipové ulici.²⁸⁹ Krátce na to (dva měsíce po zabydlení se v Krakově) se stal správcem továrny²⁹⁰ *Rekord*, která se věnovala výrobě smaltovaného nádobí. Schindler o smaltovaném nádobí příliš nevěděl a s vedením továrny neměl žádné zkušenosti, a proto se obrátil na Abrahama Bankiera, díky němuž firmu získal.²⁹¹ Ten pomohl Schindlerovi sehnat potřebný kapitál pro koupi, vedl fingovanou agendu, evidenci a továrnu, poskytoval mu kontakty na černém trhu a sháněl odborníky.²⁹²

Tato továrna je však známá především pro svůj pozdější název D. E. F., tj. *Deutsche Emailenwaren Fabrik (zkráceně Emailie)* a nacházela se v krakowské čtvrti Zablocie v Lipové ulici č. 4.²⁹³ Původně zde byli zaměstnáváni polští dělníci, jejichž služby však nebyly levné, proto Schindler začal zaměstnávat levnější pracovní sílu, kterou představovali židovští dělníci z krakowského ghetta.²⁹⁴ Podle Herberta Steinhouse pracovalo v továrně v zimě 1940 přibližně 100 lidí, přičemž 7 z nich bylo židovské národnosti. Počty židovských zaměstnanců se postupně měnily, navyšovaly se, a to především zásluhou Itzaka Sterna.²⁹⁵

Schindlerovo podnikání bylo založeno na principu korupce. Uměl využívat svých mnohých kontaktů, díky nimž získal armádní zakázky, které mu zajistily vysoké zisky a ty udržely jeho životní styl a úroveň. Stal se v Krakově vlastníkem tří luxusních bytů a dalšího židovského majetku. Ke třetímu bytu se dostal díky říšskému ubytovacímu úřadu, který mu poskytl nabídku vybrat si odpovídající ubytování. Schindler se rozhodl pro byt, jehož původními majiteli byla rodina Nussbaumových. *Zabavování židovského majetku a zabírání židovských obydlí Němci, bylo běžnou praxí. Keneally ve svém románu naznačuje, že se*

²⁸⁷ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 47.

²⁸⁸ *Tamtéž*, s. 46–47.

²⁸⁹ Za toto přidělení byl zodpovědný Schindlerův nadřízený Franz von Korab. R. FIKEJZ, *Oskar...*, s. 37.

²⁹⁰ Nejprve správcem, posléze nájemníkem a nakonec majitelem. R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 38–44.

²⁹¹ R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 37–38.

²⁹² Prodej byl možný i na černém trhu, kam směřovala velká část produkce, o čemž se zmiňuje Moshe Bejski v polském dokumentárním filmu o Oskaru Schindlerovi. J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 52 (převzato).

²⁹³ R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 38–44.

²⁹⁴ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 52–53.

²⁹⁵ Srov. Herbert STEINHOUSE, *Oskar Schindler, jak jsem ho poznal*, in: *Readers Digest*, české vydání, únor 1995, s. 19–26. - Podle Robina O'Neila roku 1942 zaměstnával Schindler na 550 osob. Robin O'NEILL, *An analysis of the action of Oskar Schindler within the context of the Holocaust in German occupied Poland and Czechoslovakia*, Londýn 1996, s. 67.

*Schindler v tomto směru od běžné praxe odchyluje. Rodině měl údajně nabídnout odškodné ve výši 50 000 zlotých, aby mohli utéct do Jugoslávie.*²⁹⁶

Součástí zesilujícího tlaku a omezování svobody židů byl i výnos z 23. 11. 1939, který zapříčinil zmrazení kont židovských podnikatelů, a plánovaná arizace židovských firem a továren.²⁹⁷ Řada židovských podnikatelů dokázala na nastalou situaci poměrně pružně reagovat, protože vlastnila poschovávanou hotovost a „účinnou korupcí“ měla i nadále na zabavený majetek stále vliv. Německým průmyslníkům poskytovali potřebné informace, díky nimž měly jejich bývalé továrny zůstat nadále v chodu. Motivující pro ně byla i vize, že se ke svým podnikům brzy vrátí. Tato situace pomohla takzvaným správcům zabraných firem, protože tak měli snadnější přístup k financím, informacím a černému trhu.²⁹⁸

Situaci v továrně Schindlerovi zkomplikoval 13. březen 1943, kdy bylo krakowské ghetto bylo násilně zlikvidováno a vybraní židé byli přesunuti do nově zřízeného pracovního tábora Krakow-Plaszów, jehož velitelem se stal Amon Göth.²⁹⁹ Schindlerovi židé, v tomto okamžiku židé pracující v jeho továrně, byli do plaszówského tábora přesunuti až po třech dnech od zrušení ghetta. Stalo se tak díky tomu, že byli ukryti v Schindlerem zřízené odpočívárně u jeho továrny, a to na jeho s jeho vědomím a z jeho vůle.³⁰⁰ Schindler měl být této likvidaci během dne svědkem a na základě toho varoval Itzaka Sterna a své další zaměstnance, aby se nevraceli do ghetta a zůstali v továrně.³⁰¹ Svědkem tohoto Schindlerova počínu se stal jeho židovský zaměstnanec Sol Urbach.³⁰²

Himmlerův rozkaz, vydaný v srpnu 1943 a nařizující bezodkladnou izolaci všech lidí židovské národnosti a vyznání v koncentračních táborech nacházejících se na okupovaném polském území, komplikoval Schindlerovi práci v továrně. Komplikacím nepomohl ani tajný oběžník, který nařizoval od 2. září 1943 neposkytovat továrnám či firmám židovskou pracovní sílu, která má být zaměstnávána pouze v obvodu pracovního tábora. Schindler tedy na čas přišel o část svých zaměstnanců. Nicméně zde existovala cesta, jak se k nim zpět dostat. Nacistická nařízení umožňovala získání vězňů jako pracovní síly pouze těm firmám a továrnám, které byly

²⁹⁶ R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 41.

²⁹⁷ *Tamtéž*, s. 38.

²⁹⁸ D. M. CROWE., *Oskar Schindler...*, s. 92–105.

²⁹⁹ Tzv. Ghetto B bylo násilně zlikvidováno. Uvádí se, že během jeho likvidace bylo zabito cca 1000 židů a 2000 odvezeno do Osvětimi. R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 68.

³⁰⁰ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 66.

³⁰¹ Podobné jednání, tedy varování zaměstnanců, bylo zaznamenáno u další krakowské německé firmy Julia Madritsche a Titsche, kteří z ghetta židy dokonce pašovali, a to za pomoci českého Němce Oswalda Bouschky. R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 71.

³⁰² VHA USC SFI, *Svědectvá výpověď' Solomona Urbacha*, ID: 8784, vedoucí interview: Dina Cohen, jazyk: anglický, místo interview: Flemington – New Jersey, USA, datum interview: 15. 11. 1995, délka: 3:10:57.

německé, zřídily u továren pobočný pracovní tábor, poskytly potřebné vybavení a jejich majitelé/ředitelé platili SS za vězně. Přesně toto Schindler udělal, aby získal zpět židovskou pracovní sílu.³⁰³

Kromě rozšíření továrny došlo i k rozšíření výroby. Původní výrobu smaltovaného nádobí doplnila zbrojní výroba, a to kvůli horšícímu se postupu Němců na východní frontě. Německá armáda potřebovala větší přísun munice. V Schindlerově továrně, jak uvádějí pamětníci, se tak rozjela výroba roznětek buď do protipancéřových cel, nebo do podmořských min.³⁰⁴ Kromě zbraní získal Schindler zakázku na výrobu polního nádobí.³⁰⁵ Fungování továrny a pobočného tábora ve své knize podrobně popsal historik Radoslav Fikejz. Pracovní doba trvala 12 hodin. V továrně mělo být bezpečněji a údajně zde nedocházelo k bití vězňů.³⁰⁶ Ještě před zřízením pobočného tábora chodili vězni každý den z KT Plaszów do továrny a po cestě byli doprovázeni a šikanováni jednotkami SS. Poté již SS strážci neměli povoleno se pohybovat v oblasti tábora a továrny, protože vstup byl umožněn pouze kontrolám ze zbrojního inspektorátu a velitelství tábora v Plaszówě.³⁰⁷ Takové kontroly však byly korupční záležitostí a projevovalo se na nich časté uplácení.³⁰⁸ Schindler měl své zaměstnance předem varovat, aby se předešlo problémům a v případě, že by k nim přece jen došlo, měl je i řešit.³⁰⁹ Takovým příkladem může být příběh bratří Danzigerových, židů ortodoxního vyznání. Během práce se jim rozbil stroj a do hlavního tábora v Plaszówě na ně přišlo udání. Göth byl rozhodnut nechat je popravit, nechal jim postavit šibenici a jejich trest měl mít exemplární charakter. Nicméně Schindler se osobně na Göthovi domohl jejich propuštění.³¹⁰

Poměry uvnitř tábora a továrny měly být mnohem snesitelnější než v Plaszówě. Uvádí se, že zde měli židé i možnost se bez postihu modlit.³¹¹ Mezi zaměstnanci existovala elitní skupina, která byla Schindlerovou šedou eminencí. Díky nim továrna velmi dobře fungovala a prosperovala. Schindler tak získal mnoho užitečných kontaktů, a v důsledku toho i peněz.³¹²

³⁰³ Platby za každého vězně odváděl Schindler již ve své krakowské továrně. J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 55. - Podle Čestmíra Fraňka Schindler odevzdával za každého židovského pracovníka 15 marek denně. Čestmír FRANĚK, *Král krysa ze Svitav (1. část)*, in: Lidová demokracie, 19. 2. 1994, s. 5.

³⁰⁴ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 69.

³⁰⁵ R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 45.

³⁰⁶ Ačkoliv autor tuto informaci zmiňuje jako fakt, tak o dvě stránky posléze již o násilí v pobočném táboře píše. R. FIKEJZ – V. VELEŠÍK, *Kronika...*, s. 80.

³⁰⁷ *Tamtéž*, s. 78.

³⁰⁸ Schindler uplácel kontroly lahví kvalitního alkoholu, nebo je přímo opil. V některých případech vyjednával o svých zaměstnancích přímo s Göthem. R. FIKEJZ – V. VELEŠÍK, *Kronika...*, s.78–79.

³⁰⁹ R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 77–79.

³¹⁰ Robin O'NEILL, *The man from Svitavy*. Londýn 1994, s. 254.

³¹¹ R. O'NEILL, *An analysis...*, s. 50.

³¹² Srov. R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 80. - J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 48.

Obecná představa Oskara Schindlera je taková, že byl oddaný pomoci židům ve své továrně. Nemálo zdrojů ale uvádí, že jeho primárním cílem bylo vydělat velké peníze. Chod továrny byl z velké části sice zajištěn díky Itzaku Sternovi a dalším zaměstnancům, avšak mnoho dalších věcí bylo zařízeno nebo povoleno jeho blízkými přáteli a okruhem vlivných lidí kolem velitele plaszówského tábora Amona Götha.³¹³ Mnohdy se konaly neformální pitky v Schindlerově nebo Göthově plaszówské vile.³¹⁴ Vztah mezi oběma muži je další skutečností, která problematizuje hodnocení charakteru Oskara Schindlera a toho, jaký byl. Oba muže pojil podobný pohled na svět a přátelský vztah, který je mnohdy Schindlerovi zazlíván, protože ničí jeho pověst „zachránce“.³¹⁵

Amon Göth, Hauptsturmführer plaszówského tábora, člen NSDAP a příslušník SS, si za své počínání vysloužil u přeživších přezdívku ďábel v lidské podobě.³¹⁶ V roce 1943 nechal zničit krakowské a tarnówské ghetto. Likvidaci se účastnil osobně, přičemž při tarnówské akci nechal vypravit transport přibližně 10 000 židů do vyhlazovacího tábora Auschwitz-Birkenau, kam jich živých dorazilo přibližně pouhých 400. Sám během akce zastřelil několik žen a dětí. Svou přezdívku si však vysloužil za aktivity, kterých se dopouštěl v KT Plaszów. Mezi jeho oblíbené činnosti patřilo střílení židů z balkónu jeho vily, která stála nad táborem, nebo na ně pouštěl své psy. Neexistovaly žádné podmínky, za jakých by se zde vězňové udrželi naživu. Göth zabíjel, kdy chtěl a koho chtěl. Jediní, kdo měli o trochu jistější pozici, byli pověřeni lidé označení písmenem „V“³¹⁷. Jednalo se o jakési táborové prominenty, kam patřili ku příkladu OD-manni (*Ordnungsdienst*), což byly zvláštní židovské policejní složky mající za úkol dodržovat pořádek. K nim patřil i Marcel Goldberg, tvůrce seznamu Schindlerova transportu. Někteří svou moc zneužívali, jiní ostatním židům pomáhali. Mezi prominenty také patřili *užiteční* vězňové. Šlo o Mieczysława Pempera, Josepha Baua a Itzaka Sterna, kteří pracovali v plaszówské kanceláři nebo hudební duo bratří Rosnerů, jež hrálo na Göthových večírcích ve vile. Tito lidé byli sice „chráněni“, ale ne stoprocentně.³¹⁸

Historik Radoslav Fikejz se ke vztahu Schindlera a Götha poznamenal: „*Nemyslím si, že Schindler pokládal Götha za zločince, se kterým by bylo hanba trávit čas na večírcích.*“³¹⁹

³¹³ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 72.

³¹⁴ R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 63.

³¹⁵ *Tamtéž*, s. 63.

³¹⁶ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 72–73.

³¹⁷ *Tamtéž*, s. 74.

³¹⁸ Dokladem je případ Chilowicze, táborového staršího, který stál v čele Ordnungsdienstu, což byla židovská policie. Pomáhal Göthovi hromadit židovský majetek před zrušením plaszówského tábora. Nakonec byl i s rodinou zlikvidován, protože byl pro Götha nepohodlným svědkem. J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 52, 74.

³¹⁹ První kapitola Keneallyho románu hovoří jinak, kde má být Schindlerovi společnost Göthových přátel z kruhů obchodních nebo SS nepřijemná, ale nutná. T. KENEALLY, *Schindlerův seznam...*, s. 15.

*Pragmatický člověk, a Schindler jím bezesporu byl, se snažil o co možná největší míru kontaktů s lidmi, kterým byla svěřena výkonná moc. Proto nelze Schindlerovo chování hodnotit jako přetvářku, ale obyčejné přátelství, jež mělo sloužit k ziskným úmyslům, a záliba obou mužů v drahém alkoholu a ženách byla pouhým prostředkem k dosažení cílů. Jeden každý přistupoval k druhému se stejnou mírou zájmu a potřeb. Majetek Schindlera zaručoval Göthovi vysoké příjmy a Göth měl ohromný vliv mezi elitou SS, který Schindler potřeboval.*³²⁰

Dalším důležitým nacistickým kontaktem Oskara Schindlera byl major Franz von Korab, Schindler, jakožto člen abwehru, byl v Krakově Korabovým oficiálním podřízeným. Díky němu se Schindler seznámil s židem Abrahamem Bankierem, který měl na jeho podnikání značné zásluhy.³²¹

Na druhé straně byli Schindlerovými spolupracovníky židé. Jedním z nich byl Itzak Stern. Vztah mezi Schindlerem a Sternem byl se dal nazvat ojedinělým a svým způsobem i přátelským. Itzak měl ještě před zlikvidováním krakowského ghetta pracovat jako účetní ve firmě J. L. Buchheister & Co. pro nového správce nacistu Josepha Aueho, Schindlerova známého, a po zničení ghetta byl umístěn v KT Krakow-Plaszów, kde pracoval v kanceláři pro Amona Götha spolu s Mieczyslawem Pemperem a Josephem Bauem. Nikdy však pro Schindlera nepracoval v jeho továrně. I tak zůstávali v kontaktu.³²² Přes počáteční nedůvěru ze strany Sterna došlo k obratu poté, co jej Schindler dne 4. 12. 1939 osobně varoval před plánovaným útokem jednotek SS na krakowskou čtvrt' Kazimierz.³²³

Stern v Emailii nepracoval, ale podílel se na zaměstnávání židů a byl to jeho nápad. Schindlerovi předával jména těch, kteří byli ve velkém nebezpečí v táboře nebo chtěli být se svojí rodinou.³²⁴ Tímto způsobem byl u Schindlera zaměstnán např. Lewartow, který se dostal do Göthova hledáčku.³²⁵

Stern dále Schindlera informoval o dění v plaszóvském táboře, o Göthově jednání, o stavu vězňů a o budoucnosti tábora. Když začal Schindler během let 1942–1943 spolupracovat s budapešťskou organizací Jewish Joint Distribution Committee, jejímž cílem bylo zjišťování reálné situace židů v Evropě a v případě potřeby jim zajistit pomoc, Stern mu pomáhal.³²⁶ Schindler nejprve kooperoval skrze distribuci dopisů z Turecka, posléze předával Sternovi,

³²⁰ R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 63.

³²¹ *Tamtéž*, s. 37.

³²² D. M. CROWE., *Oskar Schindler...*, s. 103.

³²³ R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 41. - Přišel za ním domů a měl mu říci: „Zítřka uvidíte velké věci a zjistíte, co Němci dokážou.“ D. M. CROWE., *Oskar Schindler...*, s. 101–102.

³²⁴ R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 45.

³²⁵ R. O'NEILL, *An analysis ...*, s. 23.

³²⁶ D. M. CROWE., *Oskar Schindler...*, s. 103.

Bankierovi a dalším peněžení sumy, kterými měli zajistit lepší život židovských vězňů. A dokonce zařídil návštěvu jednoho z členů Jointu v plaszóvském táboře. Díky svému počínání se tak Schindler na čas stal dvojitým agentem.³²⁷ Během likvidace KT Plaszów byl Stern jedním z prvních, kdo byli zapsáni na slavný seznam. Blízká spolupráce se Sternem pokračovala posléze v Brněnci, kde byl jeho přímým podřízeným, fungoval jako vůdce židovských dělníků a pomáhal Schindlerovi na konci války s útekem.³²⁸ Hodnocení tohoto vztahu se zhostil Radoslav Fikejz, podle kterého je jisté, že *Stern ukázal Schindlerovi správnou cestu a snad jej do jisté míry motivoval k humanitě a lidskosti, kterou podnikatel projevoval svým židovským dělníkům.*³²⁹

Takřka nepostradatelným Schindlerovým *spolupracovníkem* se stal Abraham Bankier, krakowský businessman, který měl na Schindlerově prosperujícím podnikání veliké zásluhy. S jeho pomocí Schindler získal továrnu Rekord (pozdější *Emailii*, D. E. F.), ve které byl v době Schindlerova převzetí ředitelem. Sehnal mu potřebný kapitál pro koupi továrny, vedl mu předstíranou agendu a evidenci, což mu umožnilo obchodovat na černém trhu.³³⁰ Viktor Dortheimer, jeden z přeživších, který pro Schindlera pracoval jak v Emailii, tak později v Brněnci, uvedl, že i když byl Bankier tím, kdo vedl celý podnik, nikdy ho neviděl nosit Davidovu hvězdu. Měl svou vlastní kancelář, která byla hned vedla té Schindlerovy a k tomu i speciální dokument, který mu dával možnost volně přecházet z ghetta do továrny. Dortheimer rovněž uvedl, že Bankier přivedl do továrny první židovské zaměstnance. Díky svému umění pohybovat se na černém trhu pomohl Schindlerovi získat mnoho peněz a potřeb, kterými mohli pomoci židovským vězňům a zaměstnancům.³³¹

Spielbergův *Schindlerův seznam* ukazuje jako hlavní zachránce Sterna a Schindlera, ale v Emailii byl klíčovou osobou právě Bankier a jeho role se ve filmu stala součástí Sternovy postavy, čímž byly Bankierovi odepřeny důležité zásluhy. Sám Spielberg vysvětlovat, že filmový Stern vznikl spojením tří osob do jedné, a to Iztaka Sterna, Mieczysława Pempera a Abrahama Bankiera.³³²

Poslední skupinou Schindlerových kontaktů byla obchodnická síť. Schindler nebyl v Krakově jediným podnikatelem, který ve své firmě zaměstnával židy. Dalším z nich byl jeho

³²⁷ R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 56–60.

³²⁸ D. M. CROWE., *Oskar Schindler...*, s. 466–477.

³²⁹ R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 39.

³³⁰ Robin O'NEILL, *The man...*, s. 65.

³³¹ Srov. D. M. CROWE., *Oskar Schindler...*, s.104–105. – VHA USC SFI, *Svědectvá výpověď Victora Dortheimera*, ID: 22469, vedoucí interview: Simone Tracey Redbart, jazyk: anglický, místo interview: Londýn – Velká Británie, datum interview: 3. 12. 1996.

³³² D. M. CROWE., *Oskar Schindler...*, s. 102–105.

přítel Julius Madritsch, který byl za druhé světové války rovněž proslavený svým starostlivým a ochranným přístupem k židovským zaměstnancům. Jak Schindlerovo, tak Madritschovo podnikání bylo tolerováno zbrojním inspektorátem. Madritschovy podniky se zaměřovaly na výrobu uniforem pro armádu. Oba muži spolupracovali a když došlo na stěhování Schindlerovy továrny do Brněnce, Madritschovi zaměstnanci se rovněž dostali na příslovečný seznam.³³³

5.3. Stěhování do Brněnce

V létě roku 1944 byl zrušen pobočný tábor u Schindlerovy továrny v Krakově. Většina vězňů byla transportována do koncentračního tábora v Mauthausenu a pouze část z nich byla umístěna zpět do tábora v Plaszówě, který byl rovněž předurčen k likvidaci, přičemž většina těchto zbývajících vězňů se dostala do transportu do nového tábora a posléze do továrny v Brněnci, kam se Schindler rozhodl svůj podnik přesunout.³³⁴ Pod tím si lze v případě Oskara Schindlera představit stěhování mnoha položek; bylo třeba přemístit stroje potřebné pro výrobu munice (již nikoliv smaltovaného nádobí), pracovní sílu, nahromaděný soukromý majetek atp. Samotný pobočný tábor měl být budován již od počátku roku 1944 stavebním komandem, tj. jednotkami SS a židovskými vězni přivezenými na stavbu a přípravu nového objektu.³³⁵

Oskar Schindler si k přestěhování zvolil právě Brněnec – ves v blízkosti Svitav nacházející se v pohraniční oblasti Sudetská župa. Organizačně byl zařazen pod KT Gross Rosen.³³⁶ Poloha Brněnce měla hned několik výhod. Jednou z jeho předností byla blízká železniční trat vedoucí z Brna do České Třebové přes Svitavy. Dále se zde nacházela vhodná budova pro využití. Původně byla textilní továrnou patřící židovským majitelům Löw-Beerům. Nicméně během druhé světové války se zde majitelé měnili a stejně tak i charakter podniku, kdy některé budovy objektu byly používány ke zbrojní výrobě. Dalšími výhodami pro Schindlerovu budoucí výrobu nábojů byla nedaleko fungující muniční továrna v Poličce, k níž vedla málo frekventovaná silnice, po níž se mohly celkem bezpečně pohybovat nákladní vozy, aniž by byly zpozorovány. Brněnecké obyvatelstvo bylo převážně německého původu, nebyla zde potvrzena žádná operující partyzánská skupina či nějaký odboj. Vyzrazení nebylo příliš pravděpodobné, jak soudí Jitka Gruntová. Schindler tento objekt bývalé textilní továrny

³³³ R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 50.

³³⁴ Předem byla provedena selekce, která oddělila práce schopné zaměstnance, kteří byli umístěni zpět do KT Plaszów. Pro tuto skupinu vybraných nejpřesněji sedí přízvisko Schindlerjuden. J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 96.

³³⁵ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 89.

³³⁶ G. P. MEGARGEE (ed.), *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia ...*, s. 718–720.

v Brněnci zakoupil, přičemž platil židovskými penězi a jeho továrna zde měla mít pouze charakter zbrojní výroby.³³⁷

Důležitým a klíčovým momentem, který Schindlera proslavil, byl okamžik, kdy se rozhodl nepřesunout pouze továrnu v podobě strojů, ale i její zaměstnance a další vězně z plaszówského tábora. Zde začíná tvorba slavného „Schindlerova seznamu“ a legenda s tím spojená.³³⁸ Ve Spielbergově filmu *Schindlerův seznam*, který byl natočen podle románu Thomase Keneallyho, je ukázána přímá účast Schindlera na tvorbě seznamu. Na seznam byla zařazena skupina židů, kteří pracovali v Emailii a byli po zrušení tábora a továrny přesunuti do Plaszówa. Jednalo se o 50-60 lidí, kteří si začali říkat Schindlerovi židé a které si Schindler osobně vybral. Posléze ještě nechal na seznam umístit několik dalších jmen, která přímo nesouvisela s továrnou, ale jejichž nositelé měli „prominentní postavení“, protože zastávali pro nacisty důležité pracovní pozice (ku příkladu v kanceláři). Vězně na seznamu lze rozčlenit do tří skupin. První byli osoby z továrny Julia Madritsche,³³⁹ dále to byli židovští vězni z KT Plaszów (včetně prominentů, příslušníků židovské policie – OD mannů, ostatních vězňů)³⁴⁰ a konečně sem patřili právě tzv. Schindlerjuden³⁴¹

Největší skupinou se stali vězni z KT Plaszów, označení Jitkou Gruntovou jako ostatní vězni, kteří doplňovali potřebný počet. Ve filmu je ukázáno, že na tvorbě seznamu pracuje především Oskar Schindler osobně a jeho blízký spolupracovník Itzak Stern, který měl působit jako firemní účetní, což nebyla pravda. Nicméně tvorbu seznamu měl na starost především OD-mann Marcel Goldberg. Aby však mohli být „práceschopní vězni“ zapsáni na seznam, museli mít povolání, které bylo potřebné ve zbrojním průmyslu. Běžnou praxí však bylo, že uvedená povolání v seznamu u vězňů nesouhlasila s jejich skutečnou profesí. Nejpočetnější skupinou byli obráběči kovů, kteří se dále zabývali různými obory jako bylo př. zámečnictví, soustružení, frézování, klempířství, sváření atp.³⁴² Dále bylo možné setkat se zde s profesemi jako byl např. elektrikář, stavař, obráběč dřeva, vodoinstalatér, technik, kreslíř, lékař, ale i optik, zubař, zvěrolékař, holič, čalouník, hodinář, sklář, kočí nebo švec.³⁴³

Goldberg si nechával za umístění na seznam mnohdy vysoce platit a ani poté neměli někteří místo na seznamu jisté. Pamětník Henryk Mandel ve své svědecké výpovědi uvádí, že

³³⁷ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 82–87.

³³⁸ Ani po později přijatých židovských skupinách do tábora jejich počet nedosahuje 1200, ale pohybuje se kolem čísla 1098 (počet k 18. 4. 1945). J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 92-94, 125, 170.

³³⁹ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 95.

³⁴⁰ Pojem „prominentní“ byl zavedený pojem nacistickou ideologií a terminologií. Anna HYNDRÁKOVÁ – Helena KREJČOVÁ – Jana SVOBODOVÁ, *Prominenti v ghettu Terezín (1942–1945)*, Praha 1996, s. 1.

³⁴¹ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 95–97.

³⁴² *Tamtéž*, s. 128.

³⁴³ Rovněž docházelo k machinacím s daty narození. J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 98, 128.

Goldberg netvořil seznamy pouze do Brněnce, ale tvořil i seznamy jiné. Během toho, co sestavoval seznam do Brněnce, začali na Goldberga naléhat další OD-manni z Plaszówa, aby je na seznam umístil i s rodinami. Jejich přáním bývalo vyhověno, čímž lze vysvětlit fakt, že se na seznam dostávali lidé působící na vlivnějších pozicích v táboře – bohatí a prominenti. Díky této praxi byli ze seznamu vyškrtnutí všichni zbylí zaměstnanci Schindlerovy továrny. Technicky by měl být Schindlerův seznam označován jako Goldbergův.³⁴⁴ O Goldbergově počínání byl Oskar Schindler s největší pravděpodobností obeznámen a pravděpodobně se na přijímání úplatků rovněž podílel.³⁴⁵ Během stěhování totiž Goldbergovi jeho nashromážděné úplatky v podobě briliantů převezl a poté mu je v Brněnci opět předal zpět.³⁴⁶

Přesun do Československa proběhl během září a listopadu 1944. Ženy a muži byli vypraveni zvlášť. Mužský transport odjel z Plaszówa dne 15. září v Schindlerově doprovodu a s mezistanicí ve slezském koncentračním táboře Gross Rosen, kde strávili několik dní a odkud pokračovali přímo do Brněnce.³⁴⁷ Ženský transport měl komplikovanější přesun. Ženy odjížděly z Plaszówa dne 21. 10. 1944.³⁴⁸ Jejich mezistanicí se stal vyhlazovací tábor Auschwitz-Birkenau. Vězenkyně zde prošly selekcí a byly označeny jako „náhradní skupina pracovních vězňů“. Jejich odjezd byl pozdržen o 3 týdny a teprve díky úplatkům byl s odstupem několika týdnů vypraven transport z Osvětimi do Brněnce, kam ženy dorazily v listopadu 1944. I tato událost vyžaduje upřesnění v souvislosti s filmovým zpracováním, kde je prezentováno řešení situace za osobní účasti Schindlera. Oskar Schindler sám svou účast potvrzuje v polském dokumentárním filmu a poznamenává k tomu, že „u žen to bylo trochu těžší, o ty jsem bojoval čtyři týdny. A byl to zázrak, že se mi je podle jmenného seznamu podařilo odtud dostat. Pochopitelně to bylo možné jenom díky opakovaným intervencím, cestám do Berlína a Osvětimi.“³⁴⁹ Ve filmovém i literárním ztvárnění měl Schindler komunikovat v továrně právě s velitelem koncentračního tábora Osvětim Rudolfem Hössem, kterému měl zaplatit za vypravení transportu z Osvětimi veliké úplatky.³⁵⁰

K demytizaci takového vyobrazení přispěla svým výzkumem Jitka Gruntová, která objasňuje mj. i okolnosti záchrany žen z Osvětimi.³⁵¹ Dospěla k závěru, že Schindler neměl

³⁴⁴ Během hledání Schindlerova seznamu se zjistilo, že existuje několik jmenných seznamů, jejichž vznik byl datován až do doby, kdy již byla továrna přestěhována. J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 98.

³⁴⁵ Aleksander BIEBERSTEIN, *Zagłada Żydów w Krakowie*, Kraków 1985, s. 143.

³⁴⁶ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 98.

³⁴⁷ G. P. MEGARGEE (ed.), *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia...*, s. 718–720.

³⁴⁸ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 121.

³⁴⁹ *Oskar Schindler, zachránce a světák*, polský dokumentární film z roku 1994, české znění skupina Petra Zvonička 1994.

³⁵⁰ T. KENEALLY, *Schindlerův seznam...*, s. 462.

³⁵¹ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 143.

dostatek času na opakované intervence směřované do Berlína a do Osvětimi, protože byl po nastěhování mužské části tábora zatčen gestapem a převezen do Krakova. Během jednoho maximálně dvou dnů, které jsou mezi jeho propuštěním a vypravením transportu z Osvětimi, nebyly zmíněné opakované intervence časově možné a ani potřebné. Schindler nemohl v Osvětimi osobně mluvit s Rudolfem Hössem v pozici velitele koncentračního tábora Auschwitz–Birkenau, protože Höss byl v této funkci „pouze“ do 1. 12. 1943.³⁵² Schindlerovo vyjednávání o vyslání transportu žen proběhlo především formou telefonátů, resp. jednoho telefonátu. Na vykoupení žen má mít zásluhu Schindlerem vyslaná žena, jejíž identita není známá. Odjela do Osvětimi s úplatky, aby transport žen zajistila. Cíl byl splněn, avšak tato žena zmizela.³⁵³ Nicméně o této události se hovoří jako „*jediném případě v historii vyhlazovacího tábora, kdy tak velká skupina lidí živá opustila tábor, zatímco plynové komory byly v činnosti.*“³⁵⁴

Zmíněné Schindlerovo zatčení gestapem proběhlo kvůli tomu, že mezi přestěhovanými věcmi byl i nahromaděný židovský majetek Amona Götha a další věci (př. cigarety), které mu Schindler slíbil přesunout a uschovat. Mezi Göthovými věcmi – plnými krabicemi a kufry – byl i Schindlerův majetek. Při razii gestapa byly Göthovy věci vyčleněny, rozpoznány díky uvedeným iniciálám AG a zinventarizovány. Krádež nebo přivlastnění židovského majetku byla považována za zločin proti Říši, protože té patřil zabavený majetek.³⁵⁵

Celkem bylo přesunuto 687 mužů a 297 žen několika národností.³⁵⁶ Tento počet zahrnuje i několik dětí. V průběhu následujícího roku do brněneckého tábora přibylo ještě 114 vězňů.³⁵⁷ Důvodem uvádění těchto počtů je samotná existence legendárního Schindlerova seznamu. Koluje několik jeho verzí, které jsou pokládány za pravý. Jedním z nich je i ten, který byl spolu s dalšími písemnostmi v kufru nalezen v dolnosaském městě Hildesheim roku 1999. Podle závěru Jitky Gruntové a dalších badatelů se jedná seznam vytvořený později až v Brněnci, který byl „stravovacím seznamem“ a na jehož tvorbě nemá Schindler podíl.³⁵⁸ Jeden ze soupisů vězňů je uložen např. ve Státním okresním archivu v Litomyšli.³⁵⁹

Koncentrační tábor v Brněnci byl objektem ohrazeným ostnatým drátem, při jeho krajích bylo postaveno několik strážných věží, na kterých hlídali SS-manni. Uvnitř se nacházelo

³⁵² Jan HAVELKA (ed.), *Norimberský proces 2. díl*, Praha 1953, s. 77.

³⁵³ M. BEJSKI, *Oskar Schindler...*, s. 317–348.

³⁵⁴ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 143.

³⁵⁵ *Tamtéž*, s. 137–140.

³⁵⁶ *Tamtéž*, s. 150.

³⁵⁷ Srov. J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 170. - R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 124.

³⁵⁸ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 101.

³⁵⁹ Státní okresní archiv Litomyšl, fond Místní národní výbor Brněnec, kart. 5/1 – Seznam bývalých vězňů KT Brněnec, pořadové číslo 161.

několik továrních hal. V hlavní výrobní hale byly umístěny těžké stroje a ve vyšších patrech měli muži ubytovací zařízení. Ženské ubytování se nacházelo v nově vystavěné budově, která byla připojena k jiné výrobní hale, před níž měl Schindler kancelář. Dále zde byly administrativní budovy, ubytovací zařízení pro příslušníky SS a civilní dělníky, sklad pro materiál a potraviny. Nechyběly latríny, ošetrovny, umývárny a kuchyně. Specifickým prvkem celého areálu byla prostředkem protékající řeka Svitava, přes kterou byla postavena lávka, aby se Schindler lépe dostal do tábora, potažmo do své kanceláře.³⁶⁰

Mimo celý areál měl Schindler své ubytování v Daubkově vile vzdálené přibližně 100 metrů za ostatním drátem. Běžně byla během druhé světové války osidlována nacistickými veliteli. Sám Schindler ve své zprávě z roku 1956 uvádí, že se ve svém luxusním sídle ležicím mimo tábor nezdržoval, a i se svou manželkou přespával v táboře ve své kanceláři. Zdůvodněním tohoto počínání měl být strach o vězně, aby jim dohlížející příslušníci SS neublížili.³⁶¹

Zbrojní továrny, které využívaly otrockou práci vězňů, musely mít přidružený koncentrační tábor (jeho pobočku) a nevyhnutelně i jednotku SS, která jej i vězně měla střežit. V Schindlerově továrně působilo 39 dozorců a 4 dozorkyně. Velitelem KT Brněnec byl SS-obersturmführer Leipold, další muž, jehož předcházela brutální pověst. Mezi jeho předchozí působišťe patřily tábory Mauthausen, Lublin, Budzyn, Wieliczka a Plaszów.³⁶² Schindler se ho manipulativním způsobem zbavil ke konci války, když se na počátku března 1945 Sternovi a Pemperovi podařilo zjistit, že měl být jejich tábor zlikvidován a věžňové zabiti. Aby k tomu nedošlo, potřebovali se Leipolda zbavit. Schindler pověřil táborového hlavního skladníka Leiba Salpetera, jehož původní civilní zaměstnání bylo v oboru chemie, aby připravil několik lahví s kvalitním alkoholem. Schindler měl poté Leipolda opít tak, že ho přesvědčil ke vstupu na frontu. Leipold byl navíc agresivní vůči obyvatelstvu Brněnce a údajně se měl nechat Schindlerem vyprovokovat k házení ručních granátů poblíž továrny. Posléze přijela do tábora inspekce s povolávacím rozkazem pro Leipolda. Celá záležitost byla ukončena v momentě, kdy jej Schindler na frontu osobně dovezl.³⁶³

V Brněnci byly pořádány apely, které však měly poměrně odlišnou formu než v jiných táborech. V tomto případě měly funkci kontroly stavu vězňů – tedy nešlo o několika hodinovým nástupům, které by byly doprovázeny násilím ze strany strážců. Represe ze strany SS a dalších

³⁶⁰ G. P. MEGARGEE (ed.), *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia...*, s. 718–720.

³⁶¹ R. O'NEILL, *An analysis...*, s. 163.

³⁶² J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 186.

³⁶³ R. O'NEILL, *An analysis...*, s. 412–415.

strážných bylo podle přeživších omezeno na úplné minimum. Schindler si zde měl hned zpočátku prosadit hlavní slovo a násilí na vězňích netoleroval. Své jednání odůvodňoval tím, že potřebuje „efektivní a zdravé“ pracovníky, nikoliv mrzáky. Aby tento řád mohl fungovat, musel Schindler strážným dávat úplatky, mnohdy v podobě alkoholu a cigaret, které sehnal na černém trhu.³⁶⁴

Hlavní náplní práce v továrně měla být zbrojní výroba, o jejíž podobě se informace opět rozcházejí. Schindler ve svém dopise pro Joint uvedl, že během devíti měsíců z Brněnce vyvezl pouze jeden vagon polotovarů, které vznikly ještě v Krakově.³⁶⁵ Nízké dodávky omlouval „rozběhovými potížemi“. Nulový obrat zastávají i Milan Štrycha nebo Robin O'Neill a doplňují, že Schindler nakupoval hotové výrobky u jiných firem, nechával na ně dát akorát své značky a v továrně tak byla nulová zbrojní výroba.³⁶⁶ Jitka Gruntová naopak uvádí, že se tu muselo pracovat a vyrábět, ale vězeňská práce nebyla odborná, a tak Schindler musel kvalitní výrobky nakupovat jako náhradu. Nepracovat zde bylo nemožné, přičemž sám uvedl v polském dokumentárním filmu *Schindlerova volba*³⁶⁷, že tak dával „SS statisíce marek za nesmyslnou práci“.³⁶⁸

Pro zbrojní výrobu jako takovou se předpokládala jistá míra profesionality, která byla i jednou z podmínek pro převoz vězňů, navzdory tomu však povolání připisované mnohdy nesouhlasilo s jejich reálnou odborností.³⁶⁹ Na jedné straně nelze zpochybnit aktuální potřebu efektivních pracovníků, ani Schindlerovo prospěchářství, na druhé straně však nemůžeme opomíjet ani Schindlerovu snahu poskytnout židům ve svém závodě/táboře jistou ochranu.

Fungování brněneckého koncentračního tábora nemělo dlouhého trvání. Vězni zde nuceně pobývali od října/listopadu 1944 do konce druhé světové války, tedy 8. května 1945. K původnímu počtu 687 mužů a 297 žen přibýlo postupně několik náhodných skupin.³⁷⁰ Známým okamžikem takového přijetí se stala událost z 29.–30. ledna 1945, kdy do Brněnce přijel transport z osvětimského pobočného tábora Gollerschau (Golešov), jenž byl evakuován v důsledku přibližující se fronty. Před Brněncem se zastavoval i u jiných pobočných koncentračních táborů, ale nikdo nechtěl 81 totálně zubožených vězňů přijmout.³⁷¹ Transport

³⁶⁴ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 184.

³⁶⁵ *Tamtéž*, s. 177.

³⁶⁶ Srov. Štěpánka KRÁLOVÁ, *Jeden ze šestatřiceti spravedlivých*, in: *Mladá fronta Dnes*, 12. 3. 1994, s. 7. - J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 135.

³⁶⁷ *Schindlerova volba*, dokumentární film studentů II. ročníku FAMU Praha 1994.

³⁶⁸ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 135–136.

³⁶⁹ *Tamtéž*, s. 128.

³⁷⁰ Aleksandra KOBIELEC, *Filia Obozu Koncentracynego Gross-Rosen Arbeitslager Brünnlitz*, Walbrzych 1991, s. 8.

³⁷¹ Srov. M. BEJSKI, *Oskar Schindler...*, s. 336. - A. KOBIELEC, *Filia ...*, s. 8.

dorazil do Brněnce v nočních hodinách, přičemž z něj udělal svou poslední stanici s tím, že buď budou vězni přijati, nebo zastřeleni. V tomto čase se Oskar Schindler nacházel mimo tábor a řešení situace se zhostila jeho manželka Emilie, jež po telefonátech s manželem skupinu promrzlých vězňů přijala.³⁷²

Několikadenní cestování v zavřených vagónech bez jídla, pití, teplého oblečení a v zimním období si vyžádalo do dvou desítek obětí již během cesty.³⁷³ Ti, kteří byli u této události přítomni, vypovídali o golešovských vězních jako o někom, kdo víc připomínal kostlivce než živé lidi. Přeživší byli za pomoci brněneckých vězňů dopraveni na ošetřovnu, kde dostali teplé deky, horkou polévku, potřebnou péči a po několik dní měli čas pro uzdravení se (alespoň v rámci možností). Až poté byli zapojeni do pracovního procesu. Na jejich zotavení měli veliký podíl Emilie Schindlerová, která se o vězně osobně starala, Oskar Schindler, jenž pro ně na černém trhu sháněl potřebné léky, a v neposlední řadě ošetřovatelský personál, který byl složen především ze zdejších vězňů.³⁷⁴

Otázkou zůstalo, jak naložit s mrtvými těly. Běžnou nacistickou praxí bylo spalování těl nebo pohřbívání do masových hrobů. Zde opět došlo k výjimečné situaci, kdy byla tato těla zemřelých řádně pohřbena na Schindlerem zakoupeném místě na hřbitově Německá Bělá, přičemž mohl být vykonán i tradiční židovský pohřební obřad.³⁷⁵

Život vězňů v táboře byl podle výpovědí svědků mnohem lepší než kdekoliv jinde. Základem pro takové žití byla jejich jistota, že jsou pod ochranou Schindlera, a proto se jim nic nemůže stát.³⁷⁶ Otázkou však zůstává, do jaké míry bylo toto „dodržováno“, když Schindler nebyl v táboře. Vězni zde fungovali podle táborového řádu, který je dělil do dvou, potažmo tří pracovních skupin – vnější a vnitřní komando. Vnitřní komando pracovalo uvnitř tábora a dělilo se ještě na další dvě skupiny – stejnojmenné vnitřní komando a noční směnu. Vnější komando mělo na starost práci mimo tábor (př. lomy, Daubkův mlýn). Délka pracovní doby se pohybovala mezi 10 až 11 hodinami, během kterých měli vězni krátkou pauzu na jídlo.³⁷⁷

Co se týče stravování byla situace zpočátku únosná, ale postupem času se neustále zhoršovala. Vzpomínky přeživších hovoří i o jednom kilogramu chleba na den, o který se muselo podělit přibližně dvanáct osob. Zde opět sehrála roli Oskarova manželka, které podle

³⁷² Transport byl přijat až na druhý pokus. G. P. MEGARGEE (ed.), *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia* ..., s. 718–720.

³⁷³ Srov. Počty se rozcházejí a nedají se přesně určit. S 19 oběťmi se můžeme setkat v hlášení od vězeňského doktora Hilfsteina ze dne 3. 12. 1945. SOka Litomyšl, f. MNV Brněnec, kart. 5/1, s. 3. – Druhý táborový lékař Aleksander Bieberstein uvádí 12 mrtvých. A. BIEBERSTEIN, *Zagłada* ..., s. 153.

³⁷⁴ G. P. MEGARGEE (ed.), *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia* ..., s. 718–720.

³⁷⁵ D. M. CROWE., *Oskar Schindler*..., s. 412.

³⁷⁶ A. KOBIELEC, *Filia*..., s. 11–12.

³⁷⁷ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler*..., s. 171.

vlastních slov leželo na srdci blaho těchto lidí, v důsledku čehož se měla domluvit podpoře se zdejší Daubkovou rodinou, která disponovala potřebnými surovinami (moukou atp.).³⁷⁸ Členové vnějšího komanda měli větší možnost se k těmto solidárním darům v podobě jídla dostat, ačkoliv bylo přísně zakázané podle služebního řádu cokoli přijímat (od jídla po oděvy).³⁷⁹ Někdy však i dohlížející SS strážci doslova přimhouřili oko a nechali vězně přijmout jídlo, což byly ale výjimečné situace. Nejčastěji bylo takové přijetí považováno za hrubé porušení, za které následoval trest pro vězně a problémy pro dárce. Příkladem mohou být vzpomínky Heřmana Kalase, jenž byl tehdy zaměstnancem Daubkova mlýna: „*Několik vězňů chodilo do mlýna na práci, se kterými jsem se seznámil. Hovořil jsem s nimi o poměrech v koncentračním táboře. Stěžovali si mně, že je kápa za každou maličkost bijí, [...]. Měli hlad, tak se připravovali hadice z filtrů a mouka, krupice apod. chodili v pruhovaných oděvech, tak jsme jim dali velké rezné pytle, z nichž si udělali zástěry, aby jim nebyla zima. Pod těmi zástěrami si odnášeli mouku a podobně, kterou jsme jim na určeném místě přichystali. Jednou se stalo, že vězeň byl prohlédnut na bráně tábora a byla u něho mouka nalezena. Byl zbit a spolu s kápem a SS-mannem přišli do mlýna, aby ukázal, kdo mu mouku dal...*“³⁸⁰ Pomoc přicházela i od chrastavských hasičů, od místních jednotlivců nebo z Polska zásluhou Julia Madritsche. Díky krakowské Radě pomoci židům, prostřednictvím které Madritsch zařídil pomoc brněneckým židům, byly poslány do Brněnce oděvy, boty a potraviny.³⁸¹

Zdravotní stav vězňů měl na starost především tzv. revír, což byla táborová ošetrovna nebo klinika, jejíž personál byl vybrán z řad vězňů. Ošetřujícími lékaři pro muže byli doktor Chaim Hilfstein, doktor Alexander Bieberstein, Juda Katz a ošetřující lékařkou pro ženy se stala doktorka Matilda Löw. Materiály a léky opatřoval Schindler na černém trhu, odkud také zajistil sadu chirurgických nástrojů. Během fungování KT Brněnec nedošlo k žádné epidemii. Zaznamenáno bylo 5 případů tyfu, který byl eliminován hned v počátku. Nejčastějšími nemocemi, které se tu vyskytovaly, byly chřipka nebo zánět žaludku, ojediněle pak dva případy onemocnění růže. Dalším problémem byl boj s omrzlinami u osob z golešovského transportu a podvýživou většiny vězňů. Mnohdy se uvádí, že zde nikdo nezemřel násilnou smrtí, ale „pouze“ následkem nemoci nebo vyčerpání. Nicméně počet uvedených nemocí nelze brát v žádném

³⁷⁸ E. SCHINDLER – E. ROSENBERG, *Já, Emilie...*, s. 118–121.

³⁷⁹ J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 175.

³⁸⁰ *Tamtéž*, s. 175.

³⁸¹ Madritsch rovněž získal titul Spravedlivý mezi národy. Oceněn byl roku 1964. J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 179–180.

případě jako nezpochybnitelný fakt, protože mnozí své problémy museli zatajovat, aby náhodou nebyli označeni, že nejsou schopni práce.³⁸²

Bližící se konec války se nesl v duchu příprav židů na ozbrojený odpor vůči potenciálnímu a pravděpodobnému ohrožení od zdejších SS stráží. Schindler o tom byl informován, podporoval je zajištěním munice a zbraní, avšak rovněž zajistil, že ke střetu (vyjma jednoho případu) mezi oběma stranami nedošlo a pro skončení války zajistil členům SS bezpečný odchod z továrny. Konec války proběhl v továrně tak, že Schindler nechal všechny dělníky svolat do haly továrny, kde jim z několika reproduktorů pustil Churchillův vítězný projev.³⁸³

5.4. Konec druhé světové války – konec Schindlerova blahobytu

Reálný konec války znamenal pro Schindlera a židy výměnu pozic. Oskar byl v tomto okamžiku tím, kdo potřeboval být zachráněn. Stále byl tím, kdo má nacistickou minulost a k tomu byl bez finančních prostředků, o které přišel kvůli financování všeho v brněneckém táboře. Záchranu zorganizoval Schindlerův nejbližší okruh židovských vězňů a v doprovodu deseti vězňů odjel do pásma osvobozeného americkou armádou. K tomu sepsali dopis v hebrejštině, jenž měl obsahovat popis Schindlerových skutků. Tábor KT Brněnec se dočkal osvobození dne 9. května 1945. Osvobozen byl rudou armádou.³⁸⁴

Po „šťastném“ zatčení spojeneckými vojsky byli Schindler i jeho doprovod několikrát vyslýcháni. Na základě přidaného dopisu podepsaného vězni a výpovědí svědků byl i s manželkou propuštěn. Zůstal bez finančních prostředků a stal se závislým na pomoci a milodarech jeho svých někdejších vězňů. Po válce pobýval v Německu, později v Argentině, ale nakonec se vrátil zpět do Německa, přesněji do Frankfurtu nad Mohanem, kde žil se svou milenkou. Manželství s Emilií se definitivně rozpadlo, avšak k žádnému rozvodu nikdy nedošlo.³⁸⁵

Po válce se opět pokoušel působit v podnikatelské sféře, ale jeho snahy končily krachem. Své veškeré problémy řešil alkoholem.³⁸⁶

Ačkoliv byl v demokratické Evropě vnímán jako zachránce, v Československu byl označen za válečného zločince. Byl obviněn. Podle tzv. velkého retribučního dekretu prezidenta

³⁸² J. GRUNTOVÁ, *Oskar Schindler...*, s. 189–193.

³⁸³ R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 130.

³⁸⁴ *Tamtéž*, s. 137.

³⁸⁵ *Tamtéž*, s. 144.

³⁸⁶ R. O'NEILL, *The man...*, s. 468.

republiky č. 16/45 Sb. z 19. června 1945 se zaměřoval na trestání *nacistických zločinců, zrádců a pomahačů a podle definice do této skupiny Schindler spadal, a tak po něm bylo zahájeno pátrání*. Negativní vnímání jeho osoby pokračovalo i v éře komunismu.³⁸⁷

Na jeho skutky se však nezapomínalo, dokonce získal hned několik mírových ocenění. Mezi nejvýznamnější patřilo udělení titulu Spravedlivý mezi národy roku 1962. Jedná se o ocenění, které se uděluje lidem nežidovského původu, kteří během druhé světové války zachránili židy, titul je udělován státem Izrael. Za oceněním Schindlera právě touto cenou stojí především jeden z jeho zachráněných, Moshe Bejski, který po válce emigroval do Tel Avivu, stal se zde soudcem Nejvyššího soudu a předsedou komise Yad Vashem, která uděluje ocenění Spravedlivý mezi národy. Schindler je jediným nacistou, který byl kdy tímto vyznamenáním oceněn.³⁸⁸

Oskar Schindler zemřel dne 9. října 1974. Zajímavostí je, že jeho ostatky byly převezeny do Jeruzaléma na katolický hřbitov, kde byl jako jediný nacistu pohřben.³⁸⁹

³⁸⁷ R. FIKEJZ, *Oskar Schindler...*, s. 141.

³⁸⁸ *Tamtéž*, s. 147.

³⁸⁹ *Tamtéž*, s. 149.

6. Didaktické okénko

Práce s vybraným tématem diplomové práce a primárním poskytovatelem informací (VHA USC SFI) je uživatelská v hodinách dějepisu, na historickém semináři, případně v rámci projektu. Didaktická vsuvka nabídne výčet možností pro využití archivu a tematiky v učebním procesu se zaměřením na základní, střední i vysoké školy, ale i pro jiné společenskovední obory, které nemusí s dějepisnou výukou přímo souviset.

Ve výuce na základních školách, a to nejen v rámci hodin dějepisu, ale i v ostatních předmětech se v současné době postupně prosazuje požadavek na badatelskou výuku, zapojení digitálních kompetencí³⁹⁰ a průřezových témat. Badatelská výuka žáka vede k samostatnému poznávání dané problematiky prostřednictvím smyslového vnímání, experimentování, analyzování; děje se tak využíváním nejrůznějších pomůcek. V souvislosti s charakterem diplomové práce jsou využitelné moderní technologie a média.³⁹¹

Cílem žáka je osvojit si práci s technologiemi v rámci vzdělávacího procesu. Ve vztahu k dějepisnému lze tyto technologie využít k vyhledávání informací, jejich ověřování a zapojování do souvislostí.³⁹² Žáci by se v rámci rozvoje této kompetence naučili pohybovat v online archivu USC Shoah Foundation, čímž by si při práci s výpověďmi osvojili tyto konkrétní dovednosti³⁹³:

- 1) Zaregistrovat se a přihlásit se do archivu USC Shoah Foundation
- 2) Vstoupit do portálu vizuálního archivu (VHA)
- 3) Pracovat s vyhledávačem, tj. vyhledávat výpovědi podle:
 - a. Jmen
 - b. Identifikačních kódů výpovědi
 - c. Tematického zařazení (Holocaust, ...)
 - d. Místa (kde se odehrála daná událost, kvůli níž se výpověď uskutečnila, ...)
 - e. Jazyku
 - f. Dílčích témat (kultura, antisemitismus, původ, ...)
 - g. Spojnic (výpovědi, které mají společné určité prvky)
 - h. Přítomnosti transkriptu a titulků (v případě potřeby)
- 4) Pracovat v rámci konkrétní výpovědi:

³⁹⁰ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělání*, Praha 2021, s. 13.

³⁹¹ Jiří DOSTÁL, *Badatelsky orientovaná výuka: Pojetí, podstata, výzva*, Olomouc 2015, s. 21–23.

³⁹² *RVP ZV*, Praha 2021.

³⁹³ Cíle jsou formulovány v souladu se soudobými didaktickými trendy.

- a. Vyhledávání informací podle klíčových slov
- b. Vyhledávání informací podle osob
- c. Vyhledávat řešené tematické okruhy v rámci oddílů SEGMENTS
- d. Práce s překladačem (v závislosti na jazyku a přítomnosti transkriptu)

5) Tvořit citace/zdroje informací

Nastíněné aktivity nemají funkci rozvoje digitálních kompetencí pouze v rámci archivu. Jelikož velká část výpovědí byla pořízena v anglickém jazyce, je třeba, aby žáci pracovali s překladačem či slovníkem. Pro zařazení do výuky je z rozhovorů v cizím jazyce nejvhodnější právě práce s výpověďmi v angličtině, protože mají vyhotovený transkript a rozhovor je doprovázen titulky. Žáci tak budou mít možnost konkrétní slova snadněji zadávat do překladače. Takové zapojení žáků však předpokládá jistou úroveň jazykových znalostí.

V uvedeném výčtu si lze rovněž povšimnout variability úkolů, které nejsou jednotvárné a nejsou ohraničeny jedním vyučovacím předmětem. Tvorba citací a uvádění zdrojů bývá záležitostí, která se vyučuje v 6. a 7. ročníku základních škol v předmětu český jazyk a literatura, konkrétně v oblasti komunikace a slohu. Ve slohové nauce se ve stejných ročnících učivo soustředí na výtah z textu (v tomto případě by šlo o nahrávku), dále na tvorbu osnovy, která by v tomto případě měla podobu skupiny klíčových slov odkazujících ke konkrétnímu významu.

Práci s takto specifickým materiálem je třeba vztáhnout i ke konkrétnímu věku žáku a studentů. Pro jednotlivé stupně škol navrhuji:

1) 2. stupeň ZŠ:

- a. Registrace a přihlášení do portálu
- b. Vstup do VHA
- c. Tvorba citací a zdrojů (podle schématu)
- d. Vyhledávání osob podle: jména, jazyku, ID
- e. Vyhledávání osob podle tematického zařazení (holocaust, ...)
- f. *Porovnávání a hledání souvislostí mezi výpověďmi podle základních informací*

V tomto případě zůstávají úkony na základní úrovni v souvislosti vyhledáváním primárních a nejnázne dohledatelných informací. Ještě zde není zapojena práce s vlastní výpovědí. Důvodem je jazyková úroveň žáků. Práce s konkrétními výpověďmi by se odvíjela od jazykových kompetencí jednotlivých žáků. Základem by bylo prosté vyhledávání podle výše uvedeného seznamu, bylo by možné pracovat s výpověďmi v českém jazyce (zde by docházelo

k posunutí od tématu diplomové práce a žáci s odpovídající znalostí angličtiny by mohli pracovat s rozhovory v anglickém jazyce.

Pro střední školy a pro vysoké školy je vhodné využití všech vyjmenovaných úkonů. Pro některé studenty může být opět problematická jazyková bariéra. U žáku středních škol předpokládám rozvinutější jazykové kompetence a minimálně schopnost pracovat s překladáčem, u vysokoškolských studentů pak uspokojivou znalost alespoň jednoho cizího jazyka a rovněž dovednost práce s překladáčem, a tedy schopnost pracovat ve svých platformách najednou.

Druhou předností využití této problematiky ve výuce dějepisu je specifčnost jejího tématu a práce s informacemi. Stěžejním cílem je rozvoj kritického myšlení. Není nutné se na Schindlerovy židy soustředit právě jako na Schindlerovy židy, ale v rozhovorech lze sledovat dílčí záležitosti a pracovat s nimi rozmanitými způsoby. Tyto aktivity by se mohly dotýkat:

1) Podle témat:

- a. Antisemitismu
- b. Holocaustu
- c. Ghetta
- d. Koncentračních táborů a život v nich
- e. Přístupu židů k víře během války
- f. Oskara Schindlera
- g. Amona Götha

2) Podle způsobu práce s konkrétními výpověďmi:

- a. Vyhledávání informací o přeživším (či dílčím tématu)
- b. Hledání podobností a odlišností v příbězích (celku či specifikace životní etapy)
- c. Badatelské metody představující téma židů za druhé světové války, a to:
 - i. Prostřednictvím výpovědi přeživšího/přeživších se seznámit s holocaustem.
 - ii. Definovat projevy antisemitismu a potlačování osobních práv a svobod židů za druhé světové války.
 - iii. Popsat příběh Schindlerovy záchrany z pohledu zachráněného.
- d. Zapojování informací zjištěných z výpovědí do kontextu obecných dějin, zejména:
 - i. Charakterizování rozdílů mezi popisem události přeživším s výkladem obecných dějin (komparace s učebnicovými texty, odbornou literaturou)

- e. Zapojování informací zjištěných z výpovědí do kontextu kulturních a náboženských židovských zvyklostí, zejména:
 - i. Způsobu dodržování židovských tradic a zvyků během druhé světové války
- f. Zapojování informací zjištěných z výpovědí v kontextu vědomostí o psychice člověka, zejména:
 - i. Sledování a charakterizování způsobu vyprávění přeživšího (psychické stavy v průběhu výpovědi) na základě verbální a nonverbální komunikace

3) Jiné – role tazatele, kdy žáci/studenti:

- a. připravují svůj vlastní seznam otázek, na které by se v pozici tazatele přeživšího ptali.
- b. svůj seznam porovnají s otázkami, které tazatel v průběhu interview pokládal.
- c. zaznamenávají odpovědi na své otázky.

Nabídnutá práce s informacemi, která je směřována k rozvoji kritického myšlení a funkční gramotnosti, je vhodná pro badatelský způsob výuky a projektovému vzdělávání. Zároveň splňuje požadavky využití průřezových témat a mezipředmětových vztahů (a jiné interdisciplinarity).

K realizaci interdisciplinárních přesahů dochází zejména v případech, kdy aktivity studentů využívají znalost obecné psychologie. Vhodná je tedy pro žáky středních škol a gymnázií, kteří byli v předcházející výuce seznámeni se základy psychologie. Případně je možné tuto aktivitu hlouběji využít na vysokých školách v oborech zaměřených na psychologii, psychiatrii či diagnostiku. Rozptyl možností využití je tudíž velký. Ve své podstatě je aktivita využitelná i na základních školách, a to v 9. ročnících ve chvíli, kdy by se žáci na psychiku daného přeživšího soustředili prostřednictvím minima informací získaných v hodinách občanské nauky i na základě vlastních zkušeností, které s emocemi mají. Jednalo by se o základní úroveň vyvozování a „čtení obrazu“.

Problémem i výhodou zapojení tohoto tématu do výuky dějepisu a příbuzných předmětů však může být jazyková bariéra. Negativem by se stala ve chvíli, kdy by žák nerozuměl mluvenému slovu ani titulům a kvůli překladu by ztratil pojem o hlavním cíli sledování. Pozitivem by se nutnost práce s cizojazyčnou výpovědí stala tehdy, kdy by se žáci i přes neznalost jazyka museli o to více soustředit na nonverbální komunikaci a verbální stránku výpovědi v tom smyslu, jak daný člověk mluví.

Možnosti jsou i v tomto směru rozmanité a pojetí tematického rámce nemusí být nijak ohraničeno. Naznačené způsoby práce by bylo možné využít i v monetě, kdy by do výuky byly z hlediska obsahu zařazeny i jiné výpovědi.

Závěr

Na základě výzkumu směřujícího k napsání diplomové práce jsem dospěla k závěru, že pokusy o dodržování židovských kulturních tradic a zvyků byly u pamětníků z řad Schindlerových židů individuální záležitostí. Ti, kteří se o praktikování pokoušeli, byli především ortodoxní židé, jež se věnovali modlení, respektovali půsty při svátcích a měli možnost pohřbívat své mrtvé s tradičním židovským obřadem. O vlastní praxi promluvil marginální počet vypovídajících, většina odkazovala na jiné, především ortodoxní židy, kteří se tradice snažili dodržovat. Kulturně náboženské praxe probíhala převážně v tajnosti, bez přímého vlivu Oskara Schindlera. Výjimkou bylo pochovávání židovských mrtvých, pro něž Schindler pořídil potřebnou parcelu. Avšak z dostupných pramenů a výpovědí vyplývá, že myšlenka alespoň částečně důstojného pohřbení těl nevzešla od Oskara Schindlera, ale od Itzaka Sterna.

Na základě výpovědí přeživších židů se mi podařilo zjistit, že v táboře se provozovaly oslavy většího množství festivit, než zachycuje Spielbergův film *Schindlerův seznam*, protože vypovídající židé jmenovali a popisovali další svátky a židovské tradice, které vězni dodržovali. Z hlediska prostorového vymezení se pamětníci odkazovali na praktikování tradic především v táboře Krakow-Plaszów a Brněnci. O Schindlerově první továrně Emailii se v této souvislosti nikdo nevyjádřil. Jediným příkladem byla oslava Schindlerových narozenin, ale to nelze zařadit mezi židovské tradice a zvyky jako takové. Příčinou může být i skutečnost, že značná část pamětníků nepracovala v této továrně.

Cíle diplomové práce byly částečně naplněny. Díky zpracovaným svědectvím nyní existuje představa a tom, jaké židovské tradice Schindlerovi židé praktikovali. Představy o jejich konkrétní podobě jsou ale velmi povšechné, protože kromě několika málo případů, tj. Sukkotu, svatby Josepha Baua a pohřbívání zemřelých, bližší informace nemáme. Na druhou stranu ani vyličení těchto případů neobsahovalo mnoho detailů, ale spíše zlomkové informace o jejich průběhu. Židovské rituály a pravidla různých tradic jsou velmi detailní, ale zde o detailech hovořit nemůžeme. O možném zobecnění lze uvažovat v případě brněneckého pohřbívání a existence jisté ortodoxní skupiny, která svou víru praktikovala.

Prostřednictvím výsledků bádání je možné na problematiku týkající se Oskara Schindlera nahlížet z jiné perspektivy. Prostřednictvím zvoleného přístupu ke vzpomínkám vybraných pamětníků vznikla mikrohistorická studie, která na pozadí politických událostí druhé světové války poskytuje vhled do života židovských vězňů a jejich vztahu k náboženskému vyznání a jeho praktikování.

V jistém smyslu lze diplomovou práci vnímat jako manuál pro studium výpovědí ve virtuálním archivu, protože ukazuje jeden ze způsobů, jak se v něm orientovat. To lze využít zejména v navržených aktivitách v rámci požadované didaktické vsuvky. Diplomová práce tedy přináší jak nové informace o životě židů internovaných za druhé války ve speciálních podmínkách tábora přidruženého k továrně Oskara Schindlera, ale i návod, jak je zařadit do výuky dějepisu na základních a středních školách a jak konkrétní výpovědi dohledat.

I když bývá Schindlerovo jméno v souvislosti s festivitemi zmiňováno jako něco výjimečného, a to zejména díky uměleckému zpracování v podobě Keneallyova románu a Spielbergova filmu, setkala jsem se ve výpovědích přeživších s případy, kdy bývalí vězni vzpomínali na různé náboženské zvyky praktikované i v jiných táborech. Stejně tak i při práci s odbornými publikacemi zabývajícími se židovskými tradicemi a zvyky byly místy uváděny válečné příběhy s příklady slavení v jiných táborech a s jinými lidmi, kteří nijak se Schindlerem nesouviseli.³⁹⁴ Nový výzkum by řešil otázku praktikování židovských tradic a zvyků plošně napříč koncentračními tábory, popř. v nějakém konkrétním zařízení.

Další variantou, jak obohatit dosavadní výzkum, je využít hledisko příbuzných vědních oborů, např. psychologie, sociologie, nebo antropologie, a zaměřit se tak na konstruování výpovědí pamětníky.

Sledování jednotlivých životních osudů přeživších bylo příležitostí poznat osudy mnoha lidí a podívat se na příběh Oskara Schindlera z naprosto odlišné perspektivy. Svým způsobem v ní lze vysledovat i pointu, která klade důraz na to, že se na jistou skutečnost nelze dívat pouze z jednoho hlediska, ale pojmout ji jako celek různých hledisek.

³⁹⁴ Marc STERN, *Svátky v životě židů*, Praha 2002.

Seznam pramenů a literatury

I. Prameny

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek, fond Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem MV (Z).

Národní archiv, fond Československá vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinců.

Státní okresní archiv Litomyšl, fond Místní národní výbor Brněnec.

Prameny oral history

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Johna Armera*, ID: 3638, vedoucí interview: Daniel Katz, jazyk: anglický, místo interview: Sydney – Austrálie, datum interview: 29. 6. 1995, délka: 1:47:16.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Yosepha B'aua*, ID: 26879, vedoucí interview: Noga Gilad, jazyk: hebrejský, místo interview: Givatayim – Tel Aviv, Izrael, datum interview: 2. 1. 1997, délka: 2:35:54.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Kuby Becka*, ID: 1496, vedoucí interview: Meta Joy Jacoby, jazyk: anglický, místo interview: Delray – Florida, USA, datum interview: 16. 3. 1995, délka: 1:54:23.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Helen Beckové*, ID: 1479, vedoucí interview: Meta Joy Jacoby, jazyk: anglický, místo interview: Delray – Florida, USA, datum interview: 16. 3. 1995, délka: 1:59:06.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Mosheho Beyski*, ID: 23848, vedoucí interview: Nathan Lavie, jazyk: hebrejský, místo interview: Tel Aviv – Izrael, datum interview: 7. 11. 1996, délka: 16:16:53.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Celiny Biniaz*, ID: 11133, vedoucí interview: Carol Stulberg, jazyk: anglický, místo interview: Camarillo – Kalifornie, USA, datum interview: 25. 1. 1996, délka: 1:29:22.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Sama Birenzweiga*, ID: 13835, vedoucí interview: John Kent, jazyk: anglický, datum interview: 29. 3. 1996, místo interview: Encintas – Kalifornie, USA, délka: 2:28:44.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Henryka Blasensteina*, ID: 17337, vedoucí interview: Bradley Kutzberg, jazyk: anglický, místo interview: Bayside – New York, USA, datum interview: 14. 6. 1996, délka: 2:22:49.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Roberta Broka*, ID: 15797, vedoucí interview: Zdeněk Novák, jazyk: český, místo interview: Praha – Česká republika, datum interview: 29. 5. 1996, délka: 1:09:15.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Victora Dortheimera*, ID: 22469, vedoucí interview: Simone Tracey Redbart, jazyk: anglický, místo interview: Londýn – Velká Británie, datum interview: 3. 12. 1996, délka: 3:03:36.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Jonathana Dresnera*, ID: 15577, vedoucí interview: Ziona Austrian, jazyk: anglický, místo interview: Lyndhurst – Ohio, USA, datum interview: 24. 5. 1995, délka: 2:51:25.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Henryho Dresslera*, ID: 3631, vedoucí interview: Susan Douglass, jazyk: anglický, místo interview: Monmouth Beach – New Jersey, USA, datum interview: 29. 6. 1995, délka: 3:00:57.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Else Dunnerové*, ID: 23599, vedoucí interview: Fran Starr, jazyk: anglický, místo interview: Vancouver – Britská Kolumbie, Kanada, datum interview: 25. 11. 1996, délka: 2:22:18.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Sydneyho Eichenholze*, ID: 30445, vedoucí interview: Lorrie Fein, jazyk: anglický, místo interview: Brooklyn – New York, USA, datum interview: 25. 6. 1997, délka: 2:35:55.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Mosese Essiga*, ID: 10335, vedoucí interview: Leah Zazulyer, jazyk: anglický, místo interview: Rochester – New York, USA, datum interview: 19. 12. 1995, délka: 1:22:51.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Lewise Fagena*, ID: 1857, vedoucí interview: Kathy Epstein, jazyk: anglický, místo interview: Boca Raton – Florida, USA, datum interview: 27. 3. 1995, délka: 2:22:56.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Reny Fagenové*, ID: 1860, vedoucí interview: Kathy Epstein, jazyk: anglický, místo interview: Boca Raton – Florida, USA, datum interview: 27. 3. 1995, délka: 1:40:25.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Romana Ferbera*, ID: 43707, vedoucí interview: Susan Peirez, jazyk: anglický, místo interview: Monsey – New York, USA, datum interview: 12. 7. 1998, délka: 3:14:52.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Reny Finder*, ID: 21482, vedoucí interview: Paula Saltman, jazyk: anglický, místo interview: Framingham – Massachusetts, USA, datum interview: 23. 10. 1996, délka: 2:43:29.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Mosheho Freie*, ID: 42203, vedoucí interview: Kati Curtis, jazyk: anglický, místo interview: Londýn – Velká Británie, datum interview: 15. 3. 1998, délka: 3:04:21.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Allana Donalda Goddarda*, ID: 22856, vedoucí interview: Debohar Joselson, jazyk: anglický, místo interview: Melbourne – Austrálie, datum interview: 7. 11. 1996, délka: 2:14:15.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Mosese Goldberga*, ID: 10710, vedoucí interview: Ann Lieb, jazyk: anglický, místo interview: Brooklyn – New York, USA, datum interview: 3. 1. 1996, délka: 2:28:48.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Laury Hillmanové*, ID: 1208, vedoucí interview: Carol Stulberg, jazyk: anglický, místo interview: Los Alamitos – Kalifornie, USA, datum interview: 17. 3. 1995, délka: 1:40:42.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Irene Hirschfeld*, ID: 7556, vedoucí interview: Patricia Stein, jazyk: anglický, místo interview: Delray Beach – Florida, USA, datum interview: 9. 10. 1995, délka: 1:30:12.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Miliona Hirshfelda*, ID: 7938, vedoucí interview: Anita White, jazyk: anglický, místo interview: Oceanside – New York, USA, datum interview: 25. 10. 1995, délka: 2:02:46.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Heleny Hirsz–Horowitzové*, ID: 9841, vedoucí interview: Miriam Thau, jazyk: polský, místo interview: Tel Aviv – Izrael, datum interview: 25. 1. 1996, délka: 2:23:48.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Jacka Honiga*, ID: 18869, vedoucí interview: Dina Cohen, jazyk: anglický, místo interview: Orange – New Jersey, USA, datum interview: 21. 8. 1996, délka: 2:24:29.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Ryszarda Horowizte*, ID: 8402, vedoucí interview: Bonnie Gurewitsch, jazyk: anglický, místo interview: New York – USA, datum interview: 7. 11. 1995, délka: 2:28:18.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Sally Huppert*, ID: 16922, vedoucí interview: Dina Cohen, jazyk: anglický, místo interview: Jackson Heights – New York, USA, datum interview: 2. 7. 1996, délka: 1:47:46.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Abrahama Jachzela*, ID: 311, vedoucí interview: Raquel Grunwald, jazyk: anglický, místo interview: Fair Lawn – New Jersey, USA, datum interview: 1. 12. 1944, délka: 2:36:08.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Heleny Jonas Rosenzweigové*, ID: 23626, vedoucí interview: Susan Peirez, jazyk: anglický, místo interview: Colts Neck – New Jersey, USA, datum interview: 26. 11. 1996, délka: 3:31:34.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Estery Kaufmanové*, ID: 18813, vedoucí interview: Jody Dales, jazyk: anglický, místo interview: Vancouver – Britská Kolumbie, Kanada, datum interview: 15. 8. 1996, délka: 1:27:51.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Gabriely Katz*, ID: 15014, vedoucí interview: John Kent, jazyk: anglický, místo interview: La Jolla – Kalifornie, USA, datum interview: 10. 5. 1996, délka: 2:04:27.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Henryho Kinsleyho*, ID: 7592, vedoucí interview: Patricia Stein, jazyk: anglický, místo interview: Delray Beach – Florida, datum interview: 9. 10. 1995, USA, délka: 2:07:21.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Jeremiaha Kirschenbauma*, ID: 23513, vedoucí interview: Rivka Wakslak, jazyk: anglický a jidiš, místo interview: Brooklyn – New York, USA, datum interview: 16. 12. 1996, délka: 1:30:19.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Samuela Klasnera*, ID: 4146, vedoucí interview: Mahli Lieblich, jazyk: anglický, místo interview: Sunrise – Florida, USA, datum interview: 20. 7. 1995, délka: 2:11:28.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Michaela Kleina*, ID: 23286, vedoucí interview: Bernice Borison, jazyk: anglický, místo interview: Brookline – Massachusetts, USA, datum interview: 21. 11. 1996, délka: 2:54:40.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Abrahama Kleinburda*, ID: 38201, vedoucí interview: Mirta Eva Hecht de Yanco, jazyk: španělský, místo interview: Buenos Aires – Capital Federal, Argentina, datum interview: 20. 11. 1997, délka: 0:43:30.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Irene Kleinburd*, ID: 34995, vedoucí interview: Mirta Eva Hecht de Yanco, jazyk: španělský, místo interview: Buenos Aires – Capital Federal, Argentina, datum interview: 10. 11. 1997, délka: 1:49:41.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Igora Klinga*, ID: 985, vedoucí interview: Goldie Weisz, jazyk: anglický, místo interview: Mystic Point – Florida, USA, datum interview: 13. 2. 1995, délka: 1:16:41.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Samuela Kopce*, ID: 6432, vedoucí interview: Rita Reines Jacobson, jazyk: španělský, místo interview: Santa Fe de Bogota – Distrito Capital, Kolumbie, datum interview: 20. 11. 1995, délka: 2:38:05.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Nathana Kriegera*, ID: 9558, vedoucí interview: Rivka Wakslak, jazyk: anglický, místo interview: Cedarhurst – New York, USA, datum interview: 4. 12. 1995, délka: 2:31:50.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Loly Krumholzové*, ID: 377, vedoucí interview: Carol Stulberg, jazyk: anglický, místo interview: Los Angeles – Kalifornie, USA, datum interview: 14. 12. 1994, délka: 1:01:48.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Stevena Lesniaka*, ID: 13238, vedoucí interview: Elise Arden, jazyk: anglický, místo interview: Hallandale – Florida, USA, datum interview: 14. 3. 1996, délka: 1:59:31.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Victora Lewise*, ID: 353, vedoucí interview: Vera Brodsky, jazyk: anglický, místo interview: New York – USA, datum interview: 5. 12. 1994, délka: 2:18:51.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Leona Leysona*, ID: 8916, vedoucí interview: Stella Eliezrie, jazyk: anglický, místo interview: Fullerton – Kalifornie, USA, datum interview: 16. 11. 1995, délka: 3:03:32.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Josepha Lipschutze*, ID: 12491, vedoucí interview: Rozzi Osterman, jazyk: anglický, místo interview: Cape Carol – Florida, USA, datum interview: 26. 2. 1996, délka: 3:03:07.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Bena Lowiho*, ID: 35591, vedoucí interview: Rachel Alkallay, jazyk: anglický, místo interview: Montreal – Quebec, Kanada, datum interview: 17. 11. 1997, délka: 2:50:10.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Maurice Markheima*, ID: 471, vedoucí interview: Dana Schwartz, jazyk: anglický, místo interview: Los Angeles – Kalifornie, USA, datum interview: 4. 1. 1995, délka: 2:01:46.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Aly Mingal*, ID: 46441, vedoucí interview: Jane Rushefsky, jazyk: anglický, místo interview: Tonowanda – New York, USA, datum interview: 25. 10. 1998, délka: 1:52:10.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Maxe Mingala*, ID: 46527, vedoucí interview: Jane Rushefsky, jazyk: anglický, místo interview: Tonowanda – New York, USA, datum interview: 25. 10. 1998, délka: 2:44:26.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Loly Orzech*, ID: 1354, vedoucí interview: Carol Stulberg, jazyk: anglický, místo interview: North Hollywood – Kalifornie, USA, datum interview: 8. 3. 1995, délka: 1:22:41.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Leopolda Page*, ID: 293, vedoucí interview: Branko Lustig, jazyk: anglický, místo interview: Beverly Hills – Kalifornie, USA, datum interview: 6. 12. 1994, délka: 2:33:52.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Ludmily Page*, ID: 294, vedoucí interview: Branko Lustig, jazyk: anglický, místo interview: Beverly Hills – Kalifornie, USA, datum interview: 6. 12. 1994, délka: 1:96:37.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Mureaye Pantirera*, ID: 6736, vedoucí interview: Ferne Hassan, jazyk: anglický, místo interview: Hillside – New Jersey, USA, datum interview: 6. 9. 1995, délka: 2:50:15.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Mieczysława Pempera*, ID: 36549, vedoucí interview: Marianna Bergida, jazyk: německý, místo interview: Augsburg – Bavorsko, Německo, datum interview: 13. 8. 1997, délka: 9:11:52.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Anny Perl*, ID: 15610, vedoucí interview: Linda Gonsenhauser, jazyk: anglický, místo interview: Virginia – USA, datum interview: 26. 5. 1996, délka: 1:54:30.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Bernarda Pressera*, ID: 22463, vedoucí interview: Shauna Sherker, jazyk: anglický, místo interview: Elsternwick – Melbourne, Austrálie, datum interview: 29. 11. 1996, délka: 3:16:30.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Rose Dory Presser*, ID: 23540, vedoucí interview: Shaun Sherker, jazyk: anglický, místo interview: Elsternwick – Melbourne, Austrálie, datum interview: 22. 11. 1996, délka: 1:48:18.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Anny Reich*, ID: 1292, vedoucí interview: Vanessa Ring, jazyk: anglický, místo interview: Sydney – Austrálie, datum interview: 7. 3. 1995, délka: 2:44:38.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Jetti Rosenzweig*, ID: 31533, vedoucí interview: Patricia Stein, jazyk: anglický, místo interview: Deerfield Beach – Florida, USA, datum interview: 28. 7. 1997, délka: 3:08:59.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Heleny Rosner*, ID: 17374, vedoucí interview: Liora Miller, jazyk: anglický, místo interview: Elsterwick – Melbourne, Austrálie, datum interview: 14. 7. 1996, délka: 2:11:31.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Leopolda Rosnera*, ID: 17372, vedoucí interview: Yael Hirsch, jazyk: anglický, místo interview: Elsterwick – Melbourne, Austrálie, datum interview: 14. 1. 1996, délka: 1:49:13.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Marianne Rosner*, ID: 24958, vedoucí interview: Nancy Solomon, jazyk: anglický, místo interview: Hallandale – Florida, USA, datum interview: 21. 1. 1997, délka: 1:45:45.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Sydy Selinger*, ID: 6195, vedoucí interview: Barbara Sharon Linz, jazyk: anglický, místo interview: Castlecrag – New South Wales, Austrálie, datum interview: 23. 11. 1995, délka: 3:21:24.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Williama Shnycera*, ID: 33837, vedoucí interview: Nina Zucker, jazyk: anglický, místo interview: Villanova – Pensylvánie, USA, datum interview: 21. 9. 1997, délka: 3:09:28.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Poly Schek-Yogev*, ID: 28857, vedoucí interview: Larry Rosenberg, jazyk: anglický, místo interview: Long Beach – New York, USA, datum interview: 23. 4. 1997, délka: 2:47:55.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Chaskela Abrahama Schlesingera*, ID: 1680, vedoucí interview: Donna Puccini, jazyk: anglický, místo interview: Chicago – Illinois, USA, datum interview: 23. 4. 1995, délka: 1:56:29.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Margot Schlesinger*, ID: 1684, vedoucí interview: Donna Puccini, jazyk: anglický, místo interview: Chicago – Illinois, USA, datum interview: 23. 3. 1995, délka: 1:31:53.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Henryho Silvera*, ID: 6523, vedoucí interview: Joyce Tapper, jazyk: anglický, místo interview: Encino – Kalifornie, USA, datum interview: 6. 9. 1995, délka: 3:00:04.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Lore Smith*, ID: 40685, vedoucí interview: Zepporah Glass, jazyk: anglický, místo interview: Hawthorne – Kalifornie, USA, datum interview: 27. 4. 1998, délka: 4:02:47.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Harriet Solz*, ID: 1491, vedoucí interview: Sherry Amatenstein, jazyk: anglický, místo interview: Forrest Hills – New York, USA, datum interview: 14. 3. 1995, délka: 2:21:52.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Josepha Sterngasta*, ID: 1042, vedoucí interview: Howard Weinberg, jazyk: anglický, místo interview: Bal Harbour – Florida, USA, datum interview: 17. 2. 1995, délka: 1:56:04.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Solomona Süsskinda*, ID: 19826, vedoucí interview: Lisa Farber, jazyk: anglický, místo interview: Caulfield South – Melbourne, Austrálie, datum interview: 10. 9. 1996, délka: 2:09:54.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Mosheho Tauba*, ID: 13063, vedoucí interview: David Brotsky, jazyk: anglický, místo interview: Pittsburg – Pensylvánie, USA, datum interview: 7. 3. 1996, délka: 3:24:41.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Basiy Toporski*, ID: 31357, vedoucí interview: Evan Beloff, jazyk: anglický, místo interview: Montreal – Quebec, Kanada, datum interview: 22. 7. 1997, délka: 2:06:41.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Solomona Urbacha*, ID: 8784, vedoucí interview: Dina Cohen, jazyk: anglický, místo interview: Flemington – New Jersey, USA, datum interview: 15. 11. 1995, délka: 3:10:57.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Gieniy Weinstein*, ID: 10394, vedoucí interview: Francene Rotenberg, jazyk: anglický, místo interview: New Haven – Connecticut, USA, datum interview: 21. 12. 1995, délka: 2:03:21.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Edith Wertheim*, ID: 6110, vedoucí interview: Deborah Lewin, jazyk: anglický, místo interview: Fort Lee – New Jersey, USA, datum interview: 30. 8. 1995, délka: 1:49:10.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Alexandera Whitea*, ID: 4113, vedoucí interview: Margaret Littman, jazyk: anglický, místo interview: Olympia Fields – Illinois, USA, datum interview: 19. 7. 1995, délka: 2:30:41.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Francisca Wichtera*, ID: 14755, vedoucí interview: Graciela Lurati, jazyk: španělský, místo interview: Buenos Aires – Capital Federal, Argentina, datum interview: 3. 6. 1996, délka: 2:58:48.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Henryho Wienera*, ID: 11641, vedoucí interview: Rivka Wakslak, jazyk: anglický, místo interview: Long Beach – New York, USA, datum interview: 4. 2. 1996, délka: 2:20:25.

VHA USC SFI, *Svěddecká výpověď Henryho Zuckermana*, ID: 10012, vedoucí interview: Miryam E. Rabner, jazyk: anglický, místo interview: Riverdale – New York, USA, datum interview: 11. 12. 1995, délka: 2:09:55.

Tištěné prameny:

BAU, Yoseph, *Dear God, have you ever gone hungry?*, New York 1998.

BIEBERSTEIN, Aleksander, *Zagłada Żydów w Krakowie*, Kraków 1985.

BEJSKI, Moshe, *Oskar Schindler and „Schindler’s List“*, in: Yad Vashem studies XXIV, ed. Dr. Shanon Kangisser COHEN, Jerusalem 1994, s. 317–348.

BORÁK, Mečislav, *Scénář k dokumentárnímu filmu „Zatykač na Oskara Schindlera“*, Česká televize Ostrava 1999. (nevydaný rukopis)

BLAŽEK, Jiří– HOLUBOVÁ, Markéta, *Sidur Adir ba-marom, Modlitební kniha pro všední dny, šabat a svátky s paralelním českým překladem a komentářem*, Praha 2008.

Dokumenty k historii mnichovského diktátu 1937–1939, Praha 1979.

FRANĚK, Čestmír, *Král krysa ze Svitav (1. část)*, in: *Lidová demokracie*, 19. 2. 1994, s. 5.

KENEALLY, Thomas, *Schindlerův seznam*, Praha 2009.

KRÁLOVÁ, Štěpánka, *Jeden ze šestatřiceti spravedlivých*, in: *Mladá fronta Dnes*, 12. 3. 1994.

Pravidla českého pravopisu, Praha 2013.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělání, Praha 2021.

ROSZKO, Janusz, *Tropem hochsztaplera Oskara Schindlera (2)*, *Gazeta Krakowska*, 25. 11. 1995.

SCHINDLER, Emilia– ROSENBERG, Erika (ed.), *Já, Emilie Schindlerová*, Praha 2019.

SMITH, Stephen D., *Expanding the Vision*, in: *PastForward*, Los Angeles Spring 2014, s. 7–9.

STEINHOUSE, Herbert, *Oskar Schindler, jak jsem ho poznal*, in: *Readers Digest*, české vydání, únor 1995, s. 19–26.

Audiovizuální prameny

Oskar Schindler, zachránce a světák, polský dokumentární film z roku 1994, české znění skupina Petra Zvoníčka 1994.

Schindlerova volba, dokumentární film studentů II. ročníku FAMU Praha, 1994.

Schindlerův seznam, Steven Spielberg, 1993.

Zatykač na Oskara Schindlera. Dokumentární film České televize Ostrava, 1999.

II. Literatura

ASSMANN, Aleida, *Prostory vzpomínání: Podoby a proměny kulturní paměti*, Praha 2018.

ASSMANN, Jan, *Kultura a paměť: Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha 2001.

BORÁK, Mečislav, *Oskar Schindler ve službách abwehru na Ostravsku*, in: Ostrava, *Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska*, sv. 21, Ostrava 2003, s. 246–262.

BRANDES, Detlef, *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*, Praha 2012.

BROKLOVÁ, Eva, *Československá demokracie: politický systém 1918–1945*, Praha 1992.

BROKLOVÁ, Eva, *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1938*, Praha 1999.

CROWE, David M., *Oskar Schindler: The Untold Account of His Life, Wartime Activities, and the True Story Behind the List*, Cambridge 2004.

ČELOVSKÝ, Bořivoj, *Mnichovská dohoda 1938*, Šenov u Ostravy 1999.

DONIN, Hayim H., *To Pray As A Jew: A Guide To The Prayer Book Ad The Synagogue Service*, New York 1991.

DOSTÁL, Jiří, *Badatelsky orientovaná výuka: Pojetí, podstata, výzva*, Olomouc 2015.

ELIADE, Mircea – CULIANU, Ioan P., *Slovník náboženství*, 2. vydání, Praha 2001.

FIKEJZ, Radoslav, *Oskar Schindler (1908–1974)*, Svitavy 1998.

FIKEJZ, Radoslav–VELEŠÍK, Vladimír, *Kronika města Svitavy*, Svitavy 2006.

GEBEL, Ralf, „*Domů do říše*“: *Konrád Henlein a Říšská župa Sudety (1938–1945)*, Praha 2018.

GRUNTOVÁ, Jitka, *Oskar Schindler: legenda a fakta*, Praha 2014.

HALBWACHS, Maurice, *Kolektivní paměť*, Praha 2010.

HAVELKA, Jan (ed.), *Norimberský proces 2. díl*, Praha 1953.

HES, Milan, *Ochota vzpomínat na šoa. Zamyšlení nad vybraným aspektem historické paměti přeživších, kteří poskytli pro archiv USC SFI rozhovor v českém nebo slovenském jazyce*, in: memo: Časopis pro orální historii, ročník 3, číslo 1, Plzeň 2013.

HYNDRÁKOVÁ, Anna– KREJČOVÁ, Helena– SVOBODOVÁ, Jana, *Prominenti v ghettu Terezín (1942–1945)*, Praha 1996.

KOBIELEC, Aleksandra, *Filia Obozu Koncentracijnego Gross-Rosen Arbeitslager Brännlitz*, Walbrzych 1991.

MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří, *Kolektivní paměť: K teoretickým otázkám*, Praha 2014.

MEGARGEE, Geoffrey P. (ed.), *The United States Holocaust Memorial Museum Encyclopedia of Camps and Ghettos, 1933–1945, Volume I, Early Camps, Youth camps, and Concentration Camps and Subcamps under the SS-Business Administration Main Office (WVHA)*, Indiana University Press 2009, s. 718–720.

MÜCKE, Pavel, *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*, Praha 2004.

NÁLEVKA, Vladimír, *Druhá světová válka*, Praha 2003.

NOSEK, Bedřich – DAMOHORSKÁ, Pavla, *Židovské tradice a zvyky*, Praha 2011.

O'NEILL, Robin, *An analysis of the action of Oskar Schindler within the context of the Holocaust in German occupied Poland and Czechoslovakia*, Londýn 1996.

O'NEILL, Robin, *The man from Svitavy*. Londýn 1994.

PORTELLI, Alessandro, *What makes oral history different?*, in: *The Oral History Reader*, ed. Robert Perks – Alistair Thompson, London 1998, s. 63–74.

SPIEGEL, Paul, *Kdo jsou Židé?*, Brno 2007.

STERN, Marc, *Svátky v životě židů*, Praha 2002.

STOBIECKI, Rafal, *Historici a historická politika*, *Dějiny – Teorie – Kritika*, 1/2007, s. 27–41.

ŠEFČÍKOVÁ–SLABÁKOVÁ, Radmila, *O paměti, historii, vědomí a nevědomí*, *Současná bádání v paměťových studiích*, in: *Dějiny-teorie-kritika*, 2/2007, s. 232–255.

de VRIES, Simon Philip, *Židovské obřady a symboly*, Praha 2009.

VÁLEK, Vlastimil, *K specifčnosti memoárové literatury*, Brno 1984.

VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel, *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, Praha 2011.

ZÁBOJNÍKOVÁ, Jana, *Specifika ošetrovatelské péče pacienta židovského vyznání*, Pardubice 2012, Bakalářská práce, Univerzita Pardubice, Fakulta zdravotnických studií.